

БІБЛОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 6(248) 2018**Засновники**

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
Vernadsky National Library of Ukraine

Головний редактор**Володимир ПОПИК,**

член-кореспондент НАН України,
генеральний директор

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Editor-in-Chief**Volodymyr POPYK,**

Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Director General

of Vernadsky National Library of Ukraine

Редакційна колегія

В. Горовий (*заступник головного редактора*)
Л. Дубровіна (*заступник головного редактора*)
Н. Маслакова (*заступник головного редактора*)

Г. Боряк**О. Василенко****О. Воскобойнікова-Гузєва****Т. Гранчак****І. Давидова****Т. Добко****Г. Ковальчук****С. Кулешов****К. Лобузїна****В. Омельчук****О. Онищенко****М. Романюк****Г. Солоїденко****Н. Стрішенець****В. Широков****В. Леонов** (Російська Федерація)**Р. Мотульський** (Білорусь)**С. Нарбутас** (Литва)**Є. Потшебницька** (Польща)

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Передплатний індекс 74049

Видання індексується Google Scholar

Журнал включено

до Переліку наукових фахових видань України
у галузях історичні науки
(наказ МОН України №1021 від 29 вересня 2015 р.)
та соціальні комунікації
(наказ МОН України №1328 від 21 грудня 2015 р.)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Editorial board

V. Horovyi (*Deputy Editor-in-Chief*)
L. Dubrovina (*Deputy Editor-in-Chief*)
N. Maslakova (*Deputy Editor-in-Chief*)

H. Boriak**O. Vasylenko****O. Voskoboinikova-Huzeva****T. Hranchak****I. Davydova****T. Dobko****H. Kovalchuk****S. Kuleshov****K. Lobuzina****V. Omelchuk****O. Onyshchenko****M. Romaniuk****H. Soloidenko****N. Strishenets****V. Shyrokov****V. Leonov** (Russian Federation)**R. Motulskyi** (Belarus)**S. Narbutas** (Lithuania)**Ye. Potshebnytska** (Poland)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt Holiivskiy, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Electronic version of the journal:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Subscription Index 74049

The journal is indexed in Google Scholar

The opinions expressed herein are solely the views
of the authors and do not necessarily reflect those
of the editorial board.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Зміст

- Збанацька О.** Документна евристика
в системі управління знаннями 3
- Прокопенко Л.** Конференція директорів
європейських національних бібліотек (CENL):
організаційні засади створення
та функціонування 7
- Соколов В.** Передплатники публічних бібліотек
в Україні у середині XIX –
на початку XX ст. 15

**ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
(1917–1921)**

- Шпаргало Є.** Книжкові видання діаспори
як джерело вивчення
антигетьманського повстання
(листопад – грудень 1918 р.) 26

**ІЗ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ І АРХІВІВ.
ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ**

- Бугасва О.** Визначні постаті
музичної культури України. 34

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

- Міжнародна наукова конференція
«Бібліотека. Наука. Комунікація.
100-річчя Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського» 43

* * *

- Показчик змісту журналу
«Бібліотечний вісник» за 2018 рік 65

Contents

- Zbanatska O.** Documentary Heuristics
in the Knowledge Management System 3
- Prokopenko L.** The Conference
of European National Librarians (CENL):
History of Creation,
Organizational Bases 7
- Sokolov V.** Subscribers to Public Libraries
in Ukraine in the Middle
of the XIXth – Early XXth Centuries 15

**TO THE 100TH ANNIVERSARY
OF UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921)**

- Shparhalo Ye.** Diaspora Books
as a Source for the Study
of the Anti-Hetman Uprising
(November – December 1918) 26

**FROM LIBRARY COLLECTIONS AND ARCHIVES.
DOCUMENTS AND MATERIALS**

- Buhaieva O.** Famous Figures
in the Musical Culture of Ukraine. 34

CRONICLE OF SCIENTIFIC EVENTS

- International Scientific Conference
«Library. Science. Communication.
To the 100th Anniversary
of Vernadsky National Library of Ukraine». 43

* * *

- Index of Contents of the Journal
«Bibliotechnyi Visnyk» for 2018 67

Оксана Збанацька,

канд. іст. наук, доцент Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
головний бібліотекар Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (м. Київ, Україна)
вул. Лаврська, 9, корп. 15, м. Київ, 01015, Україна
E-mail: ZbanatskaO@i.ua

Документна евристика в системі управління знаннями

У статті розглядається управління знаннями як явище сучасного світу, визначено його основні компоненти. Охарактеризовано процеси і системи організації знання. Репрезентовано інформаційно-пошукові системи бібліотек як засоби управління знаннями. Простежено взаємозв'язок управління знаннями з документною евристикою. Розкрито сутність документної евристики; визначено її об'єкт, предмет, завдання. Доведено, що документна еристика може стати складовою системи управління знаннями.

К л ю ч о в і с л о в а: документна еристика, інформаційно-пошукова мова, інформаційно-пошукова система, організація знання, пошуковий образ документа, управління знаннями.

В умовах інформаційного суспільства поняття «управління знаннями» використовується в усіх сферах суспільної діяльності, воно розглядається сьогодні як універсальне явище сучасного світу. Управління знаннями висвітлюється як з загальнотеоретичної точки зору, так і з точки зору прикладних досліджень, практичних напрацювань [11, с. 34]. Про актуальність окресленої проблематики свідчать міжнародні конференції. Так, 23 серпня 2018 р. в Малайзії секцією управління знаннями IFLA було проведено супутникову конференцію для IFLA WLIC 2018 на тему: чи є управління знаннями новою бібліотечною наукою? Основні питання, які розглядалися на форумі: подібність і відмінність між управлінням знаннями і бібліотечною наукою; тенденції управління знаннями у бібліотечній науці; як змінює управління знаннями бібліотекознавство; порівняння ключових компетентностей та вмінь фахівців інформаційної сфери; інтелектуальна власність, авторське право з інформації та знання; чи може управління знаннями замінити бібліотечну науку як дисципліну?

Управління знаннями об'єднує людей, технології, процеси, стратегію створення, використання та обміну знаннями й інформацією, щоб покращити задоволення потреб як окремих вчених-дослідників, так і цілих організацій. У фахових виданнях протягом кількох десятиліть висвітлювалися питання з цієї тематики, адже управління знаннями становить великий інтерес для широкого кола інформаційників, а багато навичок, необхідних для управління знаннями, подібні до навичок бібліотекарів, фахівців з інформаційних технологій. Управління знаннями актуальна проблема для всіх типів організацій, оскільки вони намагаються краще управляти своїми знаннями та інформацією для надання послуг, які б максимально повно задовольняли запити клієнтів.

Мета статті – представлення документної евристики як складової системи управління знаннями.

Питання управління знаннями в інформаційній сфері розглядаються не тільки зарубіжними, а й вітчизняними фахівцями. Так, К. В. Лобузін визначає управління знаннями як процес «створення умов для виявлення, збереження та ефективного використання знань та інформації в організації та її оточенні» [6, с. 54]. Його головна мета – надання потрібних знань членам організації. Дослідниця зауважує, що управління знаннями складається з двох основних частин: 1) управління та впорядкування інформаційного масиву; 2) управління фізичними особами [6, с. 54]. Виходить, що потрібна наявність інформаційного масиву і фізичних осіб.

Дозволимо собі висловити стосовно означеного кілька міркувань. Перше, до інформаційного масиву може належати документована інформація та інформація, що не має документної форми. Документована інформація фіксується у первинних і вторинних документах, базах і банках даних, електронних інформаційних ресурсах. Інформація, що не має документної форми, передається шляхом безпосереднього усного мовлення, радіо-, телевізійних передач, мережі Інтернет. Відповідно відбуваються документна і недокументна комунікації.

Друге, в якості фізичних осіб під час комунікації виступають інформаційні працівники і користувачі. Інформаційні працівники створюють пошукові образи документів (ПОД), користувачі за допомогою пошукового образу запиту (ПОЗ) знаходять потрібні документи. Користувачі далеко не завжди мають усвідомлену потребу в інформації, вони можуть прагнути отримати інформацію про те, як добути потрібне їм знання [10, с. 1]. На думку Ю. А. Шрейдера, з консультацій бібліографів користувачі опосередковано дізнаються про «задум» каталогу, а робота з каталогом допомагає побачити в ньому неформальну структуру організації знань. Добре складений каталог приносить користь і тоді, коли користувачі працюють

з ним, не маючи чітко виробленої і до кінця усвідомленої стратегії пошуку [12, с. 19–20]. Тому робота з каталогом повинна стимулювати користувачів до роздумів над своїми потребами щодо знань та способів отримання потрібних знань [12, с. 20].

З точки зору прикладних досліджень та практичних напрацювань розглядає Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського Т. Ю. Гранчак. На переконання дослідниці, НБУВ – це науково-інформаційний центр організації управління знаннями. Вона характеризує напрями участі бібліотеки в організації знань; розкриває «підходи до налагодження і комплексного використання бібліотекою мережових зв'язків інформаційно-телекомунікаційного і соціально-психологічного характеру у формуванні середовища, сприятливого для генерування та використання нових знань, їх подальшої трансляції від покоління до покоління» [2, с. 3].

У документній комунікації управління знаннями складається з двох основних частин: 1) управління та впорядкування масиву документів; 2) управління особами, котрі працюють з цим масивом. У документознавстві поширене вживання терміносполучення «керування документаційними процесами». За ДСТУ 44-23-1:2005 «Керування документаційними процесами. Частина 1. Основні положення», «керування документаційними процесами» – галузь керування, яка відповідає за ефективний та систематичний контроль за створенням, прийманням, зберіганням, використанням, передаванням до архіву службових документів, вилученням їх для знищення, охоплюючи процеси відбирання та зберігання в документальній формі свідчень та інформації про ділову діяльність [5, с. 3]. Таким чином, діловодна галузь при роботі з документами послуговується терміном «керування».

У бібліотечній сфері для позначення управління та впорядкування інформаційного масиву існує поняття «організація знання» (knowledge organization або organization of knowledge). Питання щодо організації знання активно вивчаються у закладах вищої освіти, висвітлюються на сторінках фахових журналів, обговорюються на наукових конференціях, досліджуються на рівні міжнародних інституцій.

Організація знання описує, представляє, подає, впорядковує документи та їхні пошукові образи. З цією метою розробляються стандарти, методичні рекомендації, інструкції, правила та інші нормативно-правові та виробничо-інструктивні документи. На думку данського вченого Б. Хьорленда, організація знання охоплює два основних компоненти:

- процеси організації знання;
- системи організації знання [13].

Переважає більшість американських фахівців до процесів організації знання відносить: предметизацію (indexing), реферування (abstracting), каталогізацію (cataloguing), бібліографічну класифікацію (bibliographic classification), бібліографію (bibliography), управління документами (records management) та управління знаннями (knowledge management) у різних контекстах. Як зауважує у своїй монографії «Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект» Н. В. Стрішенець, «за винятком останнього, усі решта наведених понять належать до традиційного бібліотекознавства» [8, с. 159–160]. Американська терміносистема дещо відрізняється від вітчизняної. Так, до процесів організації знання чинні національні термінологічні стандарти відносять такі процеси або види аналітико-синтетичного опрацювання: бібліографування, індексування, класифікування, систематизування, предметизування, каталогізування, анотування, реферування [1; 7]. В усіх бібліотеках України здійснюється аналітико-синтетичне опрацювання документів з урахуванням функцій конкретної установи та специфіки документних фондів.

До системи організації знання відносяться: класифікаційні таблиці, списки предметних рубрик, інформаційно-пошукові тезауруси, онтології, метадані тощо. В бібліотеках України прийнято використовувати Універсальну десяткову класифікацію, хоча в окремих галузях економіки послуговуються різними класифікаторами, рубрикаторами. Єдиних уніфікованих списків предметних рубрик сьогодні в країні не існує, проте вони формуються і підтримуються в кожній бібліотеці, з урахуванням її документного потоку. З 2004 р. публічні бібліотеки України використовують Інформаційно-пошуковий тезаурус, розроблений фахівцями Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, який і сьогодні підтримується в актуальному стані. Створено відділ лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукових систем, на який, зокрема, покладено ведення авторитетних файлів на імена осіб та найменування організацій.

Отже, процеси організації знання і системи організації знання взаємопов'язані, оскільки перші відповідають на питання: яким чином організовується знання, а другі – за допомогою яких засобів. На нашу думку, цій системі не вистачає результату організації знання, оскільки будь-який процес спрямований на кінцевий результат. Так, результатом бібліографування є бібліографічні записи, бібліографічні списки, бібліографічні покажчики; результатом систематизування – визначення класифікаційних індексів; результатом предметизування – предметні рубрики; резуль-

татом індексування ключовими словами – ключові слова; результатом анотування – анотації тощо.

Організація знання зосереджена на побудові засобів накопичення, зберігання та пошуку документів. Такими засобами є каталоги, покажчики, бази даних. Завдання кожного з них полягає у задоволенні інформаційних потреб користувачів. Наприклад, електронні каталоги дають змогу користувачам варіювати стратегії пошуку документів.

Організація знання є невід’ємною, обов’язковою складовою управління знаннями. Останнє пов’язане з процесом трансформування інформації в знання, використанням бібліотечних технологій для представлення знань користувачам, створенням інформаційно-пошукових систем (ІПС), що надають доступ до консолідованої інформації. ІПС бібліотек можна розглядати як засіб управління знаннями. Основними їх елементами є окремі лінгвістичні засоби, тобто інформаційно-пошукові мови (ІПМ). ІПМ використовуються при створенні ПОД, які розкривають систему знань. За допомогою ІПС відбувається упорядкування знань у бібліотеках, а через ПОД – поширення знань серед користувачів.

ІПС побудовані таким чином, щоб можна було здійснювати швидке управління ПОДами та вести пошук у великих зібраннях бібліографічних записів. Саме бібліографічні записи представляють записане знання. Так, каталогізування упорядковує знання за точками доступу до описів (авторами, упорядниками, редакторами, перекладачами, найменуваннями організацій), предметизування – за окремими предметами; класифікування – за окремою галуззю. Для уніфікації лінгвістичної варіативності у документах та їх описах створюються контрольовані словники. Через ці засоби користувачі мають можливість отримати потрібні знання.

Управління знаннями перебуває у полі зору цілої низки наук: філософії, логіки, лінгвістики, когнітивної психології, а також документної евристики. Поняття «документна евристика» походить від двох слів. Перше – «документна» характеризує його взаємозв’язок із документознавством, книгознавством, патентознавством, архівознавством, бібліотекознавством, музезнавством тощо, тобто з тими науками, об’єктом вивчення яких є різні види документів. Друге, «евристика» – назва науки про знаходження істини [9], яка вивчає особливості творчого мислення, методологію здобуття нового знання в різних сферах пізнавальної діяльності, методи розв’язання задач та вирішення проблем, що не задані чітким алгоритмом [4, с. 10]. Поєднання цих двох термінів утворює словосполучення «документна евристика».

Документна евристика як новий науковий напрям тільки формується і їй ще потрібно довести своє право на існування. Проте спробуємо визначити та сформулювати її об’єкт і предмет. Об’єктом документної евристики як наукового напрямку є система знань про методологію та технологію здійснення документального пошуку [3, с. 33]. Документальний пошук – це інтелектуально-прикладна діяльність інформаційних працівників, яка може здійснюватися також фахівцями з інших сфер життєдіяльності суспільства за умови набуття ними необхідних знань, умінь, навичок та користувачів інформації [3, с. 33]. Документальний пошук – складний, творчий вид інформаційної діяльності, який має спиратися на науково обґрунтовані засади, принципи. Науковою основою документального пошуку може стати науково-прикладна дисципліна «документна евристика», що становить, з одного боку, частину документознавства, з іншого – частину евристики. Предметом документної евристики є формування системи наукового знання про технологію здійснення документального пошуку у єдності його з документами, їхніми пошуковими образами, пошуковими масивами, довідковим апаратом, суб’єктами документно-комунікаційної діяльності [3, с. 33].

Коло питань, які вивчаються документною евристикою, є досить широким. Що стосується нашого дослідження, то це – способи створення ПОДів за допомогою ІПМ; виявлення специфіки побутування документа в соціальному часі й просторі; характеристика особливостей документної комунікації. Відповідно, завданнями цього нового наукового напрямку є виявлення закономірностей його впливу на здійснення комунікаційного процесу та формування евристичного мислення людини.

Нами було запропоновано робочу дефініцію документної евристики – це «комплексна система знань, що вивчає теорію, історію і практику документального пошуку, його інтелектуальні та технологічні засади» [3, с. 35]. Ці знання можуть повною мірою увійти до системи управління знаннями.

У закладах вищої освіти України з метою поширення евристичних знань, викладають відповідні навчальні дисципліни: «документна евристика» для магістрів та «евристика в наукових студіюваннях» для аспірантів різних спеціальностей. Основним результатом отриманих знань, набутих навичок є вміння орієнтуватися в документальних джерелах наукової інформації, їхньому місцезнаходженні, шляхах отримання та укладання списків використаних джерел до наукових робіт магістрів та аспірантів.

Отже, документну евристику можна розглядати як чинник управління знаннями, що здобуваються

як студентом, так і досвідченим фахівцем, вченим протягом усього життя. Користувачі, отримавши знання через ППС бібліотек та інших документно-інформаційних інституцій, у свою чергу, продукують нові знання. Таким чином, документна евристика може розглядатися як складова системи управління знаннями.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 7448:2013. [Чинний від 2014.07.01]. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. III, 44 с.
2. Гранчак Т. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як науково-інформаційний центр організації управління знаннями. *Бібліотечний вісник*. 2018. № 2. С. 3–10.
3. Збанацька О. М. Документна евристика як наука. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 4. С. 31–36.
4. Карамішева Н. В. *Евристика*. Львів : ПАІС, 2013. 271 с.
5. Керування документальними процесами. Ч. 1. Основні положення : ДСТУ 4423-1:2005 : (ISO15489-1:2001, MOD). [Чинний від 2007-04-01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2007. V, 28 с.
6. Лобузін К. *Технології організації знань ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності* : монографія. Київ, 2012. 249 с.
7. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 5034:2008. [Чинний від 2009.01.01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2009. 38 с. (Нац. стандарт України). (Інформація та документація).
8. Стрішенець Н. В. *Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект* : монографія. Київ, 2011. 501 с.
9. Ульяновский Н. Ю. Библиографическое разыскание (эвристика). *Библиография*. 1929. № 1. С. 38-43.
10. Шапиро Э. Л. Об одном возможном подходе к проблеме информационных потребностей и запросов. *Научно-техническая информация*. Сер. 2. 1985. № 10. С. 1-4.
11. Шибаява Е. А. Управление знаниями как новая функция библиотек. *Библиотековедение*. 2009. № 5. С. 34-39.
12. Шрейдер Ю. А. Библиографическая традиция и автоматизация каталогов. Советская библиография. 1986. № 2. С. 19-20.
13. Hjørland Birger. Knowledge organization. *International Society for Knowledge Organization*. URL: http://www.isko.org/cyclo/knowledge_organization.

Oksana Zbanatska,

PhD (Historical Sciences), Assistant Professor of National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, chief librarian, Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

DOCUMENTARY HEURISTICS IN THE KNOWLEDGE MANAGEMENT SYSTEM

The article deals with the problem of knowledge management as a phenomenon of the modern world, its main components are determined. It is characterized the processes and systems of organization. There are represented the information retrieval systems of libraries as knowledge management tools. It is observed the relationship between knowledge management and document heuristics.

The essence of document heuristics is revealed; defined its object, subject, tasks as a new scientific direction. Proved that document heuristics can become an integral part of the knowledge management system.

Keywords: documentary heuristics, information retrieval systems, organization of knowledge, search pattern of document, knowledge.

National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts,
Lavska street, 9, building 15, Kyiv, 01015, Ukraine
E-mail: ZbanatskaO@i.ua

Стаття надійшла до редакції 14.11.2018 р.

References

1. (2014). *Bibliotechno-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachennia poniat* [Library and information activities. Terms and definitions]: DSTU 7448:2013. [Chynnyi vid 2014.07.01]. Kyiv: Minekonomrozvytku Ukrainy. [In Ukrainian].
2. Hrachak, T. (2018). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho yak naukovo-informatsiinyi tsentr orhanizatsii upravlinnia znanniamy [Vernadsky national library of ukraine as the scientific and information center of the organization of knowledge management]. *Biblioteknyi visnyk*, 2, 3-10. [In Ukrainian].
3. Zbanatska, O. M. (2017). Dokumentna evrystyka yak nauka [Documentary heuristics as a science]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, 31-36. [In Ukrainian].
4. Karamysheva, N. V. (2013). *Evrystyka [Heuristics]*. Lviv: PAIS. [In Ukrainian].
5. (2007). *Keruvannia dokumentatsiinykh protsesamy. Ch. 1. Osnovni polozhennia [Records management. Part 1. General]: DSTU 4423-1:2005: (ISO15489-1:2001, MOD)*. [Chynnyivid 2007-04-01]. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy. [In Ukrainian].
6. Lobuzina, K. (2012). *Tekhnolohii orhanizatsii znannievkykh resursiv u bibliotechno-informatsiini diialnosti* [Technologies for knowledge resources organization in library and information activities]: monohrafiia. Kyiv. [In Ukrainian].
7. (2009). *Naukovo-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachen-nia poniat* [Scientific and informational activity. Terms and definitions]: DSTU 5034:2008. [Chynnyivid 2009.01.01]. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy. [In Ukrainian].
8. Strishenets, N. V. (2011). *Suchasna amerykanska bibliotechno-informatsiina terminosystema: bibliotekoznavchyi aspekt [Modern American Library Information Terminology System: Library Aspects]: monohrafiia*. Kyiv. [In Ukrainian].
9. Ulianinskii, N. Yu. (1929). *Bibliograficheskoe razyskanie (evristika)* [Bibliographic search (heuristics)]. *Bibliografiia*, 1, 38-43. [In Russian].
10. Shapiro, E. L. (1985). *Ob odnom vozmozhnom podkhode k probleme informatsionnykh potrebnosti i zaprosov* [About one possible approach to the problem of information needs and requests]. *Nauchno-tehnicheskaiia informatsiia*, Ser. 2, 10, 1-4. [In Russian].
11. Shibaeva, E. A. (2009). *Upravlenie znaniiami kak novaia funktsiia bibliotek* [Knowledge management as a new library feature]. *Bibliotekovedenie*, 5, 34-39. [In Russian].
12. Shreider, Yu. A. (1986). *Bibliograficheskaiia traditsiia i avtomatizatsiia katalogov* [Knowledge management as a new library feature]. *Sovetskaia bibliografiia*, 2, 19-20. [In Russian].
13. Hjørland, Birger (2016). *Knowledge organization. International Society for Knowledge Organization*. URL: http://www.isko.org/cyclo/knowledge_organization

Лілія Прокопенко,

канд. іст. наук, доцент,
головний бібліотекар Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (м. Київ, Україна)
вул. Грушевського, 1, м. Київ, 01001, Україна
E-mail: prokopenko88888@gmail.com

Конференція директорів європейських національних бібліотек (CENL): організаційні засади створення та функціонування

Висвітлюється діяльність Конференції директорів європейських національних бібліотек (CENL). Охарактеризовано її структуру, цілі, візію, місію, ключові завдання, пріоритетні напрями роботи. Розглядається внесок CENL у створення цифрових бібліотек, зокрема, у реалізацію проекту Європейської бібліотеки (TEL). Наголошується на необхідності участі України у роботі CENL і використанні її рекомендацій щодо удосконалення діяльності вітчизняних національних бібліотек.

К л ю ч о в і с л о в а: міжнародні бібліотечні організації, міжнародне бібліотечне співробітництво, національні бібліотеки Європи, Конференція директорів європейських національних бібліотек (CENL).

Національні бібліотеки (НБ) відповідно до свого особливого статусу виконують різні функції, вирішують найскладніші, порівняно з іншими бібліотечними установами, завдання і проблеми. Отримуючи обов'язковий примірник документів, виданих у країні, вони мають багаті фонди, надають цілу низку бібліотечно-інформаційних послуг найширшим колам користувачів, зберігають національну культурну спадщину, сприяють розвитку національної бібліотечної політики, формуванню інформаційної грамотності користувачів, забезпеченню безперешкодного доступу до інформації та знань тощо. Одним із важливих завдань НБ є розвиток міжнародного бібліотечного співробітництва. Як відомо, європейськими НБ напрацьований особливий підхід до розбудови професійної, культурної і наукової взаємодії. У контексті європейського виміру сьогодні України, орієнтованого на поступальний розвиток відносин з міжнародними організаціями, актуалізується необхідність вивчення й аналізу діяльності професійних бібліотечних об'єднань, одним з яких є Конференція директорів європейських національних бібліотек (CENL).

Поточна діяльність CENL, результати реалізації її окремих проектів висвітлюються на сторінках фахових періодичних видань (зокрема, «IFLA Journal», «Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений») на рівні інформаційних повідомлень або звітів керівних осіб. Серед дослідників, які приділяють

увагу різним аспектам роботи CENL, варто назвати Н. Вербіну [1], І. Гайшун [2], М. Зегберт і Д. Ф'юджі [4], О. Зіміну [3]. У вітчизняному бібліотекознавстві окремі проекти CENL вивчали О. Рибачок [5], Ю. Яковлева [7]. Однак, об'єктом самостійного бібліотекознавчого дослідження діяльність організації ще не стала.

Мета статті – розкрити основні напрями і результати діяльності Конференції директорів європейських національних бібліотек.

Конференція директорів європейських національних бібліотек (The Conference of European National Librarians – CENL) – міжнародна регіональна неурядова некомерційна професійна організація відкритого типу, членами якої є директори НБ країн – членів Ради Європи.

CENL заснована 1987 р. за ініціативою Ради Європи. У Лісабоні (Португалія) відбулося перше зібрання директорів 11 європейських національних бібліотек (а саме: Ватикану, Великої Британії, Греції, Данії, Іспанії, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Португалії і Франції), які домовилися зустрічатися щорічно для обговорення актуальних проблем. Організація розпочинала свою роботу власне як неформальна нарада директорів західноєвропейських НБ. До порядку денного вносилися питання інновацій у бібліотечній політиці країн Європи, впровадження новітніх інформаційних технологій у НБ, комплектування бібліотечних фондів, їх збереження і консервації, фінансового забезпечення діяльності НБ [9].

Співробітництво європейських НБ постійно поглиблювалося. Наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. у результаті геополітичних змін на європейському континенті до роботи у Конференції долучилися східноєвропейські НБ. Вже 1991 р. під час щорічного засідання CENL, що проходило у Відні (Австрія), обговорювалося питання розбудови діалогу і розвитку партнерства західно- і східноєвропейських НБ, були визначені нові можливості і перспективи їхнього співробітництва [2, с. 41].

З 1998 р. організація офіційно зареєстрована у муніципалітеті м. Гаага (Нідерланди) як юридична особа у формі фонду (Stichting), тому вона працює у рамках правового поля цієї країни (Статут CENL, Ст. 2, п. 2) [6, с. 41]. Можливість функціонувати у статусі юридичної особи – суттєва перевага порівняно з іншими професійними бібліотечними об'єднаннями, наприклад, Конференцією директорів національних бібліотек (CDNL), яка такого статусу не має. З 2006 р. CENL набула статусу учасника Ради Європи і стала однією із 300 конференцій, що входять до складу Конференції міжнародних неурядових організацій [16, р. 33].

На сьогодні організація налічує 49 бібліотек із 46 країн, які утворюють Раду директорів CENL [9]. Окрім бібліотек європейських країн, до складу CENL входить Національна бібліотека Туреччини – держави, яка територіально частково відноситься до Європи, та НБ азійських держав, котрих іноді відносять до Європи (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Кіпр). Ватикан як країна-спостерігач у Раді Європи також є учасником Конференції. Кожну країну представляє одна НБ, окрім Італії і Росії, від яких до CENL входить кілька НБ (дві і три відповідно). Їхній рівноправний статус офіційно підтверджений урядами цих країн у відповідь на запит CENL. При голосуванні враховується лише один голос від країни. Україну в Конференції представляє Національна бібліотека України імені В. Вернадського в особі її генерального директора.

Активи організації формуються із внесків її учасників (розмір яких встановлюється під час засідань Ради директорів CENL), а також дотацій, пожертвувань, спадщини, залишеної на користь організації, та інших доходів (Статут CENL, Ст. 4) [6, с. 42]. Сума членського внеску суттєво зросла останніми роками: якщо у 2005 р. він становив 1000 євро, то з 2016-го – 2100 євро.

CENL керується Статутом (ухвалений 1998 р. і переглянутий 2005-го), статті якого відповідають цілям організації, а цілі – її завданням і місії. Ос-

новні цілі Конференції – розвиток, зміцнення ролі й відповідальності НБ Європи за збереження національної культурної спадщини, забезпечення безперешкодного доступу до інформації та знань (Статут CENL, Ст. 3) [6, с. 41–42].

Місія CENL полягає у підтримці роботи НБ щодо покращення обізнаності громадськості про їхні фонди і колекції, у сприянні зміцненню відчуття спільної культурної спадщини Європи та відкриття її для нових поколінь користувачів за допомогою різних служб [14]. Виконанню місії підпорядкований широкий спектр адвокаційних заходів, підтримка діяльності бібліотек-учасників CENL, розвиток співпраці і партнерства з організаціями, які поділяють її цінності [8, р. 1].

Основним документом, що визначає напрями діяльності організації на найближчий період, є Стратегічний план, який, зазвичай, ухвалюється на трирічний термін. Наразі CENL працює за Стратегічним планом на 2015–2018 рр. [9], в якому сформульована візія організації. Вона полягає у тому, щоб «зробити відомими і доступними для всіх користувачів багаті культурні, історичні колекції європейських НБ, відкриваючи світ інформації, знань та захищаючи пам'ять і культурну спадщину Європи» [9, р. 1].

Задекларована підтримка діяльності НБ реалізується через конкретні завдання CENL:

- надавати кожному користувачеві швидкий, багатомовний, довготерміновий і, по можливості, безоплатний доступ до ресурсів НБ;
- підтримувати проект Europeana (Європейська цифрова бібліотека);
- сприяти захисту європейської національної культурної спадщини та знань;
- проводити дослідження та реалізовувати проекти, спрямовані на вдосконалення обслуговування користувачів НБ;
- просувати послуги, які надають НБ;
- пропагувати культурне різноманіття і багатомовність як основні цінності європейської культури;
- поглиблювати співпрацю з іншими установами культурної спадщини, університетами, видавцями та інформаційними компаніями як на європейському, так і світовому рівнях (Статут CENL, Ст. 3) [6, с. 41–42; 9, р. 6–7].

Стратегічним планом 2015–2018 рр. також визначені основні сфери діяльності Конференції (пункт 4):

Пріоритет 1. Удосконалення управління – забезпечити можливість обміну інформацією, позитив-

ним досвідом у сфері стандартизації і практики управління колекціями у всіх форматах.

На підтримку Пріоритету 1 зорієнтовані такі дії:

- розвиток співпраці з Europeana, визначення нових моделей довгострокового, стабільного і стійкого хостингу метаданих, створення робочої групи для зв'язку з Europeana;
- залучення нових учасників до проектів з оцифрування ресурсів, виявлення нових джерел та моделей фінансування цих проектів на європейському рівні, зокрема, шляхом поглиблення партнерських відносин між державним і приватним секторами;
- вивчення і поширення інноваційного досвіду оцифрування і збереження електронних документів, напрацювання з техніко-організаційних механізмів, пов'язаних із авторським правом, захистом даних, сирітськими творами тощо;
- модернізація і гармонізація стандартів;
- співробітництво з міжнародними організаціями, які опікуються окресленими питаннями (наприклад, IFLA, LIBER, CERL, CDNL, EBLIDA).

Пріоритет 2. Покращення наочності і впливу послуг – підтримувати учасників організації з метою покращення обізнаності користувачів щодо бібліотечних колекцій, підвищення актуальності і посилення впливу послуг європейських НБ в інтересах сучасних і майбутніх поколінь користувачів.

На підтримку Пріоритету 2 зорієнтовані такі дії:

- моніторинг та інформування про діяльність Європейської комісії у сфері оцифрування європейської спадщини і авторського права;
- адвокація реформи авторського права на європейському рівні з метою забезпечення ефективнішого доступу до колекцій європейської спадщини у цифровому форматі;
- підтримка всесвітніх і європейських проектів з розвитку багатомовних пошукових служб;
- заохочення обміну позитивним досвідом у сфері надання інноваційних послуг з доступу до цифрових бібліотек, включаючи e-learning;
- виявлення, вивчення і обмін досвідом щодо розроблення як фізичних, так і цифрових культурних програм, наприклад, виставок, інших подібних заходів, спрямованих на поліпшення доступу до європейської культурної спадщини.

Пріоритет 3. Розвиток персоналу – сприяння формуванню навичок і професійних здібностей, підвищення компетенцій бібліотекарів з питань розбудови бібліотек, управління колекціями, максимально повного задоволення потреб користувачів.

На підтримку Пріоритету 3 спрямовані такі дії:

- визначення пріоритетних сфер навчання і розвитку персоналу НБ-членів CENL, особливо щодо управління цифровими бібліотеками;
- розроблення і реалізація багаторічних програм розвитку навичок у провідних сферах бібліотечної діяльності;
- моніторинг та поширення інформації про чинні професійні стандарти, позитивний досвід розвитку персоналу НБ;
- співпраця з іншими європейськими бібліотечними організаціями щодо фінансування і організації спільних програм навчання, розвитку персоналу;
- започаткування нових тематичних робочих груп у рамках CENL з метою залучення ширшої аудиторії фахівців до її діяльності.

Пріоритет 4. Підтримка стабільної діяльності європейських НБ як організацій – посилення стійкості окремих членів CENL шляхом поглиблення партнерства, співпраці як у рамках спільноти CENL, так і з іншими інституціями, що мають подібні цілі.

Підтримці Пріоритету 4 слугують такі дії:

- моніторинг та обмін досвідом щодо урізноманітнення фінансування діяльності НБ, включаючи приватно-державне партнерство, благодійні та комерційні джерела;
- розроблення адвокаційної політики CENL від імені європейських НБ на рівні Ради Європи у таких сферах, як культурні, соціальні та економічні впливи НБ;
- формування політики CENL щодо лобювання інтересів її учасників на рівні Ради Європи з таких важливих питань, як реформа авторського права, роль бібліотек в інформаційному суспільстві;
- забезпечення «сильного колективного голосу» для НБ Європи на основі використання різних медіа-каналів, включаючи соціальні мережі;
- підтримка Europeana щодо забезпечення її постійного фінансування, зокрема, з боку Європейської комісії, інших джерел;
- вивчення потенціалу співпраці з такими партнерськими організаціями, як LIBER, CERL, CDNL, EBLIDA тощо;
- вивчення потенціалу міжгалузевого співробітництва з європейськими культурними організаціями, зокрема, такими як архіви, музеї, галереї [8, с. 3–7].

Головним органом CENL є Рада директорів, яка проводиться як мінімум раз на рік. Відповідно до

Статуту, ці засідання відбуваються в одній з європейських країн для обговорення фінансових і адміністративних питань управління організацією, стану реалізації її ініціатив, проектів і програм, підтримки наукових досліджень та розробок тощо [16, р. 33]. Приймаюча сторона бере на себе організацію розміщення учасників, підготовку культурної програми, візову підтримку. У статусі гостей і спостерігачів, зазвичай, запрошуються експерти з комісій Ради Європи, які є кураторами тих чи інших бібліотечних проектів [2, с. 42].

Вже стали традицією щорічні звіти директорів про діяльність НБ, які вони представляють. Спочатку така інформація вважалася конфіденційною і обговорювалася тільки безпосередньо учасниками засідань CENL. У вересні 1996 р. у Лісабоні члени організації ухвалили рішення про реалізацію проекту GABRIEL (GAteway and BRIdge to Europe's National Libraries). З 1997 р. у його рамках розпочав роботу єдиний портал європейських НБ, який надає інформацію про їхні фонди і колекції, забезпечує доступ до електронних каталогів. Тут почали розміщувати і щорічні звіти директорів НБ Європи, які заслуховуються на засіданнях CENL [1, с. 76]. Сьогодні звіти директорів доступні на веб-сайті організації (<https://www.cenl.org/resources/members-annual-reports>). Це потужний багатоаспектний офіційний інформаційний ресурс про діяльність європейських НБ, матеріали якого можуть використовуватися для різних цілей, зокрема, для науково-дослідної роботи, ухвалення управлінських і технологічних рішень тощо.

Виконавчий комітет CENL обирається членами організації на три роки у кількості не менше трьох осіб (Статут CENL, Ст. 8, п. 1) [6, с. 43]. Його очолює голова, до складу також входять заступник голови/секретар і скарбник. Членами комітету можуть бути тільки директори або співробітники НБ (Статут CENL, Ст. 8, п. 2) [6, с. 43]. Вони виконують управлінські, адміністративні і представницькі функції (Статут CENL, Ст. 10–11) [6, с. 44].

Упродовж 2015–2018 рр. CENL очолює Роланд Френсіс Кестер Кітинг (директор Британської бібліотеки); його заступник – Марі-Крістін Доффі (директор Швейцарської національної бібліотеки); скарбник – Керолайн Бразьє (заступник директора Британської бібліотеки). Крім них, до складу Виконавчого комітету входять Катаріна Кристофова (директор Національної бібліотеки Словаччини) і Гунілла Херденберг (директор Національної бібліотеки Швеції) [13].

Ефективний зв'язок між членами організації забезпечує Секретаріат. Його обов'язки:

- надання інформації з усіх напрямів діяльності CENL;
- вивчення думки членів організації для формування її стратегії та пріоритетів;
- моніторинг бюджету і збирання внесків від учасників;
- контроль виконання Стратегічного плану, планів діяльності робочих груп, поширення звітів;
- організація щорічних зустрічей членів CENL та регулярних засідань Виконавчого комітету;
- забезпечення зв'язку з Радою Європи, участь у її консультативних ініціативах та слуханнях;
- адвокація та лобювання інтересів Конференції у міжнародних організаціях;
- запрошення представників інших організацій (наприклад, LIBER, CERL, CDNL) на засідання CENL;
- організація і поглиблення співробітництва з Europeana;
- підтримка роботи веб-сайта як основного джерела інформації про організацію як для її учасників, так і громадськості, забезпечення його функціонування як каналу комунікації для членів CENL, зокрема, формування і поширення списків розсилки;
- висвітлення діяльності організації у ЗМІ, соціальних мережах;
- ведення організаційної документації тощо [8, р. 6–7].

Юридичною адресою організації є місце роботи особи, яка наразі виконує обов'язки голови (Статут CENL, Ст. 2, п. 3) [6, с. 41], тобто сьогодні Секретаріат CENL розміщується у Британській бібліотеці.

Всі члени організації мають право головувати у ній. Фінансові витрати Секретаріату покриваються із бюджету організації в узгоджених межах [8, р. 6–7].

Офіційного друкованого органу організація не має. Адреса її веб-сайта у мережі Інтернет – <https://www.cenl.org>. Логотип організації для її веб-сайта, а також для її фірмових бланків розробляла Національна бібліотека Естонії.

«Свідченням здоров'я організації є залучення її учасників до практичної роботи. Саме цьому сприяють робочі групи, які відкриті для усіх членів CENL (тільки у разі зовнішнього фінансування такі групи можуть бути закритими)» [4, с. 32]. Вся діяльність CENL реалізується у робо-

чих групах. Вони мають чітко окреслені сфери діяльності, працюють згідно з робочими планами. У рамках робочих груп можуть створюватися підгрупи як мінімум із трьох чоловік. Всі групи у CENL тематичні, на відміну від інших подібних організацій, регіональних робочих груп вона не має [15].

Сьогодні в CENL працюють такі групи:

Робоча група CENL/FEP¹ з електронних публікацій підтримує, консультує CENL і FEP з питань, які становлять інтерес для НБ і видавців. Зокрема, вона здійснює моніторинг практики обов'язкового примірника документів та відповідного законодавства; надає консультації і рекомендації з питань обов'язкового примірника; функціонує як платформа для обговорення та обміну інформацією; роз'яснює окремі питання; опікується тлумаченням термінів; укладає угоди тощо. Робоча група працює з 1996 р. Сьогодні до її складу входить 12 представників із семи країн Європи (від CENL: Велика Британія, Італія (Флоренція), Нідерланди, Норвегія, Франція; від FEP: Бельгія, Велика Британія, Італія, Німеччина, Франція). Голова групи – Юте Швенс (Німецька національна бібліотека у Франкфурті-на-Майні) [15];

Робоча група з авторського права та інформації опікується вивченням правових питань, пов'язаних з діяльністю НБ. Останніми роками основну увагу група приділяє обговоренню змін у законодавстві про авторське право ЄС і окремих європейських країн, питанням конфіденційності, різним аспектам інформаційного права, а також обміну найкращими практиками у сфері ліцензування і державно-приватного партнерства (PPP). Нині у групі працює 16 чоловік із 15 країн (Бельгії, Великої Британії, Данії, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Румунії, Сербії, Словаччини, Словенії, Фінляндії, Франції, Чехії, Швейцарії, Швеції). Головою групи і контактною особою є Бенджамін Уайт (Британська бібліотека) [15];

Представництво CENL у Міжнародному агентстві ISNI² (ISNI-IA): Британська бібліотека і Національна бібліотека Франції, представляючи всю спільноту CENL (а в ширшому сенсі – спільноту бібліотек як таких) виступають основними суб'єктами в управлінні ISNI. Представники CENL Ендрю МакЕван (Британська бібліотека) і Аніла Анжелі (Національна бібліотека Франції)

входять до Ради директорів ISNI-IA і беруть участь у її діяльності, зокрема, щодо піднесення якості, рівня обслуговування та нарощування центральної бази даних ISNI; забезпечення відкритості і поширення ISNI, у т. ч. у середовищі пов'язаних даних; підтримки діяльності у сфері досліджень і розробок; адаптації управління та бізнес-моделі ISNI до потреб бібліотек; адвокації ISNI у бібліотечній спільноті та професійно пов'язаних з бібліотеками установ; сприяння новому баченню глобальної економіки спільного виробництва, спільного використання та розповсюдження даних [15].

Упродовж минулих років працювали й інші робочі групи, які на сьогодні вже закриті як такі, що виконали поставлені перед ними завдання: Комітет з управління TEL; Робоча група з оцінювання якості діяльності; Робоча група з постійних ідентифікаторів для НБ; Робоча група зі змісту; Робоча група з мережевих стандартів; Робоча група з багатомовного доступу до предметних рубрик ((MACS³ і MSAC⁴)); проект CoBRa (Computerised Bibliographic Records Actions) тощо.

З метою сприяння розвитку міжнародного співробітництва та зміцнення зв'язків між бібліотеками Конференція надає щорічний грант імені Е. К. Нільсена⁵. Грант у сумі 5 тис. євро видається за результатами конкурсу, в якому може брати участь як окрема бібліотека, так і група бібліотек. Кандидат повинен відповідати таким критеріям: НБ повинна бути членом CENL і своєчасно сплачувати членські внески; всі заходи, про які заявляють конкурсант, передбачають співпрацю з іншими членами CENL та сприяють розвитку міжнародного співробітництва [10]. Виконавчий комітет CENL приймає заявки на конкурс у січні кожного року, результати оголошуються у травні.

Заявка на грант імені Е. К. Нільсена складається з двох частин: характеристики деталей фактичного матеріалу та оцінки витрат на проведення запропонованих спільних заходів та очікуваних ви-

³ MACS (Multilingual Access to Subjects) – Багатомовний доступ до предметних рубрик.

⁴ MSAC (Multilingual Subject Access to Catalogues of National Libraries) – Багатомовний предметний доступ до каталогів НБ країн Південно-Східної Європи (у проекті брали участь Латвія, Литва, Македонія, Словаччина, Словенія, Хорватія, Чехія).

⁵ Ерланд Колдінг Нільсен (1947–2017) – видатний бібліотечний діяч, науковець, директор Королівської бібліотеки Данії у 1986–2017 рр. Зробив значний внесок у розвиток європейської бібліотечної справи і міжнародного бібліотечного співробітництва.

¹ FEP (Federation of European Publishers) – Федерація європейських видавців.

² ISNI (International Standard Name Identifier) – Міжнародний стандартний ідентифікатор найменувань.

год. Пропозиції можуть стосуватися будь-якого аспекту міжнародного співробітництва бібліотек, наприклад, розвитку фондів (фізичних і цифрових), розширення дослідницьких програм, надання освітніх і культурних послуг (включаючи виставки), сприяння професійним комунікаціям бібліотекарів, розвитку інфраструктури, персоналу тощо. Переможцям конкурсу сплачується авансом 80 % коштів на витрати проекту, решта – після його закінчення (за наявності платіжної документації про витрати).

Результати грантового проекту є загальнодоступними на веб-сайті організації. Звіт про проект презентується наступного року на щорічному засіданні Ради директорів CENL.

2017 р. грант імені Е. К. Нільсена отримала Національна бібліотека Молдови, яка запропонувала провести міжнародну конференцію за участю п'яти НБ (Велика Британія, Литва, Німеччина, Фінляндія і Франція) для ознайомлення молдовських фахівців з найкращими практиками роботи НБ цих країн з метою сприяння інтеграції у європейську бібліотечну спільноту.

Грант 2018 р. виграла Національна бібліотека Латвії із заявкою на організацію і проведення міжнародного семінару за участю НБ Австрії, Бельгії, Вірменії, Данії, Німеччини, присвяченого вивченню практики вдосконалення обслуговування користувачів, пов'язаної із книжковими виставками.

Для членів організації доступні також стипендії у розмірі 1000 євро, які надаються для обміну навичками та знаннями як між учасниками CENL, так і з її партнерами. Вони видаються для відвідання європейських НБ, зустрічей з конкретними фахівцями, організації особистого навчання, проведення і/або відвідання освітніх заходів з підвищення кваліфікації (консультацій, семінарів, тренінгів, конференцій, вебінарів тощо), які проводять НБ. Конкурсні умови для отримання стипендії передбачають, що здобувач працює в одній із бібліотек, яка є членом CENL і своєчасно сплачує членські внески; стипендія буде використана на участь у заходах, що проводяться членами CENL, а їхній формат дає змогу обмінюватися навичками та знаннями [9].

CENL тісно співпрацює з іншими міжнародними організаціями, а саме: з Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА), Міжнародною радою архівів (МРА), Конференцією директорів національних бібліотек (CDNL), Консорціумом європейських наукових бібліотек

(CERL), Лігою європейських наукових бібліотек (LIBER), Європейським бюро бібліотечних, інформаційних та документаційних асоціацій (EBLIDA), Міжнародною радою музеїв (ICOM) та ін.

Географічне розширення членства CENL, урізноманітнення напрямів її діяльності спонукало на початку 2000-х рр. до проведення спеціального дослідження історії організації, сфери її компетенції, здобутків, стану і перспектив розвитку. Зокрема, вивчалися питання членства в CENL, її структури, управління, системи комунікації, брендів і ресурсів, аналізувалися її сильні і слабкі сторони, досліджувалися внутрішні і зовнішні проблеми, перспективи розвитку оперативного середовища тощо [4, с. 25–26]. 2003 р. на засіданні у Вільнюсі (Литва) були розглянуті його результати. Успішною була визнана діяльність організації щодо залучення її цільової аудиторії – директорів НБ країн-членів Ради Європи. У результаті проведеного дослідження вдалося сформулювати чіткі уявлення про аудиторію, для якої працює CENL – «студенти, поінформовані громадяни Європи, користувачі Європейської бібліотеки TEL; члени CENL; впливові особи та професіонали, зацікавлені у роботі європейських НБ» [4, с. 36]. Водночас наголошувалося на тому, що розвитку організації заважають мовні бар'єри, брак фінансів, а також дефіцит демократії [4, с. 36]. Серед результатів цього дослідження варто відзначити також рекомендацію: складати трирічні Стратегічні плани роботи, які відповідали б періоду виборності Голови. Цю рекомендацію втілили у життя з прийняттям першого такого плану на 2005–2008 рр., і CENL її дотримується до сьогодні.

Впродовж останніх двох десятиліть основні свої зусилля і ресурси CENL спрямовувала на організацію і підтримку проекту Європейської бібліотеки (The European Library – TEL). TEL створювалася як некомерційний сервіс європейських НБ для популяризації європейської культури серед широкого кола користувачів. Мета цього проекту – створення технічної, юридичної та організаційної бази для інтернет-порталу, який функціонував би як точка багатомовного інтерактивного доступу до бібліографічних та повнотекстових ресурсів європейських НБ. Упродовж свого існування TEL накопичила 175 млн записів від 48 національних і провідних наукових бібліотек Європи [3; 5, с. 132–133; 12].

Низка проектів у рамках TEL (Tel-ME-MORE (2005–2007), EDL-project (2006–2008), TELplus (2007–2009), FUMAGABA (2008–2009) та ін.), бу-

ла спрямована на приєднання європейських НБ до TEL і надання доступу до їхніх каталогів.

З 1 січня 2017 р. доступ до ресурсу TEL, що зберігає свої активи, продовжено через портал проекту Europeana, яка була створена для того, щоб зробити доступними європейські культурні, наукові цифрові інформаційні ресурси і таким чином сприяти розвитку інформаційного суспільства, підтримувати європейську ідентичність, просувати європейські культурні цінності, посилювати конкурентоздатність Європи на світовій арені, підносити рівень освіти, розвивати культурний туризм [11].

Закриття TEL звільняє ресурси CENL для розбудови нової форми співробітництва і взаємної підтримки між її учасниками, пошуку нових можливостей для спільної роботи і створення мереж у Європі відповідно до таких стратегічних пріоритетів: удосконалення управління фондами і колекціями шляхом обміну інформацією, виявлення передової практики, підтримка учасників; покращення наочності і впливу послуг; розвиток навичок і професійних можливостей бібліотек; підтримка стабільності європейських НБ шляхом поглиблення партнерства, співпраці з іншими організаціями; зміцнення ролі CENL як ефективної робочої спільноти, що дасть змогу зробити більше для підтримки своїх учасників і лобювання їхніх інтересів, бути ефективним партнером на європейському рівні [8, р. 6–7].

Висновки. В умовах, коли національні бібліотеки разом з іншими організаціями державного сектора стикнулися в останні роки з безпрецедентним скороченням бюджету, фінансовими обмеженнями, коли користувачі мають можливість отримувати дедалі більше послуг в Інтернеті та в інших організаціях, CENL, координуючи діяльність НБ, виступає ініціатором запровадження і надання нових послуг, нових способів доступу до інформаційних ресурсів, нових способів роботи з ними. Діяльність організації спрямована на стимулювання, розвиток і підтримку системної, цілеспрямованої взаємодії європейських НБ з надання користувачам безперешкодного (вільного) доступу до всіх видів документів, демонстрування бібліотеками кращої якості послуг, забезпечення збереження культурних цінностей європейських держав.

CENL є потужною платформою співпраці європейських НБ для обміну інформацією, кращими практиками за допомогою підвищення стандартів, поглиблення співробітництва у рамках спільних проєктів. Тому участь України у роботі CENL є

важливим завданням, обов'язковою умовою отримання необхідних знань для ухвалення професійних рішень з розбудови вітчизняної бібліотечної справи з урахуванням міжнародних вимог.

Список бібліографічних посилань

1. Вербина Н. Интеграция национальных информационных ресурсов Европы. *Библиотека*. 2006. №11. С. 75–77.
2. Гайшун И. 28-е ежегодное заседание Конференции директоров европейских национальных библиотек (CENL). *Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений*. 2014. № 2 (105). С. 41–43.
3. Зимица Е.И. The European Library и Europeana: история, проекты, будущее. *Библиотековедение*. 2011. №1. С. 97–102.
4. Конференция директоров европейских национальных библиотек : оценка деятельности CENL (май, 2004, обзор подготовлен Моникой Зегберт и Дэвидом Фьюджи). *Новости Российского комитета ИФЛА*. 2005. № 1(55). С. 25–89.
5. Рибачок О. М. *Міжнародні інтегровані цифрові ресурси документальної спадщини архівів, бібліотек, музеїв: етапи створення, стратегії розвитку (80-ті роки ХХ – 10-ті роки ХХІ ст.)* : дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2018. 242 с.
6. Устав Конференции директоров европейских национальных библиотек. *Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений*. 2007. № 5 (68). С. 41–45.
7. Яковлева Ю. В. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на шляху до Європейської бібліотеки. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики* : зб. матеріалів VII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–27 трав. 2010 р.). Київ, 2010. С. 166–168.
8. CENL Strategic Plan 2015-2018. URL: https://www.cenl.org/wp-content/uploads/CENL_Strategic_Plan_2015-18.pdf (дата звернення: 30.09.2018).
9. Conference of European National Librarians (CENL). URL: <https://www.cenl.org> (дата звернення: 30.09.2018).
10. Erland Kolding Nielsen Grant. The Conference of European National Librarians (CENL). URL: <https://www.cenl.org/about-cenl/erland-kolding-nielsen-grant> (дата звернення: 30.09.2018).
11. Europeana Collections. URL: <https://www.europeana.eu/portal> (дата звернення: 30.09.2018).
12. The European Library – Connecting knowledge. URL: <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4> (дата звернення: 30.09.2018).
13. Executive Committee. The Conference of European National Librarians (CENL). URL: <https://www.cenl.org/about-cenl/governance> (дата звернення: 30.09.2018).
14. Mission Statement. The Conference of European National Librarians (CENL). URL: <https://www.cenl.org/about-cenl/mission-statement> (дата звернення: 30.09.2018).
15. Working Groups. The Conference of European National Librarians (CENL). URL: <https://www.cenl.org/working-groups> (дата звернення: 30.09.2018).
16. The World Guide to Library, Archive and Information Science Associations / edited by Alexandra Meinhold. 3rd, completely revised edition. Berlin/Munich: De Gruyter Saur, 2010. P. 33. (IFLA Publications; Nr 142/143).

References

1. Verbina, N. (2006). Integratsiia natsionalnykh informatsionnykh resursov Evropy [Integration of European national information resources]. *Библиотека*, 11, 75-77. [In Russian].

2. Gaishun, I. (2014). 28-e ezhegodnoe zasedanie Konferentsii direktorov evropeiskikh natsionalnykh bibliotek (CENL) [28th Annual Meeting of The Conference of European National Librarians (CENL)]. *Novosti Mezhdunarodnoi federatsii biblioteknykh assotsiatsii i uchrezhdenii*, 2(105), 41-43. [In Russian].
3. Zimina, E.I. (2011). The European Library i Europeana: istoriia, proekty, budushchee [The European Library and Europeana: history, projects, future]. *Bibliotekovedenie*, 1, 97-102. [In Russian].
4. (2005). Konferentsiia direktorov evropeiskikh natsionalnykh bibliotek : otsenka deiatelnosti CENL (mai, 2004, obzor podgotovlen Monikoi Zegbert i Devidom Fiudzhi) [The Conference of European National Librarians: evaluation of CENL activities (May, 2004, survey by Monika Zegbert and David Fuji)]. *Novosti Rossiiskogo komiteta IFLA*, 1(55), 25-89. [In Russian].
5. Rybachok, O. M. (2018). *Mizhnarodni intehrovani tsyfrovi resursy dokumentalnoi spadshchyny arkhiviv, bibliotek, muzeiv: etapy stvorennia, stratehii rozvytku (80-ti roky XX – 10-ti roky XXI st.)* [International integrated digital resources of the documentary heritage of archives, libraries, museums: stages of creation, development strategies (the 80s of the XX – 10th years of the XXI c.)]. Candidate's thesis. Kyiv. [In Ukrainian].
6. (2007). Ustav Konferentsii direktorov evropeiskikh natsionalnykh bibliotek [Statutes of The Conference of European National Librarians]. *Novosti Mezhdunarodnoi federatsii biblioteknykh assotsiatsii i uchrezhdenii*, 5(68), 41-45. [In Russian].
7. Yakovlieva, Yu. V. (2010). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho na shliakhu do Yevropeiskoi biblioteki* [Vernadsky National Library of Ukraine towards The European library]. *Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavstvo. Informatsiina diialnist: Problemy nauky, osvity, praktyky*: sb. materialiv VII Mizhnarodnoi nauk-prakt. konferentsii. Kyiv, 25-27 trav, 2010 (pp. 166-168). Kyiv. [In Ukrainian].
8. (2018). CENL Strategic Plan 2015-2018. Retrieved September 30, 2018, from https://www.cenl.org/wp-content/uploads/CENL_Strategic_Plan_2015-18.pdf
9. (2018). Conference of European National Librarians (CENL). Retrieved September 30, 2018, from <https://www.cenl.org>
10. (2018). Erland Kolding Nielsen Grant. The Conference of European National Librarians (CENL). Retrieved September 30, 2018, from <https://www.cenl.org/about-cenl/erland-kolding-nielsen-grant>
11. (2018) Europeana Collections. Retrieved September 30, 2018, from <https://www.europeana.eu/portal>
12. (2018). The European Library – Connecting knowledge. Retrieved September 30, 2018, from <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4>
13. (2018). Executive Committee. The Conference of European National Librarians (CENL). Retrieved September 30, 2018, from <https://www.cenl.org/about-cenl/governance>
14. (2018). Mission Statement. The Conference of European National Librarians (CENL). Retrieved September 30, 2018, from <https://www.cenl.org/about-cenl/mission-statement>
15. (2018). Working Groups. The Conference of European National Librarians (CENL). Retrieved September 30, 2018, from <https://www.cenl.org/working-groups>
16. Meinhold, A. (Ed.). (2010). *The World Guide to Library, Archive and Information Science Associations* (3rd, completely revised ed.). Berlin/Munich: De Gruyter Saur.

Liliia Prokopenko,

PhD (Historical Science), Assistant Professor, chief librarian, Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

THE CONFERENCE OF EUROPEAN NATIONAL LIBRARIANS (CENL): HISTORY OF CREATION, ORGANIZATIONAL BASES

The article is devoted to the activities of The Conference of European National Librarians (CENL) as a centre of international cooperation of Europe's national libraries. The integral picture of the CENL's beginnings and development has been rendered. It was shown that the establishment of such an organization in 1987 had been objectively necessitated carrying out of the national libraries activities deep studying. The author has defined CENL's structure, its scope, aims, vision, mission, key strategic challenges, purposes and benefits, priority areas for action; systematized the facts of the membership in CENL and the officers of its Executive Committee. The author has studied the activities of the CENL's working groups.

The CENL's contributions in the theory and practice of digital libraries and in realising project of The European Library (TEL) are examined.

Its role in the development of strategic partnership of national libraries of European countries, building relations with the professional, public and private sectors, establishment of effective communication, especially cooperation in digital initiatives, is defined. The results of CENL's activities allow to consider it as an authoritative international organization that has in-depth solid experience in various aspects of the functioning of national libraries as social institutions.

Substantiating the value of the CENL's fulfilled investigations the author has pointed out the importance of Ukraine participating in international library co-operation by membership in this organization and the necessity of using the CENL's recommendations for the improvement of Ukrainian national libraries activities.

K e y w o r d s: international library organizations, international library cooperation, European national libraries, The Conference of Directors of European National Librarians, CENL.

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine
1, Hrushevskiy Str., Kyiv, 01001, Ukraine
E-mail: prokopenko88888@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 27.11.2018 р.

Віктор Соколов,

канд. іст. наук, доцент, головний бібліотекар Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (м. Київ, Україна)
вул. Михайла Грушевського, 1, м. Київ, 01001, Україна
E-mail: socolv@i.ua

Передплатники публічних бібліотек в Україні у середині XIX – на початку XX ст.

Аналізуються семантичні ознаки терміна «передплатник» та особливості його використання у бібліотечній діяльності в Україні у середині XIX – на початку XX ст. Охарактеризовано основні історичні чинники формування змісту даного поняття. Досліджується динаміка та особливості соціально-професійного складу передплатників публічних бібліотек означеного періоду.

К л ю ч о в і с л о в а: історія бібліотек, бібліотечна справа XIX – поч. XX ст., публічні бібліотеки, комерційні бібліотеки, передплатник, читач.

Однією з найбільш складних проблем бібліотекознавства залишається проблема типології та класифікації читачів. Вибір критеріїв диференціації читачів залежить від особливостей визначених підходів щодо їхньої характеристики, від обрання кількісних показників та якісних ознак. Одним з таких критеріїв диференціації читачів є характер отримання бібліотечних послуг, від аналізу та узагальнення особливостей яких залежатиме вибір тієї чи іншої системи їхньої класифікації.

Будь-яким класифікаційним дослідженням передуює аналіз термінологічного апарата певної галузі бібліотечної науки, а також вивчення процесу формування основних понять галузі та особливостей модифікації їх семантичних ознак. З огляду на означене, актуальним напрямом теоретико-історичних досліджень у бібліотекознавстві є розроблення понятійного апарата читачезнавства. У цьому напрямі останнім часом активно працює професор Т. Новальська. І все-таки, питання формування читачезнавчої термінології, вивчення історії та особливостей вживання тих чи інших понять залишаються ще недостатньо вивченими. Немає ґрунтовних праць, які характеризували б окремі категорії читачів у до-революційний період розвитку бібліотечної справи в Україні. Хоча окремі дослідження складу читачів, читацьких потреб, основних напрямів та етапів вивчення читачів публічних бібліотек України у період XIX – початку XX ст. були здійснені вітчизняними фахівцями Т. Коваль, Т. Новальською, І. Тимошенко та ін. Поодинокі спроби характеристики певних категорій читачів, зокрема «передплатників», робилися під час досліджень розвитку окремих публічних бібліотек в Україні (праці І. Аліференкової, П. Гапченка, С. Зворського, Л. Ізюмової, Т. Кароєвої, Л. Лучки, І. Приймак та ін.). Склад читачів публічних бібліотек у Російській імперії XIX – поч. XX ст.

досліджували К. Абрамов, М. Дворкіна, М. Матвеев, О. Медведєва, М. Рубакін та ін. Коротке тлумачення терміна «передплатник» подає М. Дворкіна в російській «Библиотечной энциклопедии» [5].

Метою пропонованої статті є виокремлення характеристик такої категорії читачів, як передплатники публічних бібліотек XIX – початку XX ст.; розкриття специфіки формування та тенденцій розвитку соціально-професійного складу передплатників публічних бібліотек означеного періоду.

Передплатник (бібліот.) (абонент, читач, користувач; рос. – «подписчик») – різновид користувача публічних бібліотек у Російській імперії у другій половині XVIII – на початку XX ст. Такі читачі книгозбірень, як правило, вирізнялися сталим інтересом до читання, постійністю відвідування бібліотечного закладу та користуванням книжковим фондом за певну плату. Передплатниками називалися особи, котрі регулярно приходили до бібліотеки та отримували книги, журнали для читання на певних умовах: відповідної оплати бібліотечної послуги (на місяць, квартал, півроку, рік тощо); відвідування читального залу книгозбірні або замовлення видання додому (для іногородніх читачів книги, журнали замовлялися за друкованим каталогом бібліотеки та надсилалися поштою). Залежно від тривалості часу користування абонементом публічної бібліотеки передплатники поділялися на категорії: річні передплатники (рос. – «годовы́е подписчики»), передплатники на півроку, на три місяці, на місяць. Слід зазначити, що не всі відвідувачі (читачі) бібліотеки були її передплатниками. Наприклад, читачів, які купували одноденний абонемент і брали книги додому на певний термін, як правило, не відносили до категорії передплатників.

Найближчими синонімами терміна «передплатник» за семантичною ознакою є словосполучення «постійний читач» або «власник абонементу». Втім, з

розвитком безкоштовних форм бібліотечного обслуговування, термін «передплатник» вживався також як синонім понять «абонент» або «читач». «Передплатник бібліотеки, – писав М. Рубакін, – це такий читач, який визнає читання власною потребою, і, до того ж, потребою більш-менш постійною, не випадковою... У передплатників бібліотеки читацькі інстинкти, якщо так можна висловитися, розвинені, безсумнівно, більшою мірою, ніж у тих людей, які задовольняються книгами, здобутими випадково, від знайомих, або 2–3 періодичними виданнями» [20, с. 73].

Ймовірно, термін «передплатник» став поширюватися зі зростанням у Російській імперії кількості комерційних бібліотек, зокрема кабінетів для читання, бібліотек для читання – установ з постійним книжковим фондом, які за певну плату, що здійснювалася наперед на рік, півроку, три місяці, місяць або добу, та під грошову заставу вартості книги, надавали видання, зокрема періодичні, для читання у читальному залі або вдома. Оскільки такі книгозбірні поєднували в собі риси бібліотеки і книжкового магазину, а оплата за послуги здійснювалася заздалегідь (так би мовити, «по підписке»), їхніх користувачів і називали «передплатниками». Передплатник названих установ вносив вартість взятих видань (як би купував їх), а потім, при поверненні, отримував свої гроші, які він давав під заставу книги, з утриманням суми за користування. Багато хто з книгознавців, зокрема П. Сімоні (1859–1939), вважали такі бібліотеки та кабінети для читання особливим різновидом торгівлі [24, с. 93]. Отже, передплатники здійснювали немов би колективну купівлю книг, при цьому їх загальна вартість ділилася між усіма користувачами (оскільки кожен окремо не міг придбати для прочитання всі потрібні йому книги). Від кількості передплатників великою мірою залежали кількість і якість книжкового фонду: чим більше передплатників, тим більше можливостей було у власника бібліотеки (чи кабінету для читання) комплектувати її фонди новітньою літературою з різних галузей знань та періодичними виданнями. Власник книгозбірні отримував гроші за свою посередницьку діяльність між книжковою торгівлею і бібліотекою, а також між бібліотекою і самими передплатниками.

У першій половині XIX ст. в Росії бібліотеки, кабінети для читання були вже в усіх губернських містах, у т. ч. в Одесі, Харкові, Києві та ін. У 1850-х рр. у більшості губернських міст функціонували в середньому 2–3 бібліотеки, у повітових – 1–2 [14, с. 117]. Станом на 1882 р. у Російській імперії діяло 517 книгозбірень різних типів і видів, у т. ч. 286 бібліотек, кабінетів для читання (приблизно 55 %

від загальної кількості). Бібліотеки для читання, як правило, існували при книжкових магазинах (приблизно 66 %) [19, с. 76–77]. Функціонуючи на гроші передплатників (абонентів), бібліотеки та кабінети для читання чітко орієнтувалися на задоволення їхніх запитів, інакше вони могли позбутися своїх користувачів і збанкрутувати. Якщо кількість передплатників була менша 50 осіб, бібліотека майже не приносила доходу власнику, а якщо він витрачав гроші ще й на передплату журналів, газет, на придбання нових книг, то книгозбірня для нього ставала зовсім нерентабельною. За підрахунками, у 1882 р. в Росії було приблизно 35 тис. передплатників бібліотек для читання і більш ніж 100 тис. осіб користувалися їхніми фондами [19, с. 82].

В Україні перша бібліотека для читання відкрилася в Одесі наприкінці 1820-х рр. при книгарні М. Клочкова і за перший місяць свого існування вона збрала 50 передплатників (абонентів). За послуги згаданої книгозбірні треба було платити 35 руб. на рік (20 руб. на півроку або 5 руб. на місяць). Окрім того, книги та журнали тут видавалися додому під грошову заставу 25 руб. (що дорівнювало у той час чотирьохмісячній заробітній платі робітника) [4, с. 30]. У другій половині XIX ст. широкої популярності в Одесі набули кабінети та бібліотеки для читання при книжкових магазинах В. Золотова, В. Картамишева, Є. Распопова та інших, де читачам пропонувався широкий вибір книг, журналів з різних галузей знань. Проте, найкращою в Одесі вважалася «Библиотека русских, французских, немецких и английских книг и журналов современности Андрея Ингатьевича Бортневского» (рік заснування 1868-й). У 1877 р. її фонд становив приблизно 6 тис. книг, 40 річних передплат вітчизняних журналів та 12 – іноземних. Книги цієї комерційної бібліотеки видавалися передплатникам під заставу: за одну книгу – 3 руб., за дві – 5 руб., за три – 7 руб., за чотири видання – 9 руб. (пуд борошна у той час коштував приблизно 1,5 руб., зарплата робітника у 1870-х рр. була 15–20 руб. на місяць). Всього в Одесі у другій половині XIX ст. функціонувало 10 комерційних бібліотек, які обслуговували 1,5 тис. передплатників [4, с. 35–36].

У Києві середини XIX ст. популярністю серед читачів користувався «кабинет для чтения новостей русской и французской словесности», більше відомий як «Аптека для души». Цю бібліотечну установу у 1843 р. відкрив відставний капітан, бібліофіл, член Тимчасової комісії для розгляду давніх актів Товариства історії і старожитностей Московського університету П. Должиков при власній книгарні. У другій половині XIX ст. її фонд налічував майже

10 тис. видань, з яких белетристика становила приблизно 50 %. Послуги бібліотеки були досить дорогими – 1 руб. 50 коп. на місяць, проте існувала гнучка система знижок, пільг та обміну книг для різних верств населення. З 1870-х рр. популярною і найбільшою у Києві стає комерційна бібліотека видавця і книгаря Леона Ідзиковського, створена при читальному залі (у 1914 р. її книжковий фонд перевищував 173 тис. видань) [9]. Загалом, на початку XX ст. у Києві діяло приблизно 20 комерційних бібліотек.

У Миколаєві у другій половині XIX ст. також запроваджувало декілька приватних комерційних бібліотек при книжкових магазинах, зокрема бібліотека для читання В. Красинської (5 тис. т., 40 назв журналів). Одне відвідування тут коштувало 5 коп., плата за місячне користування фондами становила 60 коп., а за рік – 5 руб. Це була досить помірною ціною порівняно з вартістю послуг у публічних бібліотеках [4, с. 33].

Отже, в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. комерційні бібліотеки різних видів були не тільки в усіх губернських, а й у більшості повітових міст. На початку XX ст. майже у кожному губернському центрі діяло приблизно від 5 до 20 комерційних бібліотек, 2–5 – у повітових містах. Як правило, такі книгозбірні створювалися при великих книжкових магазинах: у 1910 р. в Одесі їх було 13, у Києві – 10, у Харкові – 4 [1, с. 514]. Іноді кабінети для читання відкривалися при публічних бібліотеках, як це було зроблено, наприклад, у Катеринославській губернській публічній бібліотеці (нині – Дніпропетровська ОУНБ) у 1859 р. [11, с. 152]. Видача літератури додому тут здійснювалася за платним абонементом, а перегляд видань у читальному залі був безплатним.

Плата за абонемент для різних верств населення була диференційованою. Такий порядок діяв і на початку XX ст. [12]. Однак, у більшості публічних бібліотек протягом всього періоду їхньої діяльності діяло право на безкоштовне користування послугами книгозбірні для певних категорій мешканців міст і містечок (здебільшого, найбідніших). Для його отримання необхідно було мати письмове посвідчення щодо доброчесності від господаря, на якого працювала особа, або формальне підтвердження про благонадійність від поліції чи від місцевого священика.

Всі комерційні бібліотеки (кабінети для читання, бібліотеки для читання та ін.), як і решта публічних бібліотек Російської імперії, формували книжкові фонди під пильним наглядом цензорів і в рамках законодавства про публічні бібліотеки. Більшість бібліотек для читання мали читальний зал і видавали літературу додому, проте були й такі, які обме-

жувалися тільки читальним залом. Їхніми передплатниками (читачами) були дворяни, міщани, купці, священики, чиновники, учні гімназій і училищ та ін. Вони зробили багато корисного у справі поширення читання серед міського населення, заохочуючи його до літератури, до книг та знань.

Оскільки користування публічними бібліотеками (губернськими, громадськими, міськими та ін.) було, здебільшого, платним, термін передплатник набув поширення у книгозбірнях різних видів. Від кількості передплатників, їхньої фінансової підтримки залежала діяльність не тільки комерційних бібліотек, а й, певною мірою (приблизно на 10–20 %) губернських, громадських та інших публічних книгозбірень, особливо на початковому етапі їхнього існування. У середині XIX ст. кожен місцевий передплатник публічної книгозбірні, як правило, платив за бібліотечні послуги приблизно 5 руб. на рік (іногородній читач – вдвічі більше). Відносно високою була плата і в губернських бібліотеках. Наприклад, за право користування абонементом вносився заклад у розмірі до 25 руб., а за читання потрібно було платити до 2 руб. за місяць або 15 руб. за рік [23, с. 55].

На рубежі XIX–XX ст. розміри членських внесків у громадських та міських публічних бібліотеках істотно диференціюються: для дійсних членів бібліотеки внесок становив від 3 до 6 руб., а для почесного члена – від 10 до 50 руб. Також не всім громадянам дозволялося користуватися їхніми книжковими фондами. Так, майже у всіх статутах громадських бібліотек зазначалося: «членами бібліотеки не можуть быть: а) несовершеннолетние, за исключением имеющих классные чины; б) состоящие на действительной военной службе, нижние чины и юнкера; в) учащиеся в учебных заведениях; г) подвергшиеся ограничению прав по суду» [13].

Міські та громадські публічні бібліотеки більшості передплатникам дозволяли користуватися книгами вдома (за абонементом) за певну плату та під заставу, членам бібліотеки книги видавалися безплатно. Наприклад, у статуті Чигиринської громадської бібліотеки записано, що член бібліотеки (той, хто придбав абонемент – квиток ціною приблизно 5 руб. на рік) має право брати додому дві книги, у т.ч. одне періодичне видання: «...на дом выдается две книги, в числе коих может быть один номер периодического издания без залога, без платы» [18, с. 12]. Однак, для тих передплатників, котрі не належали до членів бібліотеки, існували інші правила: «Не член библиотеки может получить из библиотеки на дом одну книгу (или один номер периодического издания) за плату ежемесячно 30 копеек, за год – 3 рубля с залогом» [18, с. 12].

гом в 2 рубля или две книги (в числе коих один номер периодического издания) за плату ежемесячно 50 копеек...». Окрім того існували й інші правила, наприклад: «Ежемесячные журналы выдаются на дом членам через месяц по получении их в библиотеку, а подписчикам через полгода». Тобто, залежно від розряду (категорії) читача, що визначався сумою оплати послуг, відвідувач мав різні права і можливості користування сервісом книгозбірні. Втім, читальний зал Чигиринської громадської бібліотеки можна було відвідувати безплатно.

Користування Херсонською громадською публічною бібліотекою (рік заснування – 1872-й, нині – Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олесь Гончара) також було платним: річний абонемент коштував 5 руб., на півріччя – 3 руб., на місяць – 30 коп. (плата була вдвічі нижчою, ніж у кабінетах для читання при книжкових крамницях міста). Книги в читальному залі видавалися безплатно [4, с. 66]. Приблизно половину її передплатників становили студенти та учні старших класів гімназій, училищ та інших навчальних закладів. Тому, коли «... вследствие распоряжения учебного начальства, не признавшего возможным допустить для учащихся чтение в библиотеке» заборонили відвідування книгозбірні для молоді, що навчається, кількість передплатників книгозбірні значно скоротилася (майже вдвічі). Якщо на початку 1874 р. їх було 671, то у 1886-му лише 350. Відповідно зменшилися й кошти на утримання бібліотеки. На початку ХХ ст. кількість читачів Херсонської громадської публічної бібліотеки поступово зростала. У 1912 р. їх налічувалося 3661 [4, с. 72].

У період стрімкого зростання читацької аудиторії (1860–1870-ті рр.) середньостатистична міська бібліотека, зазвичай, мала приблизно 150–300 передплатників. У губернських бібліотеках, в інших книгозбірнях губернських міст у наступному десятиріччі кількість передплатників досягала 350–500 осіб. У провінції їх було значно менше. Наприклад, у невеликих містах Чернігівської губернії наприкінці ХІХ ст. на одну бібліотеку припадало 20–30 передплатників [21, с. 142]. Найбільші петербурзькі бібліотеки, за словами М. Рубакіна, на той час мали 1000–1300 передплатників [20, с. 77]. Проте, у Київській російській публічній бібліотеці (рік заснування – 1866-й, нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) у 1860–1870-х рр. кількість передплатників коливалася від 843 до 2572 осіб (приблизно 1500–1800 читачів на рік) [10, с. 42]. Звичайно, річних передплатників серед них було небагато. Слід зауважити, що основу контингенту читачів як у

Київській російській публічній бібліотеці, так і в більшості інших публічних бібліотек становили представники міської інтелігенції (різничинці) та учнівська молодь. Хоча на рубежі століть в окремі роки учням заборонялося відвідувати публічні бібліотеки, а до комерційних можна було звертатися лише з дозволу керівників навчальних закладів [23, с. 59].

Плата за користування книгами в публічних бібліотеках залежала від різних чинників: тривалості користування (протягом доби, 5-ти, 10-ти днів, двох тижнів, місяця тощо), новизни видання, терміну дії абонементу (на місяць, три місяці, півроку, рік), розряду (категорії) читача [5, с. 803]. Плата за читання, яка стягувалася з передплатників та інших категорій читачів публічних бібліотек, завжди була різною. Передплатників, як правило, розподіляли на три або чотири розряди залежно від їхнього соціального стану та від того, скільки грошей вони платили за відвідування бібліотеки. До першого (найбільш дорогого) розряду входили дворяни, купці, чиновники вищих та середніх класів. Ця група читачів мала певні переваги щодо кількості книг, які можна було брати за одне відвідування; право першочерговості при користуванні новими книжковими виданнями та журналами тощо. До другого розряду відносилися різничинці, чиновники нижчих класів, а до третього (або четвертого) – незаможні громадяни. Залежно від приналежності до певного розряду, передплатники бібліотеки мали різні права і обов'язки. Наприклад, у 1880–1890-х рр. передплатники Чернігівської громадської бібліотеки (заснована у 1877 р.), які, за статутом, вносили до бібліотечного фонду платню не менше 2 руб. на рік, могли бути членами бібліотеки і брати участь в ухваленні її рішень. Згідно статуту книгозбірні, з передплатників читального залу також бралася платня 2 руб. на рік або 20 коп. на місяць і 2 коп. за разове відвідування. Передплатники книгозбірні, які брали книги додому, ділилися на чотири розряди. Представники 1-го розряду (поміщики, генерали, духовенство), які платили 8 руб. на рік або 80 коп. на місяць, мали право брати книги, нові і старі журнали у кількості 4 прим. за одне відвідування (у 1896 р. таких було 31 особа). Представники 2-го розряду, оплата послуг книгозбірні яких становила 4 руб. на рік та 40 коп. на місяць, могли брати книги і журнали у кількості 3 прим., як правило, після прочитання їх читачами 1-го розряду (у 1896 р. таких передплатників налічувалося 132 особи). Предплатникам 3-го розряду, які сплачували 3 руб. на рік або 30 коп. на місяць, дозволялося брати 2 книги й один старий журнал (у 1896 р. їх було 80 осіб). Предплатники 4-го розряду сплачували бібліотеці на місяць

15 коп., мали право брати 1 книгу та 1 старий журнал (у 1896 р. їх кількість становила 64 особи) і вони позбавлялися права участі у загальних зборах читачів бібліотеки [25].

Зауважимо, що книги та періодичні видання в Чернігівській громадській бібліотеці, здебільшого, видавалися на два тижні, але для сільських передплатників (народних вчителів, фельдшерів та ін.) існували певні пільги, зокрема літературу їм можна було брати на місяць. Цікаво, що у вихідні і святкові дні читальня бібліотеки відкривалася для «дарового читання»: бібліотечні послуги були безплатними. У статуті Чернігівської громадської бібліотеки зазначалося, що «все годовые подписчики, т.е. лица платившие по 2 руб. в год считаются членами Библиотеки и имеют право голоса наравне с членами-учредителями Библиотеки. Вносящие не менее 10 руб. в год имеют то преимущество, что могут требовать выписки в библиотеку какой-нибудь книги или современного издания, цена которого не превышает их взноса» [25]. Проте, лише чверть суми коштів для утримання бібліотеки становили внески її передплатників, решта надходила від членів-засновників у вигляді пожертв та зібраних грошей від проведення концертів, лекцій, вистав любителів місцевого театру тощо.

У другій половині 1890-х рр. видатний український громадський діяч, письменник, мовознавець і фольклорист Б. Грінченко (1863–1910), який вважав розбудову публічних, зокрема народних, бібліотек одним з найважливіших напрямів просвітницької діяльності, багато сил і часу віддавав упровадженню демократичних принципів роботи книгозбірень. Він також брав активну участь у керівництві Чернігівською громадською бібліотекою як очільник відділу народної просвіти міста. Зокрема, Б. Грінченко запропонував, щоб читачі 4-го розряду платили на 20 коп. більше, ніж раніше. Це давало б змогу «і людям небагатим брати участь у справах бібліотеки». Вчений-просвітник також наполягав на введенні нового розряду читачів з платнею лише 10 коп. щомісячно з правом одержання тільки однієї книги або старого журналу [26]. Втім, ця пропозиція Б. Грінченка не знайшла схвалення губернського керівництва. Місцева адміністрація не могла допустити, щоб представники незаможних прошарків суспільства, які входили до 4-го розряду передплатників, брали участь в управлінні книгозбірнею. Чим більше бібліотека ставала популярною, тим більше недовіри і незадоволення викликала вона у місцевої адміністрації. Невдовзі Правління бібліотеки отримало від губернатора таке розпорядження: «Предлагаю правлению не назначать общих собраний впредь до особого моего распоряже-

ния; ввиду неполучения мною журнала предыдущего заседания и ввиду допущенных на таком обсуждении не подлежащих ведению его вопросов и произнесения речей, несоответствующих кругу ведомства; собрания библиотеки я не допускаю» [3, с. 183–184].

Такий стан справ у Чернігівській громадській бібліотеці не влаштував багатьох містян. Через кілька днів після заборони загальних зборів бібліотеки до лав її передплатників з правом брати участь у зборах записалося більше 200 чиновників різних відомств. У такий спосіб вдалося значно збільшити кількість голосів перших двох розрядів. Убачаючи в активності адміністрації намагання під час виборів Правління ввести до його складу осіб далеких від справ бібліотеки, передплатники 4-го розряду активно почали залучати до своїх лав нових читачів, а ті, хто мав змогу, переходили до 3-го розряду, який давав право брати участь у загальних зборах. Багато хто сплачував останні копійки, відмовляючи собі у найнеобхіднішому, аби тільки мати змогу відстояти демократичні засади діяльності бібліотеки. В усякому разі, ця справа завершилася позитивним результатом: поліпшилося матеріальне становище Чернігівської громадської бібліотеки, кількість передплатників постійно зростала (наприкінці XIX ст. вона становила більше 1000 осіб) [3, с. 184–185].

На рубежі XIX–XX ст. спостерігалася нова хвиля зростання потягу до знань, просвітництва і, відповідно, до відвідування бібліотек представниками середніх та нижчих соціальних прошарків. Це спричинилося до того, що у публічних бібліотеках кількість передплатників 1-го розряду, відносно читачів інших розрядів, поступово почала зменшуватися. Громада передплатників 2-го розряду збільшувалася досить повільно, а ось кількість передплатників 3-го і 4-го розрядів зростала у рази. Наприклад, у Чернігівській громадській бібліотеці ця категорія читачів зросла у 5 разів, а книговидача та відвідування – у 1,5 раза. Поступово змінювалося і співвідношення показників соціального та професійного складу читачів. Наприклад, відсоток землевласників, домовласників, рантьє, службовців вищого рангу зменшувався, а – студентів, чиновників нижчих класів, дрібних торговців, військових, робітників поступово збільшувався. Так, у 1897 р. соціальний склад Чернігівської громадської бібліотеки мав такий вигляд: домовласники, землевласники, рантьє становили 13,5 %; службовці – 15,4 %; різночинці (кваліфіковані фахівці з різних спеціальностей) – 38,0 %; робітники – 17,3 %; молодь, котра навчалася, – 12,5 %. Оскільки кількість відвідувань бібліотеки дітьми та учнями з року в рік

зростала, загальні збори Чернігівської громадської бібліотеки вирішили відокремити читачів, молодших за 15 років, від дорослих в особливу категорію і обслуговувати їх в окремому приміщенні [25].

У зв'язку з тим, що умови діяльності різних публічних бібліотек були неоднаковими, розрізнялися і кількісні, соціально-професійні, демографічні та інші характеристики передплатників. У деяких бібліотеках вони ділилися на два розряди. Так, згідно §19 Додаткових правил і умов для читання книг у Житомирській російській публічній бібліотеці, затверджених 3 лютого 1866 р., читачі книгозбірні розподілялися на передплатників 1-го розряду, які сплачували на рік 10 руб., 5 руб. 50 коп. на півроку, 1 руб. на місяць, передплатників 2-го розряду, які сплачували 6 руб., 3 руб. 50 коп. та 60 коп. відповідно. Однак, у звітах бібліотеки за 1867–1913 рр. часто йдеться про три категорії передплатників [17, с. 272–273]. Взагалі, відповідно до § 2 Статуту російських публічних бібліотек у Києві, Житомирі, Кам'янці-Подільському, затвердженого міністром внутрішніх справ, статс-секретарем П. Валуєвим 5 липня 1865 р., особи, які щорічно сплачували не менше 5 руб., вважалися членами бібліотеки, а ті, хто зробили одноразовий внесок у розмірі 100 руб., вважалися її засновниками та користувалися правами почесних членів бібліотеки довічно. У редакції Статуту від 2 липня 1913 р. зазначалося, що членами бібліотеки можуть бути особи, які щороку сплачують 3 руб. Водночас, якщо особа не сплачувала відповідні внески протягом двох років, її відраховували з числа членів книгозбірні. Документ також передбачав безоплатну видачу книг додому за порукою одного з членів Розпорядчого комітету. Правила та умови такої видачі розроблялися згаданим комітетом та затверджувалися губернатором.

У Вінницькій міській публічній бібліотеці імені Гоголя (нині – Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва), що відкрилася у 1907 р. і обслуговувала дорослих читачів всіх станів і звань (крім учнівської молоді і солдатів), передплатники надавали перевагу місячним абонементам. Найпопулярнішими були місячні абонементи за 25 коп. (їх мали 32 % читачів) та 30 коп. (60,9 %) [7, с. 20–21]. Перший давав право читати книги, журнали та газети у приміщенні бібліотеки або брати 2 книги додому. Другий дозволяв брати 2 книги та журнал і читати їх протягом 3-х місяців. Передплатники, річний внесок яких становив 5 руб., користувалися читальним залом без обмежень, брали літературу додому на пільгових умовах. Для порівняння зазначимо, що зарплата некваліфікова-

ного робітника на початку ХХ ст. становила 20–30 руб. на місяць, а за 3 руб. можна було купити 10 кг свинини або чоботи чи вихідну сорочку.

Нерідко оплата бібліотечних послуг для передплатників вищого розряду встановлювалася у декілька разів більшою, ніж для нижчого. При цьому, передплатники вищих, найбільш дорогих, розрядів могли отримувати свіжі журнали і книги, а найдешевших – тільки старі видання. Такий підхід засвідчував реальний факт диференціації читацької аудиторії. Одні передплатники були зорієнтовані на нову літературу, на сучасні події, що відбувалися в науці, культурі, суспільному житті, а інші (службовці нижчих класів, робітники, прикажчики, студенти й учні різних навчальних закладів) читали переважно розважальну літературу.

Робітники і селяни становили незначну частку передплатників (принаймні – до поч. ХХ ст.). А учні старших класів гімназій, училищ повинні були надавати при оформленні абонементу дозвіл від свого начальства на користування читальним залом. Кожен передплатник забезпечувався квитком, в якому позначалися назви виданих книг, час видачі та час, коли книгу потрібно було повернути. Замовлення видань за абонементом додому відбувалося, здебільшого, лише за умови надання застави. За порушення термінів користування книгою бралася пеня, за будь-які провинності та порушення правил бібліотеки передплатника штрафували.

Оплата за користування книгами, розмір пені, штрафів тощо в бібліотеках різних видів суттєво відрізнялися. Щоб стати, наприклад, передплатником Севастопольської морської бібліотеки наприкінці ХІХ ст. необхідно було внести заставу – 15 руб. і річну платню – 7 руб. [22]. А у Харківській громадській бібліотеці оплата за першим розрядом становила 30 коп. на місяць за читання однієї книги; за п'ять книг – 1 руб. 10 коп. [20, с. 68]. Передплатники цієї бібліотеки розподілялися на три розряди, кожний з яких давав право на отримання певної кількості книг за відповідну плату. Найбільш чисельним у Харківській громадській бібліотеці був перший розряд – 42 % читачів, другий – 30 %, третій – 28 % (цікаво, що 80 % осіб третього розряду були учнями і студентами) [23, с. 95–96]. Наприкінці ХІХ ст. абонементом тут користувалися приблизно 700 передплатників, а читальню щорічно відвідувало майже 3000 читачів. Зазначимо, що у 1911 р. у Харківській громадській бібліотеці налічувалося 6244 читачі (63 % – учні і студенти), а у 1917-му – 9799.

У Миколаївській громадській бібліотеці (рік заснування – 1881-й, нині – Миколаївська ОУНБ) за ко-

ристування абонементом брали 30 коп. на місяць із правом одержання додому однієї книги та 50 коп. – із правом одержання двох книг. Також вносилися застава на випадок втрати книги – один або два рублі відповідно. Надалі сума застави зростала. Річний читацький квиток, що надавав право відвідувати читальний зал і одержувати на абонементі дві книги без застави, коштував 5 руб., на півроку – 3 руб. Користування книгами та періодикою в читальному залі було безоплатним. 1894 р. Миколаївська громадська бібліотека перейшла у нове приміщення і не мала достатніх коштів для утримання навіть читальні, тому змушена була ввести плату за читання книг у читальному залі: 5 коп. за день або 30 коп. за місяць [4, с. 84]. Членом бібліотеки можна було стати, заплативши за річний читацький білет, а почесним членом, пожертвувавши на потреби книгозбірні не менше 50 руб. У 1882 р. кількість передплатників Миколаївської громадської бібліотеки сягала 300 осіб, у 1892-му – 443 [2, с. 168]. Загальні збори члени бібліотеки проводили, як правило, двічі на рік. У 1897 р. членів бібліотеки налічувалося 181, «місячних передплатників» (абонентів) – 1065. Читачами було взято 3428 абонентських білетів на одну книгу та 2031 – на 2 книги, читально відвідали 912 осіб, з них безоплатно 444. З 1 січня 1898 р. розмір членського внеску зріс до 6 руб. на рік [15]. Крім плати за читання, з передплатників брали ще й значні кошти під заставу. Тому плата за користування абонементом була посиленою лише для заможних містян. Проте, майже 10% від загальної кількості читачів, з дозволу дирекції, користувалися бібліотекою безплатно. У листопаді 1906 р. керівництво бібліотеки дозволило видавати учням середнього технічного училища книги без застави, під поручительство директора навчального закладу. На початку XX ст. книгозбірнею користувалося 3488 читачів, а її книжковий фонд становив 50 тис. книг [22]. У 1914 р. Миколаївська громадська бібліотека мала 584 передплатники. Місячний внесок за читання в бібліотеці становив 20, 30, 40 коп. для чиновників, а для службовців – 10, 15, 20 коп. За абонементом видавалося не більше 3-х книг, у т.ч. один номер журналу. Термін користування літературою обмежувався 20 днями [4, с. 92].

У скрутні революційні часи та на початку 1920-х рр. для передплатників Миколаївської громадської бібліотеки збільшили заставу на книги, що видавалися додому. У вересні 1918 р. на засіданні дирекції ухвалюється рішення про підвищення плати за читання 1 книги на місяць до 1 крб., вартість дитячого абонемента лишилася незмінною – 10 коп. З березня 1919-го знову підвищується вартість ви-

дачі книг: за читання 1 книги на місяць для дорослих – 2 крб., для дітей – 1 крб. 50 коп. У 1920 р. застава на одну книгу зростає для жителів міста з 50 до 200 крб., а для приїжджих з 250 до 500 крб. (звичайно, тут слід враховувати наслідки інфляції під час громадянської війни).

Зростання вартості послуг не позначилося негативно на кількості відвідувачів книгозбірні. У 1919 р. Миколаївська громадська бібліотека вже нараховувала 3745 передплатників (читачів), з них – 520 дітей. У 1921-му кількість передплатників зросла до 6153, у т.ч. дітей – 1759. За родом занять читачі розподілялися таким чином: учні – 1937, вчителі – 382, духовництво – 3, військові – 413, державні службовці – 1548, медики – 194, техніки – 232, юристи – 45, співробітники газет – 15, художники – 66, «службовці-землевласники» – 18, торговці – 123, ремісники – 257, майстрові – 153, робітники – 57, домогосподарки – 140 та особи без занять – 182 [15].

Однією з найбільших публічних книгозбірень України другої половини XIX – початку XX ст. була Київська російська публічна бібліотека (з 1891 р. – Київська міська публічна бібліотека). У 1877 р. тут було 2247 читачів [10, с. 42–43]. З другої половини 1896 р. денна плата за бібліотечні послуги, що раніше становила 10 коп., зменшилася до 2 коп. за одне відвідування, внаслідок чого кількість відвідувань зросла з 9457 до 19443. З 1897 р. ситуація почала докорінно змінюватися і поступово у передплаті перевага надавалася разовим квиткам. Це свідчить про те, що серед читачів переважали особи незаможні. Починаючи з 1901 р., коли для удосконалення статистики кожен передплатник отримував «именной входной билет на целый год», кількість читачів зростає до 3324, у 1902-му – до 4877, у 1910-му – до 7462, у 1912-му – до 13 тис. осіб [10, с. 81–82].

Про соціально-професійний склад передплатників Київської міської публічної бібліотеки у перші 35 років її діяльності через неповноту і недосконалість бібліотечної статистики, на жаль, можна говорити досить умовно, оскільки бібліотекарі не визначали категорії відвідувачів бібліотеки, а лише обліковували їх за різними соціальними ознаками (професійними, освітніми, майновими) та за званнями (титулами). І все-таки, навіть умовність поділу на читацькі групи дає уявлення про основні категорії передплатників бібліотеки. Наприкінці XIX ст. найчисельнішу групу її передплатників становили студенти та учні різних навчальних закладів міста (від 42 % до 58 %). Всі інші групи користувачів відчутно поступалися їм за кількістю. Загалом серед передплатників книгозбірні домінували представники освічених верств населення

(лікарі, професори, вчителі, військові та ін.). Передплатниками бібліотеки були й особи робітничих професій – ремісники, майстри, робітники, але вони становили меншість. Помітно змінювалося динаміка кількості передплатників за читацькими категоріями з 1914 р. Наприклад, кількість читачів-військових зростає в 4,5 рази порівняно з довоєнним періодом і становила приблизно 8 % від загальної кількості читачів. Майже 7 % становили відвідувачі інженерно-технічних спеціальностей. Що характерно, серед передплатників бібліотеки зменшився відсоток дворян та осіб духовного звання. Жінки виділялися в окрему категорію відвідувачів бібліотеки і наприкінці XIX ст. їх частка коливалася у рамках 4–8 % від загальної кількості передплатників. Протягом 1901–1917 рр. кількість жінок-читачів зростає у декілька разів порівняно з попереднім періодом. Вона становила приблизно 25–30 % від усіх читачів. Ця тенденція була пов'язана не тільки з мобілізацією чоловіків на військову службу, а й з наростанням процесів емансипації жінок (розвитком жіночої освіти, підвищенням ролі жінок у суспільстві, у сфері виробництва, розширенням їх соціальних прав) [10, с. 81–82].

Право безкоштовного користування послугами Київської міської публічної бібліотеки мали лише окремі особи. Таких «бесплатных подписчиков» на початку XX ст. було від 5 до 34. Вони отримували це право на підставі дозволів, які надавав Розпорядчий комітет бібліотеки терміном на один рік за підсумками розгляду відповідних заяв і клопотань. Тут домінував індивідуальний підхід, враховувалися різні обставини (сирітство, нужденність прохача, політичні міркування тощо). Здебільшого таке право надавалося студентам, вчителям міських училищ та ін. Але з початком Першої світової війни право безкоштовного відвідування і читання бібліотека надала всім категоріям учнів і студентів, що значно підвищило відсоток цієї групи читачів порівняно з іншими передплатниками.

У другій половині XIX ст. контингент читаючої публіки поступово зростає за рахунок викладачів і студентів, різночинної інтелігенції, купців, промисловців, міщан та інших суспільних верств. На початку XX ст. найчисельнішу групу серед передплатників публічних бібліотек становили студенти та учні середніх навчальних закладів – приблизно від 35 до 50 %; викладачі, спеціалісти та держслужбовці – приблизно 20–30 %; лікарі, юристи, представники творчих професій – 6–10 %; духовенство, представники торгівлі – приблизно 5–6 %; ремісники, майстри, робітники, кухарі та інші – 6–10 % від загальної кількості читачів.

Варто відзначити, що у багатьох бібліотеках існували певні особливості бібліотечного обслуговування та соціально-професійного складу передплатників. Наприклад, в Одеській міській публічній бібліотеці (рік заснування 1829-й, нині – Одеська національна наукова бібліотека), де більшість читачів протягом другої половини XIX ст. становила молодь, яка виявляла інтерес переважно до белетристики, за новими правилами 1891 р., затвердженими міською управою, вихованці початкових та середніх навчальних закладів (загалом, молодь до 16 років) не допускалися у бібліотеку. Не дозволялося також входити до бібліотеки без читацького квитка, що практикувалося у попередні роки. Читачі обслуговувалися книгами лише в приміщенні книгозбірні – додому книги не видавалися [4, с. 56]. Загалом, книгозбірня, як і більшість інших бібліотек того часу, обслуговувала переважно представників заможних верств суспільства. Загальна кількість її читачів наприкінці XIX ст. становила 6791 особу. У 1900 р. було зареєстровано 900 нових передплатників (з них 65 жінок). Окрім того, продовжували діяти 2600 читацьких квитків (абонементів), що були видані упродовж двох попередніх років.

Наведені вище факти дають підстави стверджувати: термін «передплатник» спочатку використовували, здебільшого, для позначення власників абонементів, що давав право користуватися книгами вдома, особливо для тих, хто мав це право протягом року (звідси – семантична спорідненість понять «абонент» як власник абонементів та «передплатник»), а «читачами» називали тих, хто користувався (часто – безкоштовно) послугами читальної зали. На початку XX ст. у правилах деяких повітових публічних бібліотек зазначалося, що читачі, які не є почесними чи дійсними членами або передплатниками книгозбірні, можуть користуватися її послугами, якщо сплатили певну суму грошей за бібліотечні послуги (приблизно 1,5 руб. на рік або 10–20 коп. на місяць чи 2–5 коп. за одне відвідування). Як бачимо, постійно відбувалося певне протиставлення передплатників і «звичайних» читачів бібліотеки (зокрема, відвідувачів читального залу), які, здебільшого, належали до нижчого розряду відвідувачів книгозбірень і не були членами бібліотеки. Окрім того, у багатьох публічних книгозбірнях виокремлювалися категорії передплатників за терміном користування. Тобто враховувалися передплатники, в першу чергу, річні, піврічні, на квартал та на місяць. Окремо підраховували читачів з коротшим терміном користування бібліотечними послугами.

Зі встановленням Радянської влади та розгортанням соціалістичного будівництва, термін «перед-

платник» дедалі більше поступається поняттю «читач». Як зазначає М. Дворкіна, з 1917 р. термін «передплатник», практично, не вживався [5, с. 803]. Проте, така термінологічна зміна відбувалася різним темпом, залежно від регіону, типу та виду бібліотеки. Взяти хоча б Олександрівську міську громадську бібліотеку Катеринославської губернії (рік заснування 1904-й, нині – Запорізька ОУНБ). Спочатку у книгозбірні існувала мінімальна плата за користування виданнями як у читальному залі, так і вдома – не менше 3 руб. на рік. Членами бібліотеки вважалися всі річні передплатники (абоненти), а також особи, котрі зробили разовий внесок не менше 100 руб. (такі особи набували статусу довічних членів книгозбірні). Кількість передплатників у книгозбірні до 1917 р. стабільно зростала: у 1908 р. їх було 160, у 1909 – 462, у 1910 – 931, у 1911 – приблизно 1000 постійних читачів [16, арк. 54].

На початку 1920-х рр. Олександрівську міську громадську бібліотеку перейменовують у Центральну міську робітничу бібліотеку. Втім, читачів продовжують називати передплатниками. У цей період їх кількість була досить нестабільною (у межах декількох сотень). Бібліотечні послуги оплачувалися: розмір оплати коливався від 5 коп. до 1 крб. на місяць і залежав від соціального стану громадянина. Наприклад, у 1925 р. робітники платили по 5 коп., службовці – 15 коп. Були й винятки: безробітні, червоноармійці та комсомольці не вносили взагалі ніякої плати. Пізніше платити стали й безробітні (наприклад, у 1929 р. вони платили по 5 коп.), а грошові внески робітників почали залежати від їхньої заробітної плати. Найбільшу суму (1 крб. сріблом) вносили читачі, котрі не були членами профспілок. Платили й діти – по 15 коп. Від плати звільнялися лише ті діти, батьки яких одержували заробіток менше 50 крб. [6].

У першій половині 1920-х рр. багато регіональних та місцевих ревкомів ухвалювали рішення про введення плати за користування бібліотечними послугами. Плата за користування книгами встановлювалася губернськими відділами народної освіти. Плата за абонемент, розмір застави, штрафів тощо залежали від соціального стану відвідувачів. Червоноармійці й інваліди користувалися книгами безкоштовно. У багатьох сільських бібліотеках плату за користування бібліотечними послугами не вводили. Кількість читачів, що мали право безкоштовно користуватися бібліотечними послугами була досить великою (наприклад, у м. Запоріжжя у середині 1920-х рр. їх частка становила приблизно 30% від загальної кількості відвідувачів) [8, с. 13].

За радянської влади книжкові фонди бібліотек поступово ставали дедалі доступнішими для читачів, адже поширення набували безкоштовні форми бібліотечного обслуговування для різних прошарків населення та представників різних соціальних станів. Відповідно і термін «передплатник» поступово втрачав свою смислову ознаку, пов'язану з оплатою послуги. На рубежі 1920–1930-х рр. цей термін остаточно вийшов із суспільного вжитку.

Список бібліографічних посилань

1. Абрамов К. И. Коммерческие библиотеки. *Библиотечная энциклопедия*. М. : Пашков дом, 2007. С. 514–515.
2. Абрамов К. И. *История библиотечного дела в СССР: учеб. для библиотеч. факультетов культуры, пед. вузов и ун-тов*. М. : Книга, 1980. 352 с.
3. Аліференко І. Духовна скарбниця. Літературний Чернігів : *Щоквартальний мистецький журнал літературної спільноти «Чернігів»*. 2017. № 3. С. 183–189. URL : [http://libkor.com.ua/php/news_files/news_about_us/LCH_N003\(79\)_25.09.17_S_183-189.pdf](http://libkor.com.ua/php/news_files/news_about_us/LCH_N003(79)_25.09.17_S_183-189.pdf)
4. Бородіна Г. Г. *Мережа бібліотек Півдня України : формування та тенденції розвитку (XIX – початок XX ст.)* : дис. ... канд. іст. наук. К., 2003. 221 с.
5. Дворкіна М. Підписчик. *Библиотечная энциклопедия*. М.: Пашков дом, 2007. С. 803.
6. Ізюмова Л. Ф. Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека. *Українська бібліотечна енциклопедія* [Електронний ресурс]. URL: <http://ube.nplu.org/article/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B0%20%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0>
7. Кароева Т. Р. Про здатність публічних бібліотек Подільської губернії задовольняти читачий попит населення на початку XX ст. *Бібліотечна справа на Поділлі : історія і сучасність : матеріали науково-практичної конференції*, м. Кам'янець-Подільський, 21 червня 2016 р. / [редкол.: В. А. Дубінський (голова), О. М. Завальнюк Л. В. Баженов та ін.]. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 19–26.
8. Козлова І. Розвиток бібліотечної справи на Запоріжжі в 20-ті роки XX сторіччя. *Бібліотечне краєзнавство*. Вип. 2: *Матеріали краєзнавчих читань*. Запоріжжя, 2000. С. 12–15.
9. Лісова І. Комерційні бібліотеки. Сайт Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <http://ube.nplu.org/article/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B8>
10. Гапченко П. Б., Зворський С. Л., Любаренко Л. М., Мас-типан О. О. Літопис Національної парламентської бібліотеки України. Ч. 1 : 1866 – лютий 1917 р. / [ред. Н. Я. Маслова]. К., 1996. 137 с.
11. Лучка Л. Перші бібліотеки Катеринослава. *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження*. 2015. Вип. 13. С. 146–153.
12. Лучка Л. *Від Публічної до Міської громадської: сторінки історії Дніпропетровської обласної універсальної наукової*

бібліотеки. URL: https://gorod.dp.ua/history/article_ru.php?article=1357

13. Мальована Т. Г. *Нікопольська міська бібліотека: історія і сучасність*. Нікополь : Бібліотечно-інформаційний центр «Слово» [Електронний ресурс] URL: <http://www.bizslovo.org/content/index.php/ru/plavni/139-zagalni-vidomosti/692-nikopolska-miska-biblioteka.html>

14. Матвеев М. Ю. Публичные и народные библиотеки в Российской империи в 1850–1860-х гг. *Вестник Санкт-Петербургского государственного института культуры*. 2012. № 4 (13). С. 114–121.

15. Мельник М. *До 135-ї річниці Миколаївської міської громадської бібліотеки*. Сайт Державного архіву Миколаївської області. URL: <http://mk.archives.gov.ua/pubonsite/785-pub-135-myk-misk-gromad-biblioteki.html>

16. *Отчёт Александровской городской общественной библиотеки за 1911 год*. Державний архів Запорізької області. Ф–24, оп. 1, спр. 281, арк. 54–59. URL: http://www.archivzp.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=482&Itemid=49&lang=ru

17. Приймак І. М. Книжковий фонд та читачі Житомирської публічної бібліотеки (1866–1910 рр.). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2014. Вип. 18. С. 267–277.

18. Радзівіло А. А. З історії публічних бібліотек України у другій половині XIX – першому десятиріччі XX ст. : (3 архівних матеріалів). *Історія бібліотечної справи в Україні*. Київ, 1995. Вип. 1. С. 9–15.

19. Рейтблат А. И. *От Бовы к Бальмонту и другие работы по исторической социологии русской литературы*. М. : Новое литературное обозрение, 2014. 410 с.

20. Рубакин Н. А. *Этюды о русской читающей публике*. Рубакин Н. А. *Избранное : В 2-х тт.* М. : Книга, 1975. Т. 1. С. 35–104.

21. Русов А. А. *Описание Черниговской губернии* [В 2-х тт.]. Т. 2. Чернигов : Типография Губернского Земства, 1899. 327 с.

22. *Історія бібліотеки*. Сайт Миколаївської ОУНБ. URL: <http://reglibrary.mk.ua/index.php/istoriya>

23. Седих В. В. *Історія бібліотечної справи в Україні: навч. посібник*. Х. : ХДАК, 2013. 213 с.

24. Симони П. К. *Книжная торговля в Москве XVIII–XIX столетий. Московские книгопродавцы Кольчугины в их книготорговой деятельности и в бытовой обстановке*. Л. : Ленинградское общество библиофилов, 1927. 94 с.

25. *Становлення першої громадської бібліотеки губернії*. Сайт Сектору інформації Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка. URL: http://secinfchounb.blogspot.com/2012/03/blog-post_06.html

26. *Становлення першої громадської бібліотеки Чернігівської губернії*. Сайт Відділу наукової інформації та бібліографії Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка. URL: http://secinfchounbk.blogspot.com/2013/07/blog-post_1540.html

References

1. Abramov, K. I. (2007). Kommercheskie biblioteki [Commercial Libraries]. *Bibliotchnaia entsiklopediia* (pp. 514–515). Moscow: Pashkov dom. [In Russian].

2. Abramov, K. I. (1980). *Istoriia bibliotchnogo dela v SSSR: ucheb. dlia bibl. fak. in-tov kultury, ped. vuzov i un-tov* [History of librarianship in the USSR: studies. for bibl. a fact Institute of Culture, ped. universities and high schools]. Moscow: Kniga. [In Russian].

3. Aliferenko, I. (2017). Dukhovna skarbnitsia [Spiritual treasury]. *Literaturnyi Chernihiv: Shchokvartalnyi mystetskyi zhurnal*

literaturnoi spilky «Chernihiv». 3, 183–189. URL: [http://libkor.com.ua/php/news_files/news_about_us/LCH_N003\(79\)_25.09.17_S_183-189.pdf](http://libkor.com.ua/php/news_files/news_about_us/LCH_N003(79)_25.09.17_S_183-189.pdf). [In Ukrainian].

4. Borodina, H. H. (2003). *Merezha bibliotek Pivdnia Ukrainy: formuvannia ta tendentsii rozvytku (XIX – pochatok XX st.)* [Network of Libraries of the South of Ukraine: Formation and Development Trends (XIX – early XX centuries)]. Candidate's thesis. Kyiv. [In Ukrainian].

5. Dvorkina, M. (2007). Podpischik [Subscriber]. *Bibliotchnaia entsiklopediia*. Moscow: Pashkov dom. [In Russian].

6. Iziomova, L. F. (2017). Zaporizka oblasna universalna naukova biblioteka [Zaporizhzhya Oblast Universal Scientific Library]. *Ukrainska bibliotchna entsyklopediia* [Elektronnyi resurs]. URL: <http://ube.nplu.org/article/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B0%20%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0> [In Ukrainian].

7. Karoieva, T. R. (2016). Pro zdatnist publichnykh bibliotek Podilskoi hubernii zadovolniaty chytatskyi popyt naselennia na pochatku XX st. [About the ability of public libraries in the Podillya province to meet the reader's demand of the population at the beginning of the XX century.]. *Bibliotchna sprava na Podilli: istoriia i suchasnist: materialy nauково-praktychnoi konferentsii, m. Kamianets-Podilskyi, 21 chervnia 2016 r.* (pp. 19–26). Kamianets-Podilskyi. [In Ukrainian].

8. Kozlova, I. (2000). Rozvytok bibliotchnoi spravy na Zaporizhzhii v 20-ti roky XX storichchia [The development of the library business in Zaporozhye in the 20 years of the 20th century]. *Bibliotchno kraieznavstvo*. (Vol. 2, pp. 12–15) Zaporizhzhia. [In Ukrainian].

9. Lisova, I. (2017). Komertsii biblioteki [Commercial Libraries]. Sait Natsionalnoi biblioteki Ukrainy. *Ukrainska bibliotchna entsyklopediia*. URL: <http://ube.nplu.org/article/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B8> [In Ukrainian].

10. Napchenko, P. B., Zvorskyi, S. L., Liubarenko, L. M., Mastypan, O. O. (1996). *Litopys Natsionalnoi parlamentskoi biblioteki Ukrainy. Ch. 1: 1866 – liutyi 1917 r.* [Chronicle of the National Parliamentary Library of Ukraine. Ch. 1: 1866 – February 1917]. Kyiv. [In Ukrainian].

11. Luchka, L. (2015). Pershi biblioteki Katerynoslava [The first libraries of Yekaterinoslav]. *Prydniprovia: istoriko-kraieznavchi doslidzhennia*. (Vol. 13, pp. 146–153). [In Ukrainian].

12. Luchka, L. *Vid Publichnoi do Miskoi hromadskoi: storinky istorii Dnipropetrovskoi oblasnoi universalnoi naukovoї biblioteki* [From Public to City Public: History pages of Dnipropetrovsk Oblast Universal Scientific Library]. URL: https://gorod.dp.ua/history/article_ru.php?article=1357. [In Ukrainian].

13. Maliovana, T. H. *Nikopolska miska biblioteka: istoriia i suchasnist* [Nikopol City Library: History and Modernity]. Nikopol: Bibliotchno-informatsiinyi tsentr «Slovo» [Elektronnyi resurs] URL: <http://www.bizslovo.org/content/index.php/ru/plavni/139-zagalni-vidomosti/692-nikopolska-miska-biblioteka.html> [In Ukrainian].

14. Matveev, M. Yu. (2012). Publichnye i narodnye biblioteki v

Rossiiskoi imperii v 1850–1860-kh gg. [Public and folk libraries in the Russian Empire in the 1850–1860's.]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo instituta kultury*, 4(13), 114–121. [In Russian].

15. Melnyk, M. *Do 135-i richnytsi Mykolaivskoi miskoi hromadskoi biblioteki* [To the 135th anniversary of the Mykolayiv City Public Library]. Sait Derzhavnoho arkhivu Mykolaivskoi oblasti. URL: <http://mk.archives.gov.ua/pubonsite/785-pub-135-myk-misk-gromad-biblioteki.html> [In Ukrainian].

16. (1911). *Otchet Aleksandrovskoi gorodskoi obshchestvennoi biblioteki za 1911 god* [Report of the Alexander Town Public Library for 1911]. Derzhavnii arkhiv Zaporizkoi oblasti. F–24. Op. 1. Spr. 281. Ark. 54–59. URL: http://www.archivzp.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=482&Itemid=49&lang=ru [In Russian].

17. Pryimak, I. M. (2014). *Knyzhkovyi fond ta chytachi Zhytomyrskoi publichnoi biblioteki (1866–1910 rr.)* [Book fund and readers of the Zhytomyr public library (1866–1910 biennium)]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*. (Vol. 18), (pp. 267–277). [In Ukrainian].

18. Radzivilo, A. A. (1995). *Z istorii publichnykh bibliotek Ukrainy u druhii polovyni XIX – pershomu desiatyrichchi XX st.: (Z arkhivnykh materialiv)* [From the history of public libraries of Ukraine in the second half of the nineteenth and first decades of the twentieth century: (From archival materials)]. *Istoriia bibliotechnoi spravy v Ukraini*. (Vol. 1), (pp. 9–15). Kyiv. [In Ukrainian].

19. Reitblat, A. I. (2014). *Ot Bovy k Balmontu i drugie raboty po istoricheskoi sotsiologii russkoi literatury* [From Bova to Balmont and other works on the historical sociology of Russian literature]. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie. [In Russian].

20. Rubakin, N. A. (1975). *Etiudy o russkoi chitaiushchei publiche* [Etudes about the Russian reading public]. Rubakin, N. A. *Izbrannoe: V 2-kh tt.* (Vol. 1), (pp. 35–104). Moscow: Kniga. [In Russian].

21. Rusov, A. A. (1899). *Opisanie Chernigovskoi gubernii* [V 2-kh tt.]. [Description of the Chernigov province]. (Vol. 2). Chernigov: Tipografiia Gubernskogo Zemstva. [In Russian].

22. *Istoriia biblioteki* [History of the library]. Sait Mykolaivskoi OUNB. URL: <http://reglibrary.mk.ua/index.php/istoriya>. [In Ukrainian].

23. Siedyk, V. V. (2013). *Istoriia bibliotechnoi spravy v Ukraini: navch. posibnyk* [The history of library business in Ukraine: teach. manual]. Kharkiv: KhDAK. [In Ukrainian].

24. Simoni, P. K. (1927). *Knizhnaia trgovlia v Moskve XVIII–XIX stoletii. Moskovskie knigoprodavtsy Kolchuginy v ikh knigotorgovoi deiatelnosti i v bytovoi obstanovke* [Book trade in Moscow XVIII–XIX centuries. Moscow book sellers Kolchuginy in their bookselling activities and in the domestic setting]. Leningrad: Leningradskoe obshchestvo bibliofilov. [In Russian].

25. (2012). *Stanovlennia pershoi hromadskoi biblioteki hubernii* [The formation of the first public library of the province]. Bloh Sektoru informatsii Chernihivskoi OUNB im. V. H. Korolenka. URL: http://secinfchounb.blogspot.com/2012/03/blog-post_06.html [In Ukrainian].

26. (2013). *Stanovlennia pershoi hromadskoi biblioteki Chernihivskoi hubernii* [Formation of the first public library of Chernihiv province]. Bloh Viddilu naukovoi informatsii ta bibliografii Chernihivskoi OUNB im. V. H. Korolenka. URL: http://secinfchounbk.blogspot.com/2013/07/blog-post_1540.html [In Ukrainian].

Viktor Sokolov,

PhD, chief librarian, Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

SUBSCRIBERS TO PUBLIC LIBRARIES IN UKRAINE IN THE MIDDLE OF THE XIXth – EARLY XXth CENTURIES

In the article the author explores the semantic signs of the term «subscriber» and features of its use in library activity in Ukraine in the middle of the XIX and at the beginning XX century. The author described the main historical factors that influenced the formation of the content of this concept, in particular in connection with the development of commercial libraries, and proposed the definition of the term «subscriber» on the basis of studying the specifics of its use in public bookshops and the payment of library services in public libraries. The specificity of formation and tendencies of the development of the cost of payment for the use of publications in public libraries of the specified period was investigated.

The purpose of the proposed article is to distinguish characteristics of such a category of readers as subscribers of public libraries of the 19th and early 20th centuries; disclosure of the specificity of the formation and trends of the development of the social and professional membership of public libraries of the specified period.

In his scientific work the author widely used general scientific and historical methods of research: historical-comparative, chronological, biographical methods, the method of diachronic analysis, etc.

The following definition of the term is proposed «subscriber» (reader, user) – a kind of user of public libraries in the Russian Empire in the second half XVIII – at the beginning XX century, which was the main body of book readers, whose representatives, as a rule, were distinguished by a constant interest in reading and a clear continuity of visits to the library institution for a fee. Subscribers were the names of those who regularly came to the library and received books and magazines for reading under the certain conditions of the corresponding fee for library services (for a month, a quarter, six months, a year, etc.), visiting a reading room book-book or ordering a publication home. The main categories of subscribers were: «annual subscribers», subscribers for six months, for three months and a month. It should be noted that not all visitors (readers) of the library were its subscribers.

In the Russian Empire and in the Soviet Union the cost of library services was always differentiated, depending on the categories of subscribers (readers), their material status and social status. The payment for the use of library services reflected the real social inequality and changed in accordance with socio-political changes in society. However, both in the Russian Empire and during the Soviet era in the 1920's, there were free public libraries and various forms of providing free library services for certain categories of subscribers (readers). With the development of democratic relations in society, book library funds gradually became increasingly accessible to readers of various social groups. Free-of-charge forms of library services were increasingly distributed to various layers of the population and representatives of different social classes. Accordingly, the term «subscriber» gradually lost its sense of meaning associated with the payment of the service and was increasingly replaced by the notion of «reader», which finally took root at the turn of the 1920's and 1930's until this term was finally left out of public use.

К е y o р д s: history of libraries, library business XIX – beg. 20th century, public libraries, commercial libraries, reader, subscriber.

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine
1, Mikhail Hrushevskiy str., Kiev, 01001, Ukraine
e-mail: socolv@i.ua

Стаття надійшла до редакції 18.10.2018 р.

УДК 012:94(477)

Євген Шпаргало,

мол. наук. співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

вул. Володимирська, 62, м. Київ, 01033, Україна

E-mail: Shpargalo@nbuv.gov.ua

Книжкові видання діаспори як джерело вивчення антигетьманського повстання (листопад – грудень 1918 р.)

Проаналізовано видання з фондів відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ВЗУ НБУВ), присвячені антигетьманському повстанню. Наявна література дає можливість побачити різноманітність поглядів на події кінця 1918 р.

К л ю ч о в і с л о в а: фонд відділу зарубіжної україніки НБУВ, Українська революція 1917–1921 рр., антигетьманське повстання, Українська держава, Директорія УНР, емігрантські видання з історії.

Щойно виповнилося сто років з часу антигетьманського повстання, – події, що справила великий вплив на подальший перебіг визвольних змагань в Україні у першій чверті ХХ ст. У середовищі української еміграції повстання проти гетьмана викликало бурхливу дискусію, яка широко відображена у виданнях діаспори, що зберігаються у фонді відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ). Наявна література висвітлює діаметрально протилежні думки з приводу цієї події: представники гетьманського табору наголошують, що це повстання – зрада держави, яка зрештою посприяла захопленню України більшовиками; представники УНР наполягають у своїх публікаціях на тому, що повстання було необхідним заради порятунку української самостійної державності.

Про антигетьманське повстання писали різні за своїми політичними поглядами автори. У фонді відділу зарубіжної україніки НБУВ зберігаються дослідження Дмитра Дорошенка, Івана Кедрина, Ісаака Мазепи, Дмитра Гирського, Петра Солухи, Євгена Коновальця, Олександра Удовиченка, Петра Мірчука, спогади Дмитра Донцова, Осипа Назарука, Лонгіна Цегельського, Юрія Артюшенка, а також збірники, видані гетьманськими організаціями діаспори. Кожна праця, що розглядається у статті, має свої особливості, зумовлені приналежністю авторів до різних політичних таборів, адже кожен з них розглядав ті події крізь призму власних поглядів і переконань.

У другому томі «Історії України 1917 – 1923 рр.» Д. Дорошенка (1882–1951) висвітлюється весь

період існування Української Держави, аналізуються спроби урядовців розбудувати модель української державності у вигляді гетьманату. Варто нагадати, що з 20 травня по 14 листопада 1918 р. Д. Дорошенко обіймав посаду міністра закордонних справ Української Держави. Його праця є дуже інформативною, тут наводяться різні тогочасні документи, зокрема укази гетьмана, декларації уряду, листування, а також уривки газетних статей. За словами урядовця, П. Скоропадський з самого початку намагався порозумітися з різними українськими політичними силами, але вони не виявляли бажання до співпраці [4, с. 379].

Іншим важливим моментом останніх місяців правління гетьмана, на думку дослідника, була складна міжнародна обстановка. «Наближалася ліквідація війни, а разом з нею і остаточне вирішення долі держав, що постали на руїнах Російської імперії й мали постати на місці імперії Австро-Угорської. Супроти цього Україні треба було скоріше досягти внутрішньої консолідації й вступити в зносини з державами Антанти, щоб добитись від них визнання» [4, с. 391–392]. Ситуація потребувала налагодження контактів з Антантою, а також негайного створення коаліційного уряду з представників різних партій. Останнє і сталося: 24 жовтня 1918 р. був сформований новий Кабінет Міністрів. Але цей крок, на жаль, не об'єднав українські політичні сили. «Хоч Національний Союз і приймав діяльну участь у сформуванні й зазначений склад кабінета був остаточним зложеною за його згодою, однак провідники Нац. Союзу вважали за потрібне негайно по оповіщенні призначення цього кабінета Гетьманом публічно оголосити устами голови союзу В. Винниченка, що Національ-

ний Союз не бере на себе відповідальності за діяльність нового кабінету й буде стояти до нього в опозиції» [4, с. 398]. Не було успіхів і на переговорах з державами Антанти. Тому в цій непростій ситуації «Гетьман зважився на дуже тяжкий крок, який здався йому в тих трагічних обставинах самотнім ратунком: на проголошення ідеї федеративного зв'язку з майбутньою не большевицькою Росією» [4, с. 414].

І хоча Д. Дорошенко спочатку виправдовував цей вимушений крок, пізніше він визнав його помилковість. «Події дуже скоро показали, що грамота 14 листопада не тільки не допомогла вдержати цілісність України і врятувати її від руїни, але навпаки: ще більше розпалила політичні пристрасті, давши повстанцям в руки той агут, ніби вони боронять Україну від поневолення Московією. Як побачимо далі, проголошення федерації не приєднало Гетьману скільки-небудь значного числа прихильників з поміж русофільських елементів, але за те відштовхнуло від його національно настроєних українців» [4, с. 416]. Сподівання П. Скоропадського на Антанту були марними – ніяка допомога не прийшла. А спроба залучення представників білогвардійського руху до боротьби з повсталими лише призвела до переходу більшості українських військових частин гетьмана на бік Директорії УНР. Владу П. Скоропадського було повалено.

Позиції прихильників Української Держави обстоюються і у праці «Від легенд до правди» [14], яку написав політичний діяч ЗУНР Л. Цегельський (1875–1950). Автор доволі детально описує тодішні перипетії боротьби між різними політичними силами. У його спогадах чітко простежуються симпатія до Української Держави Скоропадського і антипатія до Директорії УНР. Весь свій негатив Л. Цегельський пояснює «соціалізмом» діячів Директорії. На його думку, соціалісти активно протистояли Гетьману, бо останній скасував чимало їхніх законів. «Їхня деструктивна агітація стелила дорогу большевикам. Доказом цього – легкість, з якою большевики викинули Центральну Раду, а опісля так само Директорію» [14, с. 27].

Л. Цегельський звинувачує Січових Стрільців, закидаючи їм зраду Галичини. В умовах війни ЗУНР з поляками і боїв за Львів, які точилися у листопаді 1918 р., гетьман П. Скоропадський збирався надати допомогу західнякам. Але офіційно виступити проти Польщі він не міг, бо це б ще більше ускладнило і так непрості відносини з Антантою. Тому запланували зробити так, щоб Січові Стрільці вирушили на допомогу Українській

галицькій армії «добровільно». Цей крок міг допомогти ЗУНР закріпитися у Львові, витіснивши повністю польські сили звідти. Проте січовики вирішили підтримати антигетьманське повстання, а не ЗУНР. У цій ситуації, на думку автора, негативну роль відіграв О. Назарук. Будучи делегованим до Січових Стрільців, щоб заігувати їх допомогти у битві за Львів, він, натомість, погодився з наполяганнями В. Винниченка залишити стрільців як найбільш дієздатну військову силу для наступу на Київ. «На їх завваги, що Львів пропаде, Винниченко нарисовував їм принадливу картину переможної повстанчої армії українського селянства, що зі Стрільцями на чолі візьме Київ, а потім піде на Львів, здобуде його, одним махом та викине Ляхів за Сян і Вислу» [14, с. 81].

Український історик, політичний діяч і журналіст, безпосередній учасник війни проти большевиків І. Кедрин (1896–1995) у своїй книзі «Викривлена правда» [7] дає відповідь на звинувачення Л. Цегельського. Його праця розкриває бачення подій кінця 1918 р. діячами Української Народної Республіки. І. Кедрин наголошує, що у своїх спогадах Л. Цегельський упереджено ставиться до різних регіонів України: «Галичину автор глибоко глумить, Наддніпрянщину змальовує в найчорніших барвах» [7, с. 7]. Праця Л. Цегельського, на думку І. Кедрина, характеризується тим, що «червоною ниткою тягнеться через цілу книжку презирство до тієї української наддніпрянської інтелігенції, яка переводила на Наддніпрянщині революцію і в огні та крові творила молоду державу» [7, с. 7]. При цьому не враховуються суспільно-політичні умови, що склалися в тому регіоні. Автор ставить у провину Л. Цегельському й те, що ідеалізуючи Українську Державу, він фактично не помічає заслуг УНР, а потім і Директорії [7, с. 12–13].

І. Кедрин не згоден із звинуваченнями Січових Стрільців у зраді, бо вони «погодилися взяти участь у повстанні проти Гетьманату не з соціальних, а саме з національно-політичних причин» [7, с. 14].

Сучасним дослідникам вітчизняної історії необхідно враховувати міркування О. Назарука (1883–1940), які він подає у праці «Рік на Великій Україні» [11]. Зазначимо, що О. Назарук був відомим громадсько-політичним діячем Західної України. На початку листопада 1918 р. його відряджають до Києва для переговорів про допомогу ЗУНР від гетьмана П. Скоропадського. Праця О. Назарука цікава тим, що події на Наддніпрянщині

висвітлює уродженець Галичини, який виріс в інших суспільно-політичних реаліях, він часто звертає увагу на багато речей, які здаються йому незвичними. Як вже говорилося, на загострення відносин з державами Антанти, які підтримували створення польської держави, Гетьман у тих непростих умовах йти не хотів. Тому галичанам було запропоновано неофіційну допомогу Січових Стрільців, які мали вирушити на захід, а потім перейти на бік ЗУНР. Але, як відомо, після П. Скоропадського О. Назарук мав зустріч з В. Винниченком, який намагався переконати його в недоцільності вищезгаданого плану, «бо проти Гетьмана, який має чорносотенно-російську орієнтацію, приготоване вже повстання й січові стрільці мали бути авангардом цього повстання» [11, с. 7].

Прибувши до місця дислокації Січових Стрільців у Білій Церкві, О. Назарук переконався, що вони дійсно не підтримують план походу на Львів, бо стрілецтво «зв'язане передовсім з державними інтересами Великої України, та що Київ важніший чим Львів» [11, с. 8]. Отже, на момент прибуття делегатів від ЗУНР Січові Стрільці вже були налаштовані на повстання проти Гетьмана. І все-таки О. Назарук виступав за те, щоб допомогти Львову. «Інстинктом відчував я, що скріплення української державности скорше можливе в Галичині, чим на Великій Україні. Але не було ради: люде, що довго сиділи тут і знали Україну краще, чим я, думали інакше» [11, с. 8–9].

Ще одним репрезентантом бачення подій 1918 р. з точки зору УНР є І. Мазепа (1884–1952), який очолював український уряд у 1919–1920 рр. Про добу визвольних змагань він видав трьохтомну працю, в першій частині якої викладено погляди автора на гетьманат і його повалення. Для І. Мазепа «доба гетьманщини була штучним припиненням революційного руху» [9, с. 58]. Політику гетьманського уряду автор вважає цілком антиукраїнською. «Йшла рішуча й безоглядна реставрація старого дореволюційного ладу як в соціальному, так і в національному розумінні. Все українське впало в підозріння. Адміністрація в центрі й на місцях підбиралась із реакційних російських елементів» [9, с. 58]. Зрозуміло, що повстання проти П. Скоропадського для І. Мазепа є правильним. «Не зважаючи на свої кінцеві невдачі, про які буду говорити нижче, протигетьманське повстання відіграло історичну роль в українській визвольній боротьбі» [9, с. 59].

Для дослідження подій доби визвольних змагань, доби гетьманату зокрема, важливим джере-

лом є праця «Україна у війні за державність» [13], яку написав генерал армії УНР О. Удовиченко (1887–1975). Із лаконічно описаних подій 1917–1921 рр. виокремимо ту частину, де автор оцінює добу гетьманату. «Державний переворот, який скінчився проголошенням ген. П. Скоропадського гетьманом України, зустрінуту було в українських частинах майже спокійно. Для української молоді, вихованої на історичних традиціях минулого тої, що складала в той час молоду Українську Армію, нова форма влади на чолі з гетьманом навіть імпонувала» [13, с. 40]. Втім, сипатії з боку проукраїнськи налаштованих військових невдовзі зникають через дії П. Скоропадського, зокрема через звільнення всіх молодих офіцерів, які не мали спеціальної освіти. «Цей акт цілковито відштовхнув від гетьмана українських старшин, які цей акт, цілком справедливо, вважали за національну зраду. Справді, найкращий і патріотичний елемент був позбавлений можливості служити в рідній армії» [13, с. 44].

Невдоволення новою владою посилювалося і через діяльність проросійських організацій, які за правління Гетьмана розгорнули в Україні широку діяльність. «Десятки тисяч російської інтелігенції, учених, видатних політичних діячів та просто бувших царських урядовців втікало з Московщини в Україну, де рятували своє життя від большевицького терору. Відпочивши від пережитих страхів, що їх вони зазнали в Московії, ці люди розпочали енергійну акцію проти визвольних змагань українського народу» [13, с. 44]. Тому повстання, яке почалося після оголошення Гетьманом грамоти про федерацію, на думку О. Удовиченка, було цілком закономірним, а приєднання до Директорії більшості військових частин та десятків тисяч повстанців надало всьому цьому «справді народні форми» [13, с. 46].

Про зміну ставлення до Гетьмана військових ідеться і у спогадах сотника армії УНР Ю. Артюшенка (1899–1990) [1]. Як і О. Удовиченко, цей автор поставився до гетьманського перевороту спокійно. І це цілком зрозуміло, адже ідеї гетьманату були тоді популярними. До того ж, дався в знаки той факт, що П. Скоропадський у 1917 р. командував Першим Українським корпусом. Однак лояльне ставлення Ю. Артюшенка до Гетьмана також тривало недовго. «Причиною цього стало те, що проблема власнопідметних українських збройних сил (не говорячи вже про проблеми, зв'язані з національною і соціальною політикою) стала зразу ж під загрозою московських військових кол, що,

як мухи мед, обсіли гетьмана П. Скоропадського» [1, с. 31]. Тому той факт, що українські військові частини не підтримали Гетьмана у боротьбі з повстанцями, не дивує. «Ясно, що симпатія всіх давніх національних військових частин була по стороні Директорії. Владу гетьмана Скоропадського, в законності якої вони й раніше сумнівалися, тепер вважали за ворожу Україні» [1, с. 32–33].

У праці одного з представників гетьманського табору Д. Гирського (справжнє ім'я – Дмитро Левчук, 1900–1977) «Дивні способи виправдовування антидержавної політики» [2] критикується Центральна Рада і Директорія, а на противагу їм позитивно оцінюється Українська Держава. Що важливо, у цій книзі багато посилань на інші видання різних авторів, котрі описували дані події, як прибічників, так і противників гетьманату. Д. Гирський засуджує всіх, хто брав участь у повстанні проти Гетьмана, адже їх дії призвели до захоплення України більшовиками. Автор наголошує, що П. Скоропадський пропонував усім українським партіям співпрацю, однак опозиційні сили не були готові до спільних дій.

Д. Гирський виправдовує такий суперечливий крок П. Скоропадського, як видання грамоти про федерацію, адже вона була прийнята під тиском держав Антанти. Дослідник вважає, що це був тактичний крок, який давав змогу виграти час і не втратити все, що було здобуто упродовж гетьманського правління. Опонентам він пропонує згадати обережну політику Центральної Ради протягом 1917 р., коли всі вимоги українських політиків зводилися до автономії і до постійного пошуку компромісів з Тимчасовим урядом. «Прочитавши грамоту Гетьмана і повідомлення нового Кабінету Міністрів – рекомендується порівняти їх із текстами 1-го, 2-го і 3-го універсалів Центр. Ради, які проголошували українські соціалісти, а також пригадати події на маргінесі тих універсалів і тогочасну політичну ситуацію» [2, с. 158]. На відміну від Центральної Ради, наголошує автор, П. Скоропадський не випрошував автономії в російського уряду, а «закликав Дон, Кубань, Кавказ, Крим і Денікіна організувати спільний виступ проти московських більшовиків» [2, с. 159]. Тобто, Гетьман своєю грамотою проголосив союз з різними державними утвореннями заради боротьби зі спільним ворогом. Сама ж федерація була фактично з неіснуючою державою [2, с. 166], що давало простір для маневрів.

Дослідник звертає увагу ще на один важливий момент – на негативне ставлення Антанти до ук-

раїнської державності. Тому Гетьман зробив крок, який «...мав на меті відвернути злобу Антанти, як союзниці Росії, проти України, запобігти на цей тяжкий час напади російських і проросійських сил на Українську Державу» [2, с. 159].

При розкритті теми антигетьманського повстання неможливо обійти увагою позицію Д. Донцова (1883–1973). Протягом 1918 р. він був прибічником гетьманату, проте, наприкінці того ж року його погляди змінилися. Для майбутніх дослідників вчений залишив щоденник за весь 1918 рік, який містить немало цікавих думок «по живих слідах» про ті події. Вони засвідчують, зокрема, зміну ставлення автора до гетьманату. Як відомо, Д. Донцов спочатку підтримував П. Скоропадського. Довгий час він не вірив інформації стосовно «грамоти про федерацію», вважаючи її вигадкою проросійських сил. Але вже 18 листопада 1918 р., переконавшись у достовірності почутого, робить запис: «По проголошенню федерації уважав свої відносини до гетьманського уряду за зірвані» [3, с. 88]. Втім, і на нову владу Д. Донцов особливо не сподівався. «Відчитали декларацію нового, республіканського уряду. Декларація – большевицька» [3, с. 90].

Вже 21 грудня 1918 р. Д. Донцов засуджує політичних діячів Директорії, котрі припускали можливість поступок більшовикам заради мирного врегулювання конфлікту: «Я уважав за абсолютно недопустиме обговорювати нашу внутрішню політику з представниками чужої та ще й ворожої держави. Для них це ж – ці представники ворожої держави були «дорогі товариші», з якими їх лучила боротьба за спільний «світлий ідеал соціалізму». Що їм було до держави? Вірили вони запевнюванням російського уряду, що Ю. Коцюбинський з своєю компанією і з своїми бандами нічого спільного не мають з советським урядом» [3, с. 94]. Правильні висновки з подій кінця 1917-го – початку 1918 р. не були зроблені. Тому фактично відбулося повторення подій, що мали місце за рік до цього – почалося вторгнення більшовиків через Харків і українські сили стали здавати місто за містом. І незважаючи на все це: «Директорія, – констатує Д. Донцов, – йде вліво. Вакханалія. Всіх викидують з посад, хто не є соціалістом. Нічого не розбудовують, рабське малпування большевизму. Страх перед рішучими заходами проти червоних» [3, с. 94]. Побойовання Донцова справдилися – Директорія не змогла захистити Україну від більшовиків.

Нинішнім фахівцям-історикам може прислужитися і творчість Петра Солухи, одного з діячів

ОУН, який у часи Другої світової війни керував районним проводом ОУН у Богуславі. Його книга «Договір з Москвою проти гетьмана Павла Скоропадського» [12] демонструє бачення тих подій з позицій правих сил. Учасники повстання проти Гетьмана звинувачуються автором у зраді України. Між діячами Директорії і більшовиками він ставить знак рівності, адже ті й інші прагнули побудувати соціалізм, а ось питання національного визволення для них не були пріоритетними. Для більшої переконливості П. Солуха цитує членів Центральної Ради, які виправдовуються за проголошення незалежності Четвертим Універсалом, оскільки це йшло всупереч їх планам про «всесвітню соціалістичну федерацію» [12, с. 20–21]. Варто зауважити, що діячів Української Народної Республіки дослідник оцінює доволі негативно: «На горі Україні і її народів провід українським національним рухом та визвольними змаганнями за нашу державність попав не до рук тверезих політиків, людей державної практики і не тих, що почувають відповідальність за свою працю та її наслідки, а до рук наших горе-республіканців, засліплених ідеєю соціалізму-комунізму та всесвітньої федерації» [12, с. 22]. Водночас Гетьману автор віддає належне, бо при ньому було згорнуто соціалістичні експерименти і проголошено захист приватної власності.

П. Солуха звертає увагу читачів на переговори В. Винниченка з більшовицькими делегатами Раковським і Мануїльським про підтримку антигетьманських сил більшовиками. «Переговори поза спиною Уряду своєї держави та ще про повалення своєї держави – ото ж і є та моральна сторона всієї тої справи, що свідчить також і про мораль нашої демократії» [12, с. 41].

Початок повстання для П. Солухи – це кінець української незалежності. «З хвилиною проголошення з Білої Церкви повстання проти Гетьмана, Ленінові непотрібні стали ні Винниченко, ні Шаповал, ні Січові Стрільці, ні договір з Мануїльським, ні перемир'я. Прапор повстання, піднятий Директорією, перейшов до рук Леніна. Тепер Москва сама, без Директорії, робила повстання за українську радянську владу» [12, с. 48]. І хоча сили Директорії «виграли бій під Мотовилівкою, а все повстання в цілому і війну за самостійність України – програли, завалили державу, що ми мали, а край сплюндрували» [12, с. 102].

Із збірників, які видавали гетьманські організації в еміграції, насамперед варто згадати «За величності: у двадцять роковини відновлення Українсь-

кої гетьманської держави» [5], що зберігається у фонді відділу зарубіжної україніки у перевиданні 1955 р. Важливою тут є стаття відомого політичного діяча із прогетьманського табору Сергія Шемета (1875–1957) «Самостійність, як нездійсненна ідея, як декларація, як державний чин» [5, с. 22–38]. На думку автора, гетьманат як форма державного устрою мав представляти всі суспільні стани, на відміну від Центральної Ради і Директорії, котрі намагалися спиратися лише на бідні прошарки населення. «Гетьманство П. Скоропадського повстало не з ідеологічного руху інтелігенції чи другої верстви суспільства, а як відповідь патріотичної військової групи на вимогу і стихійний рух хліборобської кляси, підтриманої всіма іншими верствами українського населення, котрі не хотіли соціалізму, а боролися за принцип власності» [5, с. 29].

Як і більшість гетьманців, С. Шемет вважав союз з білогвардійськими силами виправданим у тих обставинах. «Єдиний можливий союзник залишався – це імперський білий рух, підтриманий козаками на південнім Сході. І все, на чім тільки й могла спертися Українська Держава й українська влада, потягнулося до об'єднання своїх сил із цим єдиним реальним союзником» [5, с. 31]. На думку автора, це могло б дати Україні певний шанс. «Така коаліція анти-більшовицьких сил, як тепер ясно видно, не могла підбити більшовицької Москви й відродити Рос. Імперію, але при сприятливих обставинах могла б не пустити Москви до України, на Дон і Кубань. Незалежність України була б урятована» [5, с. 37].

Заслугує на увагу також збірник «За всенациональну єдність» [6], присвячений 110-річчю народження П. Скоропадського і 65-річчю встановлення гетьманату. В його розділі «Історичні паралелі» П. Скоропадський порівнюється з Б. Хмельницьким. Обоє, на думку авторів, правили в непростих обставинах, які змушували їх до маневрів у зовнішній політиці. Саме тому наприкінці 1918 р. Гетьман видав відому всім грамоту, «бо іншого виходу не було. Або самоізоляція після розвалу Німеччини і Австрії і в найкоротший час знищення більшовиками чи білою гвардією, підтримуваною Альянтами або нідочого не зобов'язуючий акт федерації і виграш в часі, щоб самому вбратися в сили» [6, с. 44]. Однак, «українській інтелігенції, що очолила повстання проти своєї Держави, земля під ногами не горіла. Можна було почекати. Можна було хоч на короткий час піти на співпрацю» [6, с. 44]. Автори

публікації закидають П. Скоропадському поблажливість до опонентів: «якщо Гетьман Богдан Хмельницький мав тверду руку і всіх отих, хто проти нього щось замишляв, немилосердно і жорстоко карав на смерть, то Гетьман П. Скоропадський того не робив. Навіть прямих змовників, про яких йому було відомо на підставі слідчих матеріалів, що вони організують проти Української Держави повстання, він під чесне слово випускав на волю» [6, с. 45].

Вкрай важливим джерелом для розуміння подій кінця 1918р. є праця командира Січових Стрільців Є. Коновальця (1891–1938) «Причинки до історії української революції» [8]. Автор робить спробу розвінчати різні звинувачення на адресу Січових Стрільців, які лунали з боку прогетьманських діячів щодо ролі цієї військової структури у поваленні гетьманату і приведенні до влади Директорії. Кожний закид Є. Коновалець аналізує окремо. Спочатку доволі аргументовано розвінчується міф про валенродизм, тобто приєднання до ворога з метою зрадити його у відповідальний момент, який часто приписували січовикам. Як відомо, Січові Стрільці не підтримали гетьманський переворот у квітні 1918 р. і невдовзі були роззброєні. Але через кілька місяців ця військова частина була відновлена П. Скоропадським. Є. Коновалець пояснює цей крок так: «Ми все підкреслювали, що нам залежить на продовжуванні державності й готові підтримати Гетьмана, коли буде ця державність боронити» [8, с. 10]. Кількома рядками нижче він звертає увагу на ще один важливий момент: «що при тому складі військового елементу, який творився біля гетьманського уряду, необхідно мати й наскрізь українські, національно свідомі й боєво вишколені військові частини» [8, с. 10]. У такий спосіб січовики хотіли створити хоч якусь протизагугу проросійським силам, які справляли вплив на Гетьмана.

Доволі цікавою є характеристика очільника Української Держави від Є. Коновальця: «П. Скоропадський це людина чесна, але дуже слабівільна, українському народові та його справам дуже й дуже далека; видно було, що Гетьман завзято вчить-ся української мови, бо від часу першої моєї розмови з ним до наступної зробив великі поступи; майже в кожній розмові зі мною підкреслював, що кермується він лише добром України й нарікав, що українці не хочуть його підтримати, але одночасно оточував себе людьми крайньо ворожими до всього українського і майже сліпо слухав їх порад і вказівок» [8, с. 11]. Грамота П. Скоропадського

про федерацію, на переконання Є. Коновальця, звільнила Січових Стрільців від обов'язку служити йому.

Командир Січових Стрільців намагається спростувати й так звану «зраду Галичини», про яку йдеться у вже згадуваній праці Л. Цегельського. Делегація у складі О. Назарука і В. Шухевича після Гетьмана мала зустріч з В. Винниченком, після якої стрілецька рада у Білій Церкві відкинула розроблений у Києві план допомоги Львову. Було вирішено підтримати вже підготовлене повстання. На переконання автора, рішення залишитися біля центру української державності у той критичний момент великою мірою зумовлювалося домінуванням вихідців з Наддніпрянщини у лавах стрільців, а також думкою про те, що із втратою Наддніпрянської України Галичині не встояти між більшовиками і Польщею [8, с. 14].

На обвинувачення в руйнації української державності Є. Коновалець відповідає таким чином: все і так йшло до війни з більшовиками, а у П. Скоропадського рівень підтримки серед народу на той час був невеликим. Більше того, каральні акції гетьманського уряду «скомпромітували серед широких народніх мас ідею українського національного визволення настільки, що ті маси швидко будуть готові піти за кожною силою, яка йтиме під гаслом боротьби проти України» [8, с. 17].

Важливим внеском у дослідження проблеми антигетьманського повстання є праця «Українсько-московська війна» П. Мірчука (1913–1999) – українського історика, журналіста, діяча ОУН. У своєму дослідженні він намагається прослідкувати, що саме призвело до того, що наприкінці 1918 р. від П. Скоропадського відвернулося багато його прихильників. На думку історика, повстання стало логічним завершенням внутрішньої і зовнішньої політики Гетьмана. З'ясуванню причин, що призвели до падіння Української Держави, присвячений цілий розділ з символічною назвою «Первородний гріх гетьмана». Під останнім П. Мірчук розуміє залучення до управління державою представників проросійських політичних сил. «Усвідомивши собі неможливість поєднати ті дві «хліборобські» партії, – партію українських безкомпромісових в політичному питанні самостійників-державників з партією російських шовіністів-єдінонеділімців, – став Скоропадський перед ділемою: йому треба було піти з одною, або з другою. І Скоропадський, хоч патріот, але вихований в атмосфері російського патріотизму, вибрав – «Союз Земельних Собственників» [10, с. 45]. Ставку було зроблено

на великих землевласників, які все ще симпатизували колишній імперії, а не на Українську демократично-хліборобську партію, яка виступала за суверенітет України. Це і стало, за словами П. Мірчука, тим «первородним гріхом гетьмана», бо «тим рішенням передано керування будівництвом української державності тим, які були й залишилися непримиримими ворогами тієї української державності» [10, с. 45].

Втім, критикуючи П. Скоропадського, автор водночас не забуває згадати і його заслуги. «Були в уряді гетьмана Скоропадського та в державному апараті гетьманської України теж щирі українські патріоти, що зробили в тому часі дуже багато корисного для України. Взагалі, треба признати, що під оглядом техніки державного будівництва, гетьманщина стояла безмірно вище від соціалістичного уряду Центральної Ради. За час майже наполовину коротшого періоду гетьманщини зроблено в кожній ділянці державного життя безмірно більше» [10, с. 47].

Впливи проросійських сил в Українській Державі лише зростали через наплив втікачів із підконтрольних більшовикам територій. Опинившись в Україні, вони невдовзі починали вести ворожу агітацію: «всі ті шовіністичні російські організації вели свobodно свою протиукраїнську роботу, не зустрівши ніколи найменшого спротиву зі сторони гетьманського уряду» [10, с. 49]. Для П. Мірчука, грамота про федерацію – це наслідок поступливої політики гетьманського уряду стосовно даних політичних сил, а антигетьманське повстання – це закономірна відповідь українських сил на такі дії [10, с. 51–53]. Автор критикує П. Скоропадського за те, що той залучив до боротьби з повстанням білогвардійців. Гетьманські збройні сили очолив фанатичний прибічник Російської імперії генерал Келлер. «Шовіністичні оргії російської офіцерні, зневаження українського національного прапора і вивішення на його місці російського трикольного у Києві надали протигетьманському переворотові виразний характер українського національного повстання проти московських зайд. Українські частини гетьманської армії перейшли на бік повстанців» [10, с. 69–70].

Відзначимо ще один важливий момент у дослідженні П. Мірчука. Автор намагається з'ясувати, чи справді антигетьманське повстання стало причиною початку нової війни в Україні, про що так часто говорили прихильники гетьманату. Він констатує: «в обличчі історичних фактів такий заміт виявляється зовсім безосновним» [10, с. 71].

Війна з Польщею почалася ще за правління П. Скоропадського, білогвардійці вели підривно діяльність проти української державності зсередини, а більшовики ніколи не відмовлялися від спроб захопити Україну. Союз з «білими», який проголосив П. Скоропадський, все одно втягнув би Україну у війну з «червоними», які б, в свою чергу, взяли на озброєння гасла «звільнення України від гетьмана». Тому, «новий вибух українсько-московської війни почався зовсім незалежно від протигетьманського повстання» [10, с. 72].

Таким чином, у книжкових фондах відділу зарубіжної україніки НБУВ представлені різні погляди на події кінця 1918 р. Представники політичної еміграції висловлювали діаметрально протилежні думки на ті непрості події, нерідко звинувачуючи один одного. Що характерно, навіть після поразки визвольних змагань суперечки між українськими політичними діячами не припинилися. Досить часто вони намагалися перекласти всю провину за поразку на своїх опонентів. Прибічники УНР критикували гетьманців за реакційність, недемократичність, за намагання об'єднатися з силами, що виступали за відродження Російської імперії, тоді як прихильники гетьманату обвинувачували опонентів у зраді держави, у змові з більшовиками, а також у непотрібних соціалістичних експериментах з власністю. Все це є свідченням складності революційної доби, відсутності консолідації політичних сил тогочасного українства, єдності народу загалом. На нашу думку, важливо детально вивчати праці, в яких подано різні точки зору на революційні події в Україні 1917–1921 рр. Це дасть змогу виявити ключові суперечності сторін і об'єктивно оцінити добу визвольних змагань, зокрема період Української Держави Павла Скоропадського, та уникнути багатьох помилок минулого при розбудові нинішньої української державності.

Список бібліографічних посилань

1. Артющенко Ю. *Події і люди на моєму шляху боротьби за державу 1917–1966*. Чикаго: На чужині, 1966. 219 с.
2. Гирський Д. *Дивні способи виправдовування антидержавної політики*. Торонто, 1973. 184 с.
3. Донцов Д. *Рік 1918, Київ*. Торонто: Гомін України, 1954. 128 с.
4. Дорошенко, Д. *Історія України 1917–1923 рр. Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 року*. 2-е вид. Фотодрук з 1-го вид. 1930 р. Нью-Йорк : Булава, 1954. 424 с.
5. *За велич нації: у двадцяті роковини відновлення Української гетьманської держави*. 2-е видання. Перевидано у десяту річницю з дня смерті гетьмана всієї України П. Скоропадського зі Львова, вид. 1938 р. Нью Йорк, 1955. 186 с.

6. За всенациональну єдність: У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення гетьманства. Торонто : Basilian Press, 1983. 160 с.

7. Кедрын І. *Викривлена правда: події в Україні у 1918 р. у кривому дзеркалі споминів д-ра Лонгіна Цегельського*. Нью-Йорк: Вид. і наклад Братства Укр. січових стрільців, 1963. 35 с.

8. Коновалець Є. *Причинки до історії української революції*. Передм. авт. 2-е вид. Б.м. : Накладом Проводу Укр. націоналістів, 1948. 48 с.

9. Мазепа І. *Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Ч. 1. Центральна Рада. Гетьманщина. Директорія*. Прага: Пробоєм, 1942. 212 с.

10. Мірчук П. *Українсько-московська війна (1917–1919)*. Торонто: Ліга Визволення України, 1957. 80 с.

11. Назарук О. *Рік на Великій Україні: конспект споминів з української революції*. 2-е вид. без змін. Нью-Йорк : Говерля, 1978. 344 с.

12. Солуха П. *Договір з Москвою проти гетьмана Павла Скоропадського (Володимир Винниченко та Микита Шаповал по допомозі до Москви – до Леніна)*. Б.м.: Накладом авт., 1973. 378 с.

13. Удовиченко О. *Україна у війні за державність: історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921*. Вінніпег, 1954. 178 с.

14. Цегельський Л. *Від легенд до правди. Уривки зі споминів про події в Україні, зв'язані з Першим Листопадом 1918 р.* Філадельфія, 1960. 313 с.

References

1. Artiushenko, Yu. (1966). *Podii i liudy na moiemu shliakhu borotby za derzhavu 1917–1966* [Events and people on my way of the struggle for the state 1917–1966]. Chikaho. [In Ukrainian].

2. Hurskyi, D. (1973). *Dyvni sposoby vypravdovuvannia anty-derzhavnoi polityky* [Strange methods to justify anti-state policy]. Toronto. [In Ukrainian]

3. Dontsov, D. (1954). *Rik 1918, Kyiv* [Year 1918, Kyiv]. Toronto: Homin Ukrainy. [In Ukrainian].

4. Doroshenko, D. (1954). *Istoriia Ukrayiny 1917–1923 rr. Tom 2. Ukrayinska Hetmanska Derzhava 1918 roku* [History of Ukraine 1917–1923. Vol. 2. Ukrainian Hetman State 1918]. Second edition. New York: Bulava. [In Ukrainian].

5. (1955). *Za velych natsii: u dvadtsiati rokovy ny vidnovlennia Ukrainskoi hetmanskoï derzhavy* [For the greatness of the nation:

in the twentieth anniversary of the restoration of the Ukrainian Hetman state]. Second edition. Reprinted on the tenth anniversary of the death of Hetman of all Ukraine P. Skoropadsky from edition of 1938. New York. [In Ukrainian].

6. (1983). *Za vsenatsionalnu yednist: u 110-richchia narodzhennia Hetmana Pavla. U 65-richchia vidnovlennia hetmanstva* [For nationwide unity: In the 110th birth anniversary of Hetman Pavlo. In the 65th anniversary of Hetmanate restoration]. Toronto: Basilian Press. [In Ukrainian].

7. Kedryn, I. (1963). *Vykryvlena pravda: podii v Ukraini u kryvomu dzerkali spomyniv d-ra Lonhyna Tsehelskoho* [Distort truth: the events in Ukraine in 1918 in the curved mirror of Dr. Longin Tsehelsky's memoirs]. New York. [In Ukrainian].

8. Konovalets, Ye. (1948). *Prychynky do istorii ukrainskoi revoliutsii* [Addition to the history of Ukrainian revolution]. [In Ukrainian].

9. Mazepa, I. (1942). *Ukraina u vohni i buri revolutsii 1917–1921. Ch.1. Tsentralna Rada. Hetmanshchyna. Dyrektorია* [Ukraine in a fire and a storm of revolution. Vol. 1. Central Council. Hetmanate. Directory]. Praha: Proboiem. [In Ukrainian].

10. Mirchuk, P. (1957). *Ukrainsko-moskovska viina (1917–1919)* [Ukrainian-Muscovite War (1917–1919)]. Toronto. [In Ukrainian].

11. Nazaruk, O. (1978). *Rik na Velykii Ukraini: konspekt spomyniv z ukrainskoi revoliutsii* [Year on the Great Ukraine: conspectus of memoirs from Ukrainian revolution]. Second edition. New York: Hoverla. [In Ukrainian].

12. Solukha, P. (1973). *Dohovir z Moskvoiu proty Hetmana Skoropadskoho (Volodymyr Vynnychenko ta Mykyta Shapoval po dopomohu do Moskvy – do Lenina)* [Agreement with Moscow against Hetman Skoropadskyi (Volodymyr Vynnychenko i Mykyta Shapoval pro dopomohu do Moskvu – do Lenina)]. [In Ukrainian].

13. Udovychenko, O. (1954). *Ukraina u viini za derzhavnist: istoria orhanizatsii i boiovykh dii Ukrainskykh Zbroynykh Syl 1917–1921* [Ukraine during the war for statehood: history of organization and military actions of the Ukrainian Armed Forces]. Winnipeh. [In Ukrainian].

14. Tsehelskyi, L. (1960). *Vid lehend do pravdy. Uryvky zi spomyniv pro podii v Ukraini, zviazani z Pershym Lystopadom 1918 r.* [From Legends to Facts. Fragments from the memoirs of events in Ukraine associated with the First November of 1918]. Filadelfia. [In Ukrainian].

Yevhen Shparhalo,

Research assistant, Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

DIASPORA BOOKS AS A SOURCE FOR THE STUDY OF THE ANTI-HETMAN UPRISING (NOVEMBER – DECEMBER 1918)

Analyzed the publications from the funds of the Department of Foreign Ucrainica of the Vernadsky National Library of Ukraine, which shows us different interpretations of the events on the end of 1918.

K e y w o r d s: fund of the Department of Foreign Ucrainica VNLU, Ukrainian revolution of 1917-1921, anti-hetman uprising, Ukrainian State, Directory of the UPR, emigrant publications on history.

Vernadsky National Library of Ukraine
62, Volodymyrska str., Kyiv, 01033, Ukraine

Стаття надійшла до редакції 16.11.2018 р.

ІЗ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ І АРХІВІВ Документи і матеріали

Олена Бугаєва,

канд. іст. наук, старший науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
вул. Володимирська, 62, м. Київ, 01601, Україна
Olena14757@gmail.com

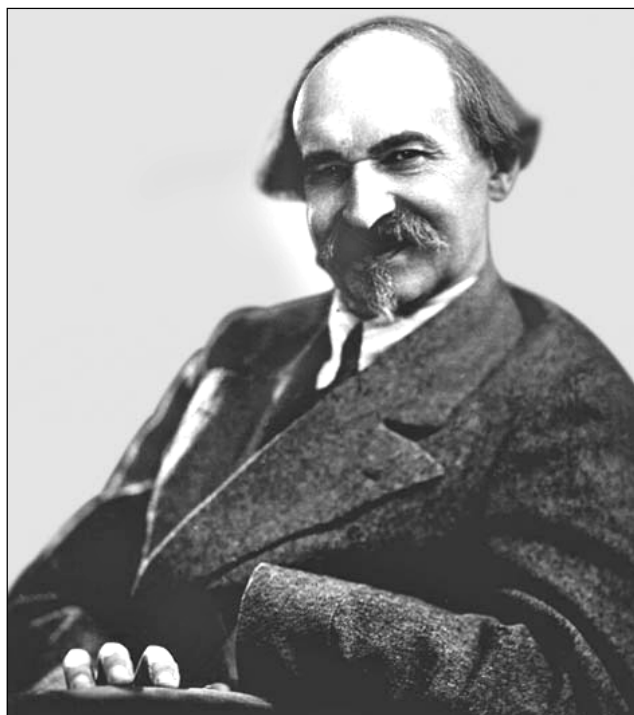
Визначні постаті музичної культури України

Дана публікація вперше презентує на сторінках друкованого видання автобіографічні документи видатних українських музикантів, учених, громадських діячів – О. Т. Дзбанівського і Л. Л. Лісовського, – які зробили вагомий внесок у розвиток музично-культурного життя України першої третини ХХ ст.: організація музично-бібліотечної справи, формування наукового знання і дослідження національної музичної спадщини, поширення музичної освіти і виконавства. Наведені автографи митців, що зберігаються у фондах Інституту рукопису НБУВ, розкривають маловідомі факти їх біографій.

К л ю ч о в і с л о в а: біографія, рукописний документ, історія музичної культури України, О. Т. Дзбанівський, Л. Л. Лісовський.

Олександр Тихонович Дзбанівський – людина прогресивних поглядів, обдарована і творча особистість, талановитий музикант, блискучий мистецтвознавець, музично-громадський діяч. Гостро відчуючи тогочасні загальні потреби щодо організації музичного життя в Україні, закладання фундаменту розвитку всіх напрямів професійної музичної освіти, широкої популяризації музичного знання серед різних категорій суспільства, митець став ініціатором багатьох доленосних музичних подій, просвітницьких заходів, новаторських проєктів. Один із найважливіших – відкриття Музичного відділу Всенародної бібліотеки України – виявився подією державного значення. Захоплення вченого дослідженням документальних джерел, книжкових і рукописних фондів архівів, бібліотек, музеїв країни, пов'язаних з історією української культури, саме й спричинилося до започаткування у структурі Бібліотеки спеціалізованого музичного відділу. Доклавши чимало зусиль до формування її потужних фондів, вперше в Україні розробив засади організації музично-бібліотечної справи та визначив наукові підходи до збереження національної музичної спадщини.

Наукова діяльність ученого представлена широким діапазоном публікацій з історії світової і вітчизняної художньої культури. Насамперед, це дослідження «Минуле музичної культури. По кийських музеях та бібліотеках» (1927), що було навіяне оглядом сховищ Лаврського музею, бібліотек Софії Київської, Києво-Печерського та Михайлівського монастирів, Духовної академії, бібліотеки Історичного музею, а також фондів ВБУ. Його численні аналітичні праці лягли в основу різних спецкурсів для

студентів вищих навчальних закладів, серед них – «Лекції з музичної етнографії» (1930), «Український оркестр», «Шумові гумористичні оркестри», «Записные книжки с заметками о театре и музыке» (1920-ті), «Ставка на відомих артистів», «До історії музики», «Житомирський музей» (1930-ті). Значну увагу науковець приділяв дослідженню української стародавньої музики в контексті формування її світської і церковної традицій, створенню Української музичної енциклопедії і біографічних словників. Ним було розпочато роботу з укладання списку імен музикантів світового рівня, написання біографічних довідок про українських композиторів-сучасників, систематизацію довідкових джерел, зок-

рема нотної бібліографії. Щоправда, розпочата робота не знайшла свого завершення. Особливо вагомим виявився внесок музичного діяча в діяльність Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, у фонди Музичної бібліотеки ім. К. Стеценка, що функціонувала у складі цього Товариства і яку з часом було передано до Музичного відділу ВБУ, де вони зберігаються дотепер.

О. Т. Дзбанівський плідно працював на посаді музичного критика, друкував у фахових періодичних виданнях численні огляди та рецензії на концерти і вистави, видавав підручники для студентів музичних факультетів, музичні твори і грамплатівки з репертуару українських композиторів-сучасників. Ним було створено чимало методичних посібників для підготовки, як професійних музикантів, так і любителів. Зокрема це «Порадник для керівників музгуртків», «Программы клубных лекций-концертов», «Нотная грамота в таблицах», серійне видання збірника «Школьное пение» та ін.

Дзбанівський Олександр Тихонович (1870, с. Маньківка на Уманщині, тепер смт Черкаської обл. – 28. 10. 1938, Київ) – співак, композитор, педагог, музикознавець, організатор музично-бібліотечної справи в Україні, музично-громадський діяч. Член Харківської і Київської філій МТЛ. Член Вищої Ради Головополітосвіти у Харкові, член-секретар Вищого музичного комітету НКО. Інспектор і секретар Об'єднання українських оперних театрів (1921–28). Один із фундаторів Харківського театру опери і балету. Член художніх рад Харківського (від 1925) та Київського (від 1928) оперних театрів. Займався педагогічною, організаційною та рецензентською діяльністю у Житомирі (1897–1909). У 1909–19 працював у Петербурзі кореспондентом «Русской музыкальной газеты», «Слова» та інших, викладав теорію та історію музики у Петербурзькому музичному інституті. Від 1919 – співробітник оперних театрів і вишив Одеси, Харкова і Києва. Започаткував, а з 1929 очолив Музичний відділ ВБУ (тепер відділ формування музичного фонду НБУВ).

Дзбанівський О. Т. Автобіографія [автограф] (ІР НБУВ. Ф. 67. № 541. 14 арк. +2)

Народився я 1870 р. в м. Маньківці на Уманщині. З перших днів батько забавляв мене грою на гітарі і піснями (а грав він артистично і співав переважно українські пісні, ділетанські романси тощо – чудово). В 3–4 роки я уже підтягував співам батька і брав участь в родинних концертах разом з старшими сестрами. Ще більш мене захоплював полковий оркестр. Річ в тому, що в Маньківці до «русько-турецької» війни [у] 1877–78 р. стояв найбільш показний і блискучий Кирасирський полк (кавалерія), де було і блискуче обмундиро-

вання (золочені груди, золочена каска з кінським хвостом та ін.) і чудові коні, і чудовий оркестр¹ з срібляними трубами. . . Цей оркестр жив недалеко від нас (за ставком) і кожний день проїжджав коло нашого двору на білих конях і кожний раз грав. . . да як грав, коли більша половина оркестра була військонаємна. Всі мої ігри тоді склалися з маршировок з оркестром на чолі, для цього оркестра я робив різні інструменти з бузини (лободи?).

На жаль, скоро полк виступив в Турцію, з ним і оркестр, як в тумані вминається мені прощальний парад і прощальний марш «Всадники-друзи в поход собирайтесь»² (контур його пам'ятаю й досі мабуть тому, що батько не раз грав його на гітарі і співав). Тепер я більше уваги став віддавати так званому «бальному» оркестрові Худенка, який давно існував в Маньківці. Оркестр складався з 8–9 добрих музикантів (з віолончеллю!) і був мабуть уламком кріпацьких або «аракчєєвських» оркестрів (Маньківка була оточеним містом воєнних поселень).

Скоро я потягнувся до скрипки і навіть став учитись у того ж Худенка, і так захопився грою на скрипці, що зовсім закинув і буквар і «Родное слово». А тут скоро треба було поступати в школу. Кінчилось тим, що батько комусь подарував скрипку, щоб я хоть як-небудь підготувався до екзамену. . .

Далі – уманська бурса, де один день був подібний до другого, де зникла всяка поезія життя, яке покритилось туманом. . . Згадати нема чого, хіба тільки одну майовку школи, де вільно всі гралась і вільно співали, та ті наші вечери, коли ми (нас на квартирі було 10 учнів) тіснились під грубкою і поки нам не подавали світло (хозяйка і на цьому наганяла економію), ми з задоволенням співали народні українські пісні [і] пісні на слова поетів («По синим волнам океана»³, пушкінське «Вот взошла луна золотая») та ін.

Це була єдина наша втіха. . .

Закінчивши бурсу, я перейшов до Київської семінарії.

З другого року, тобто з 2-го класу, коли з корпусу перейшов жити на квартиру, я став заядливішим опероманом (а було мені вже 16 років). Спочатку я ходив на оперу на квитки (на галерку по 40 коп.), що мені купували де-які товариші та учні першого класу за «сочинення», які замість їх писав, а далі умудрився ходити безплатно. Служники не тільки не вимагали у мене квитків, а навіть питали, чому я не був на тому чи іншому цікавому спектаклі, де Тартакову⁴ чи Сіліної⁵ чи ін. підносили лавровий вінок, засипали листівочками тощо. . . Не раз я дожидався у артистичного під'їзда тої чи іншої артистки, яких відвозили додому в театральній кареті. Пам'ятаю, що не раз в доб-

рий мороз скидав я своє вітром підшите пальто і простеляв його по снігові, аби Сіліна пройшла по ньому. . . Після чого задоволений натягав на себе пальто з снігом і як на крилах радісно летів на Подол. . .

В третьому класі поруч з оперою захопило мене малювання (яке викладав у нас художник Пимоненко⁶), малював усердно півроку, поки опера й концерти не перемогли. А концерти в той час були дуже цікаві, як концерт Етельки Герстер⁷ (супротивниці Патті), скрипка Ондрижичека⁸, 5-ти річного піаніста Радяч Кочинського, Пуснової (виключити контракти) та ін.

В кінці року взявся знов за скрипку, пізніше задумав навіть вчитись в музичній школі. Відомий проф. Шевчик⁹ зарахував мене в свої учні, але після першої лекції, коли мені запропонували внести платню за навчання, я зник із школи. . .

В четвертому класі мене вже інакше не звали, як «артистом», бо я вже почав співати романси. Всюди я був «желанним» гостем. Між іншим в цей час заснувались в Києві воклальні гуртки, які співали переважно українські пісні, в них – я брав участь, а більш усього пропадав в опері.

В слідуєму році до семінарії запросили композитора Малашчина¹⁰ викладати гру на фісгармонії. Я записався один з перших. Уроки були надзвичайно цікаві тим, що Малашкин поруч з грою на фісгармонії знайомив з гармонією. Правда, і в семінарії проходилося і теорію і гармонію музики, але не так змістовно, як у Малашкина.

В шостому класі мене частенько запрошують на домашні концерти, на гулянки за Дніпром тощо, де я виспівував любимі романси – «Без счета пташки поють», «Вьється ласточка», «Я видел березку» А. Рубінштейна (Рубінштейна закреслено) та ще. Той великий успіх, який я мав серед різних слухачів, заставив мене подумати про науку співу.

По закінченні семінарії я залишився в Києві, викладав співи в школі, відвідував університет, як вільнослухач і нарешті пішов на пробу до славетного проф. Еверарді¹¹. Як я не хвилювався, голос мій подобався Еверарді. І він зарахував мене у свій клас. Але тут зо мною ледве ледве не повторилось те саме, що було з навчанням у проф. Шевчика. Але після всяких довгих розмов Еверарді погодився вчити мене безкоштовно.

Два з лишком роки навчання у Еверарді пройшли, як чудовий сон, який згадуєш все життя. На жаль цей сон раптом зник. Прийшла телеграма, що мати при смерті і я поїхав до батьків, де застав тяжку нужду й горе (у батьків було 16 душ дітей). Потрібна була негайна допомога. Прийшлося йти в учителі 2-х класної школи, де пробував біля 2-х років, весь час помагати батькам. А далі – поїхав до Моск-

ви шукати щастя. Кинувся до великого театру, щоб поступити в хор, але в хор не приймають баритонів (та ще й ліричних), а тільки альтів. Вдалося якось поступити в хор Васильєва¹² і одержати там притулок. Разом з цим нові друзі порадили поступити вчитись в клас спеціальної теорії, що дасть можливість слухати й опери, й концерти. Я й так і зробив. Поступив в клас проф. Кругликова¹³ (філармонічне училище), який пересипав свої лекції анекдотами. Кругликова змінив проф. Іл'їнський¹⁴.

Коли я повернувся до Києва шукати праці мені було запропоновано місце преподавателя співу в Житомирській Маріїнській жіночій гімназії¹⁵ на вигідних умовах: викладати 10 годин, а одержувати за 20 год. на неділю. (В чотирьох молодших класах – класні лекції, а з трьох старих і основних паралельних складався один 4х голосний хор кількістю по-над 200 співачок). Це дало мені можливість взяти ще лекції співу в двох приватних жіночих гімназіях та кілька лекцій по історії. (Я маю звання учителя «истории та русского языка»). Крім того я викладав тут історію музики в музичній школі Артистичного товариства¹⁶ і втягнувся в громадську роботу: був директором-распорядчиком Артистичного т-ва, де організував по-над 150 концертів, засновував дитячі (літні) садки, де під моїм керівництвом водили зі співами різні ігри тисячі дітей, дитячі приюти й майстерні, воскресні й вечірні школи, народні читенія (з концертами), елки та ін. Без моєї допомоги не проходив ні один дитячий вечір, ні одна офіційна елка тощо.

Викладаючи співи, я побачив, що нема путніх збірок пісень, ні для дітей, ні для хорів. Репертуар був застарілий, нецікавий. Тому я почав складати свої збірки. А з 1900 року почали вже друкувати мої збірки, які з охотою взяв у мене Юргенсон¹⁷, а за ним Гутхейль в Москві. Надруковано було «Школьное пеніє» в 12 випусках, «Хоровое пеніє» в 8 вип., «Сборник школьных песен» – в 6 випусках. Збірки склали до 1400 стор., в них між іншим надруковано 40 українських пісень (на 3–4 гол.), більшість яких записана і гармонізована мною. І взагалі в збірках дуже багато пісень, які або цілком написані мною, або аранжировані і перероблені мною на 2–3–4 голоси. Ці збірки відіграли надзвичайну роллю в підвищенні музичної культури в школах.

[10 стор. відсутня.]

Фіндейзен¹⁸ давно мене знав, бо я посилав кореспонденції й окремі статті в «Рус. Муз. Газету» і в журн. «Жизнь и искусство», та в інші журнали ще з 1896 року.

В Петербурзі я був музичним критиком «Рус. Муз.

Газети» і газет то «С. Петербург» (веч.), то «Вечернее Время», «Слово», то «Новая жизнь» – до 1919 року.

Фіндейзен, коли дізнався, що я де-що «творю», посовітував припинити творчість, щоб я і колеги-критики і незадоволені рецензіями артисти не обвинували мене в пристрасті та інших гріхах.

В 1918 році сестра моя, артистка Музичної Драми поїхала у відпустку до Одеси і там застряла, тому мусіла служити в Одеській опері. Виїхала вона із Петрограда тільки на місяць, не взявши ні теплого одягу, не потрібних плат'їв. І тому сильно просила доставити їй або передати що можна. Ось чому на початку 1919 р. я поїхав на Україну, з великими труднощами добрався до Одеси, де і сам застряв. Тут прийшлося працювати то в Соцбезі, то інструктором молодой Державної опери.

1921 р. я переїхав до Харкова, де весь час працював в НКО¹⁹ – то зав. Музо, то консультантом відділу мистецтв, а також (весь час) членом-секретарем Вищого Музичного Комітету, і одночасно з тим – то музредактором і співаком на Радіо, то інструктором (і основоположником) Харків. Державної української опери (2 роки), то викладачем-професором Муздрамінституту. В 1928 р. я подав до Головнауки доповідну записку про потребу організації на Україні музичної наукової бібліотеки і про засоби її організації. Записка моя всіх зацікавила, але нічого не робилось в цьому напрямі. Насилу вдалось випросити командировку до Москви і Ленінграду, де я за короткий час зовсім без грошей зібрав по-над 45. 000 одиниць нот і книжок та ін. Все це було направлено до Києва у Всенародну бібліотеку України, де мав заснуватись «Музичний відділ».

Всі – і співробітники НКО, і друзі мої, і директор «Всенародної б-ки» висловлювались, що на чолі Музичного відділу повинен стати я, щоб довести до славного кінця створення єдиної на Україні Музичної б-ки. Але я не погоджувався їхати до Києва, бо мені тяжко було розпрощатися з своєю широкою і цікавою працею і в Н. К. О., і в Муздрамінституті та ін. На решті я погодився і написав заяву до «Всенар. б-ки».

В кінці 1928 р. я переїхав до Києва і почав працювати, але помешкання під відділ отвели лише 1/IV 1929 р. В цьому році я одержав (вже від б-ки) другу командировку до Москви та Ленінграду, де знов зібрав там (теж безкоштовно) по-над 25. 000 прим. І так продовжую комплектувати відділ і до цього часу. На сьогодні вже маємо по-над 125. 000 прим. нот, книжок, журналів.

Праця у відділі забирає надзвичайно багато часу, сил, енергії (чого стоять 5 переселень відділу!), і на творчість зостається мало часу. Але я не покидаю

творчості . . . за час з 1922 р по сьогоднішній день чимало творів, та небагато з них надруковано, а саме – хори – «Аероплан», «Пам'яті Леніна», «Не зітхай, а працюй», «Більше надії», «Брати»; Збірник «Пісні та ігри», «Щиглик», «Ялинка», «Неряха»; крім того – «Нотна грамота в таблицях», «Бібліографічний покажчик творів – симфонічних, камерних та опер», «Програми 25 клубних лекцій-концертів» то що.

8 обробок народних українських пісень здано по контрактації Управлінню мистецтв, 7 дитячих пісень здано на конкурс, який було оголошено НКО і ще й який досі не відбувся. Пишу і зараз.

В майбутньому році кінчається 4 роки моєї творчої роботи.

Не мало часу уділяв і громадській роботі: 10 років був членом Художньої Ради наших опер, 3 роки членом Художньої Ради Кінофабрики та ін.

1921 – 1928 р. – працював у Харкові в НКО на посаді зав. науково-теоретичним п/в Музичного від. (1921). Зав. музичною частиною (1922–24 консультантом (1925–28) і членом Муз. секції Головного методкому (1926–28), і весь час (1921–28) членом-секретарем Вищого Музичного Комітету. Одночасно викладав лекції в Музтехнікумі, деякі в Муздрам. інституті; музредактор на Радіо, інспектор опер і секретар правління об'єднаних укр. опер (всю організацію українських опер виніс на своїх плечах), і весь час був членом художньої Ради опер (і продовжую бути у Київ. опері).

З 1929 р. завідую Музичним від. б-ки ВУАН; між іншим відділ (то б то музична бібліотека) утворена по моїй ініціативі, і всі фонди відділу, за винятком обов'язкового примірника та невеличкого фонду, який зберігався в Б-ці (3. 000 од.), зібрано мною без коштів (на сьогодні у Музичн. від. по над 100. 000 од.). Також виконав велику роботу (як уповноважений Б-ки) по отбору і перевозу в надзвичайно тяжких обставинах цінних бібліотек із Житомира (9 вагонів).

Наукова робота моя складається з статтів, досліджень, підручників і музичних творів (композицій). Статті (від 100 сторін. до 1^{1/2} арк.) вміщено: в журналах «Русская музыкальная газета» (з 1897 по 1918), «Жизнь и искусство» (1898–1911), «Музи. . . » [Далі відсутні сторінки].

Закінчення.

Так було і в Харкові, як видно із посвідчень Музтехнікума. Начеб то підтверджує це і НКО в своєму посвідченні, виданому 7/IX 1928 за № 360, але офіційного присудження такого звання я не мав.

P. S. Из більш-менш цінних статтів останніх часів відмічу:

«Минуле музичної культури на Україні». Червоний Шлях, 1927, № 11, стр. 143–152,

«Музичні рукописи і стародруки в Київ. бібліотеках і музеях». Культура і побут, 1927

«По музеях Житомирщини»,

«Шумовий оркестр». Сільський театр, 1927 р. , № 12, 1928 р. , № 1–5.

Примітки

¹ Від 1834 р. Уманщина, в тому числі повітове м-ко Маньківка, була місцем постійної дислокації військових частин, у складі яких діяли духові оркестри. Знаходження в місті військових поселень значною мірою вплинуло на формування його культурно-мистецького життя, а саме – організацію клубної роботи, відкриття духових виконавських колективів, літературних і художніх гуртків, розвиток театрального аматорства. З 2-х клубів, що діяли в тогочасній Умані, один – належав військовим.

² Похідна кавалерійська пісня Донських козаків.

³ Автор віршів – М. Ю. Лермонтов.

⁴ Тартаков Іоаким Вікторович (02. 11. 1860, Одеса – 23. 01. 1923, Петроград, тепер Петербург, РФ) – укр. і рос. оперний співак (баритон), педагог, режисер. Засл. арт. Імп. театрів, засл. арт. Росії (1923). Закінчив Петербурзьку консерваторію, учень К. Еверарді. Дебютував 1881 в Одеській опері. У 1881–84 – соліст Маріїнського т-ру, викладав у музичній школі М. Римського-Корсакова. До 1894 гастролював містами Росії і України, виступав у Києві. Повернувшись до С.-Петербургу працював у Маріїнському т-рі як співак і гол. режисер. Від 1920 проф. Консерваторії.

⁵ Сіліна – рос. оперна співачка (сопрано). Працювала в С.-Петербурзі, виступала на сцені Маріїнського т-ру. Гастролювала у Києві та інших містах України.

⁶ Пімоненко Микола Корнелійович (09(21). 03. 1862, Київ – 26. 03(08. 04). 1912, Київ) – укр. художник-живописець. Академік живопису Петербурзької АМ, член Паризької міжнародної спілки мистецтв і літератури. Навчався у Київській рисувальній школі у М. Мурашка і Й. Будкевича (з 1878) та Петербурзькій АМ (1882–84). Викладав у художніх закладах Києва. Брав участь у розписах Володимирського собору. Малярська спадщина налічує понад 1000 робіт.

⁷ Герстер Етелька (угор. Gerster Etelka; 25. 06. 1855, Кошице, Австр. імперія – 20. 08. 1920, Сассо-Марконі, Італія) – угор. оперна співачка (сопрано), педагог. Навчалась у Матільди Маркесі де Катроне. Дебютувала в опері «Ріголетто» Дж. Верді (партія Джильди). Співала на сценах Лондона, Нью-Йорка, С.-Петербургу. Внаслідок втрати голосу, присвятила себе педагогіці. Гастролювала у Києві. У 1889–1918 жила у Берліні, де відкрила школу співу. У 1918 переїхала до Італії.

⁸ Ондржичек Карел (1865, Прага – 1943, Бостон, США) – чеський скрипаль. Перша скрипка в оркестрі Празького національного театру. Гастролювала у Києві.

⁹ Шевчик Отакар Йосипович (22. 03. 1852, Гораждьовіце, Австр. імперія – 18. 01. 1934, Пісек, Чехія) – чеський скрипаль, композитор, педагог. Закінчив Празьку консерваторію. Жив і працював в Україні. Брав участь у концертах Київського відділення Рос. Муз. Тов-ва. Викладав у Харківському (1874–75) та Київському (1875–1892) музичних училищах. Автор праць зі скрипкового виконавства.

¹⁰ Малашкін Леонід Дмитрович (1842, Рязань – 29. 01(11. 02). 1902, Москва) – рос. композитор, диригент, піаніст. Музичну освіту отримав у Німеччині. Від 1877 диригент Київської опери, у 1879 здійснив постановку власної опери «Ілля Муромець». Викладав співи у Київській духовній семінарії. У 1888 переїхав до Москви. Автор музики відомого романсу на слова Ф. Тютчева «Я встретил вас». Нещодавно ноти цього твору, виданого 1881 у Москві, що підтверджують його авторство, було знайдено в нотозбірниках Петербурга.

¹¹ Еверарді Камілло (справж. – Каміль Франсуа Еврар; 15. 11. 1825, Дінан, Бельгія – 05(17). 01. 1899, Москва) – співак (баритон), педагог. Закінчив Паризьку консерваторію. Проходив стажування у Неаполі та Мілані. Дебютував у «Навуходоносорі» Дж. Верді. Виступав на сценах Європи. Професор С.-Петербурзької (1870–1888), Московської (від 1897) консерваторій, Київського муз. училища (1890–1897).

¹² Васильєв Леонід Сергійович (кін. 1860– поч. 1870-х, Москва – після 1922) – нащадковий регент у багатьох поколіннях, виконавець духовної музики. Музичну освіту здобув у Російському хоровому товаристві. По смерті батька керував хором, до складу якого вперше залучив жіночі голоси. Керував хором М. П. Бистрова (від 1900), який отримав визнання найкращого приватного хору Москви. Співпрацював з колективом Великого театру, брав участь у концертах РМО, літніх концертах у Сокольниках.

¹³ Кругліков Сергій Миколайович (1851–1910) – музичний критик. Учень М. А. Римського-Корсакова, друг Ф. І. Шаляпіна. Зав. Музичним відділом, проф. Музично-драматичного училища Московського філармонічного т-ва, заснованого наприкінці 1870-х П. А. Шостаковським. Консультант Московської русської частини опери С. Мамонтова, директор Синодального училища.

¹⁴ Льїнський Олександр Олександрович (12(24). 01. 1859, Царське Село – 23. 02. 1920, Москва) – композитор, піаніст і педагог. Автор світських і духовних творів. Навчався композиції і гри на ф-но у Пруській королівській академії мистецтв. У 1885 екстерном закінчив Петербурзьку консерваторію. У 1885–1905 викладав ф-но, теорію музики та композицію у Музично-драматичному училищі Московського філармонічного т-ва.

¹⁵ Маріїнська жіноча гімназія була відкрита у Житомирі 1866. Термін навчання тривав 7 років. Програмою навчання передбачалося вивчення таких дисциплін, як історія, географія, фізика, природознавство, космографія, математика, російська мова та словесність, всезагальна література, іноземні мови (французька, німецька), мистецтва (малювання, каліграфія, рукоділля, хоровий спів). Окрім того тут викладались фізичне виховання, гімнастика, танці, спортивні ігри, релігієзнавство. До навчального закладу зараховувалися дівчата дворянського стану або діти дрібних чиновників, священників, заможних селян, а також сироти, які мали опікунів. Плата за навчання становила 140 руб. на рік. Випускникам гімназії надавалося право вступати до 8 класу на одне з 3-х відділень: педагогічне, словесне або математичне. Знання оцінювалися за 12 бальною системою.

¹⁶ Артистичне т-во належало до Житомирського відділення Російського Імператорського Музичного Т-ва. Тут отримали музичну освіту відомі українські митці, серед них – Б. М. Лятошинський, М. А. Скорульський. Мати Скорульського, Н. О. Вікова, 1903 в актовій залі Товариства акомпанувала співакові світової слави – Ф. І. Шаляпіну.

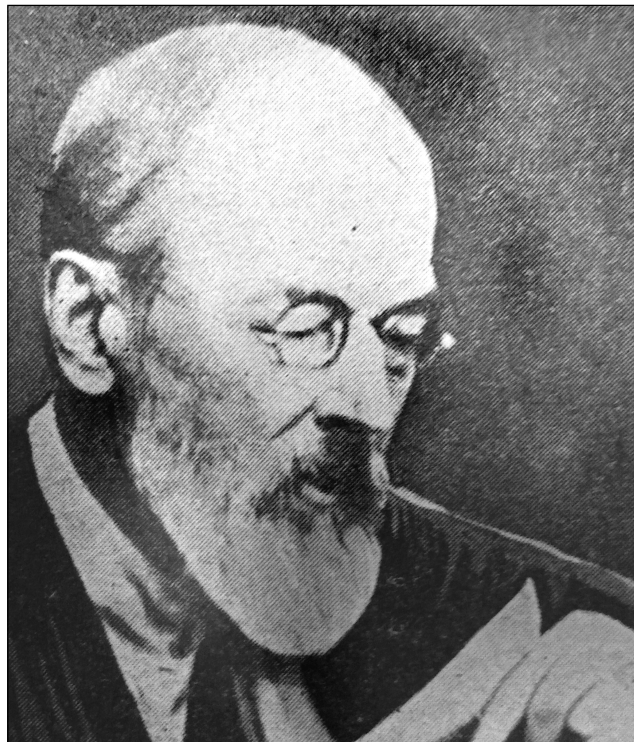
¹⁷ Найпотужніші нотовидавництва Росії «А. Гутхейль» (засновник А. Б. Гутхейль, 1859) та «П. Юргенсон» (засновник П. І. Юргенсон, 1861) у Москві. «А. Гутхейль» власної ното-

друкарні не мав. «П. Юргенсон» спеціалізувався на друкованні нот, музичної літератури та продажу музичних товарів. Першими виданнями фірми «П. Юргенсон» стали духовні твори Д. Боршнянського і М. Березовського. За свою історію «П. Юргенсон» видав понад 500 творів російської і української музики, 29.000 нотних видань різних жанрів, близько 150 книг з історії музики.

¹⁸Фіндейзен Микола Федорович (11(23). 07. 1868, С.-Петербург – 20. 09. 1928, Ленінград, тепер Петербург, РФ) – музикознавець-історик, джерелознавець, музичний критик, громадський діяч. Закінчив С.-Петербурзьке комерційне училище. Приватно брав уроки композиції у М. О. Соколова. Засновник і головний редактор ж-лу «Русская музыкальная газета» (1894–1918). Член Міжнародного муз. т-ва (Берлін), Засновник і керівник Музично-історичного музею С.-Петербурзької філармонії. Професор Інституту археології (1919–26; тепер ІА РАН). Організатор Кабінету музичної археології Петроградського ун-ту (1922). Автор фундаментальної праці «Очерки по истории музыки в России с древнейших времен до конца XVIII века».

¹⁹Народний Комісаріат Освіти.

Леонід Леонідович Лісовський – талановитий музикант, досвідчений педагог, ерудит і публіцист, який присвятив себе композиторській, педагогічній і дослідницькій діяльності. Сам митець, серед усіх своїх захоплень, віддавав перевагу композиторській справі, проте його літературні твори (рукописи щоденників, спогадів, біографічних начерків – загалом понад 7 тис. сторінок) є для нащадків справжньою пам'яткою духовної культури кін. XIX – першої третини XX ст., що відкриває панораму музично-мистецького життя «провінційної» Полтавщини і «столичної» Харківщини в іменах і подіях. Потреба реалізації себе у музичному просвітництві і організації процесів музичного виконавства не перешкоджало формуванню інтересів митця як музикознавця, як рецензента музичних видань. Як один із знавців творчості композитора П. П. Сокальського, він здійснив редакцію його музичних творів і підготував низку наукових праць, виданих на сторінках основного тогочасного фахового видання України – журналу «Музика». Відчуваючи вимоги часу, Л. Л. Лісовський з великою відповідальністю підходив до написання хронік, рецензій і критичних оглядів на концертні виступи, оперні вистави, видання творів композиторів-членів Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича. Переймався музикант проблемами створення українського фортепіанного репертуару, підготовкою навчальних посібників з нотної грамоти, здійснив переклад з німецької «Керівництва з диригування» К. Рімана. У 1928 стає членом Композиторської секції Харківської філії МТЛ-ВУТОРМУ¹, проте 1931 був виключений зі складу

Товариства за хибним обвинуваченням у причетності до «церковщини в музиці».

Лісовський Леонід Леонідович [11(23). 10. 1866, Санкт-Петербург, тепер РФ – 23. 12. 1934, Харків] – композитор, піаніст, музикознавець, педагог, музично-громадський діяч. Член Харківської філії МТЛ. Закінчив у Харкові музичне училище по класу фортепіано та історико-філологічний ф-т ун-ту (1889), Петербурзьку консерваторію (1897). У 1898–1908 у Полтаві викладав музику в Ін-ті шляхетних дівчат, займався музично-педагогічною і просвітницькою діяльністю, диригував власними творами, організовував популярні музичні курси, працював рецензентом газети «Полтавские губернские ведомости». У 1909–13 на педагогічній роботі в Петербурзі, Тифлісі (1913–14), Харкові (1915–17), публікує статті у музичних виданнях. З 1918 – член Союзу оркестрантів, член (згодом секретар) Вукмузкому НКО (1921–30). Здійснив редакцію музичних творів П. Сокальського, переклав з німецької «Керівництво з диригування» К. Рімана. Протягом життя працював рецензентом музичних видань Полтави, Тифліса і Харкова.

Лісовський Л. Л. Біографія [автограф] (ІР НБУВ. Ф. 1. № 39638. 4 л.)

Леонид Леонидович Лисовский – свободный художник Петроградской консерватории по классу композиции. Родился 11 октября 1866 года в г. Петроград (Петербург). Отец его – Леонид Александрович Лисовский-Козловский (театральный псевдоним), выйдя из Театрального училища в качестве солиста скрипача (ученик Венявского), сос-

тоял одно время артистом императорских театров, затем отправился в провинцию театральным дирижером и композитором, актером и антрепренером. Мать Л. Л. Лисовского – по сцене Фани Федоровна Козловская – была также питомицей Театрального Училища и, не смотря на раннюю кончину (28 лет от роду) в 1878 году в Харькове, успела составить себе в провинции громкое имя, как выдающееся драматическое инженеру². Таким образом от обоих родителей Л. Л. Лисовский унаследовал наклонности к изящным искусствам, а мать была его первой учительницей музыки, учила его детским песням. По смерти своих родителей (в одном и том же году) Л. Л. Лисовский с братом и сестрой остались надолго в Харькове. Местное общество (главным образом, Харьковское студенчество) в воздаяние артистическим заслугам матери взяло на себя заботы о круглых сиротах и собрало концертами и спектаклями капитал на их воспитание и образование. Л. Л. Лисовский последовательно прошел курс Реального Училища, Классической Гимназии (7 и 8 классы III гимназии) и Университет, каковой он окончил по Историко-Филологическому Факультету в 1889 году.

Фортепианной игрой Л. Л. начал заниматься с 10-летнего возраста у частных преподавателей, но занимался с большими перерывами и лишь в конце гимназического и начале университетского курса занимался довольно регулярно 3 года у И. И. Слатина²³ в Музыкальном училище. К концу университетского курса Л. Л. отказался от виртуозных мечтаний и твердо решил ехать в столичную консерваторию изучать теорию композиции, и не для того, чтобы стать композитором, а, просто, с целью познать эту таинственную, загадочную тогда для него науку. Это стремление Л. Л. Лисовского было вызвано тем, что еще в 8 классе гимназии он попробовал «творить» и продолжал это втихомолку и в Университете, но потом почувствовал свое бессилие без всяких знаний. В сентябре 1891 года Л. Л. поступил в Петроградскую консерваторию по классу специальной теории композиции, которую он прошел под руководством профессора Н. О. Соловьева⁴, занимаясь в то же время игрой на рояли у профессора Ф. Черни⁵. В мае 1897 года Л. Л. кончил курс со званием свободного художника, представив кантату «Иоанн Дамаскин», продирижированную им на выпускном акте Консерватории. Эта кантата и несколько хоровых пьес *a'capella*, исполненных в том же периоде хором Мельникова и Беккера⁶, были первыми композиторскими успехами Л. Л. Лисовско-

го. Прослужив затем полтора года в качестве заведующего оркестром студентов Института Путей Сообщения⁷ и чиновника в Государственном контроле⁸ (при государственном Контролере Тертии Ивановиче Филиппове⁹, известном любителе музыки и покровителе музыкантов), Л. Л. Лисовский был приглашен в г. Полтаву старшим преподавателем музыки в Институт Богородных Девиц¹⁰ и директором частной музыкальной школы Ф. И. Базилевич¹¹ (за смертью учредителя школы).

В Полтаве Л. Л. провел около 11 лет, занимаясь широкой музыкальной деятельностью, как то: педагогия, композиторство, фортепианные выступления *solo* и в аккомпанементе, дирижирование своих произведений, рецензентство, организация популярных курсов и т. д. Отсюда он выезжал дважды в Харьков для исполнения своих сочинений: 1) оперы-сказки «Сон старого сада» (первоначальное название «Именины розы») – в городском театре и 2) концертной увертюры *B-Dur* в симфоническом собрании Отделения Р. М. О.

В Полтаве он исполнял свои сочинения, как в собственных авторских концертах (между прочим, один концерт совместно с композитором Ф. С. Акименко¹²), так в симфонических собраниях под управлением Д. В. Ахшарумова¹³ и в некоторых благотворительных концертах и спектаклях, где были поставлены такие, сравнительно, ответственные его сочинения, как упомянутая кантата «Иоанн Дамаскин», опера-сказка и увертюра — затем кантата «Эрос и Психея» струнный квартет *G-Dur* (исполнялся чешским квартетом имени Шевчика), оркестровая прелюдия *Un poco di Saint-Saens* и др. На юбилеи Пушкина, Жуковского, Гоголя и Полтавской битвы им тут были написаны соответствующие хоровые произведения, исполнявшиеся с успехом местными хорами. Вообще, в Полтаве Л. Л. провел наиболее интенсивный период своей деятельности. Но его постепенно начало тянуть из провинции в столицу, в круг новых течений искусства, без чего Полтавская жизнь стала для него тоскливой.

В 1909 году Л. Л. простился с Полтавой и переехал в Петроград, куда был приглашен музыкальным воспитателем в Коммерческое училище¹⁴ (Ведомства Императрицы Марии). Увлечшись идейной стороной предстоящей службы (организация хора, оркестра, концертной жизни в стенах Училища, популярных лекций с музыкальными иллюстрациями, исторических музыкальных вечеров), Л. Л. попал, к сожалению, под начало взбалмошного директора Училища, парализовавшего его деятельность и отравлявшего его жизнь всевозможными придири-

ками. Четыре года службы в этом Училище пришлось терпеть Л. Л. Лисовскому, держась за нее ради известных материальных благ (казенная квартира с отоплением, приличное жалование сверх гонорара за уроки музыки в Училище) и желания дотянуть службу хотя бы до полупенсии. Со службой в Училище Л. Л. совмещал преподавание в Народной Консерватории, в музыкальных школах Даннемана и Боровской¹⁵, и в коммерческой школе М. А. Шидловской¹⁶, а также несколько частных уроков (например, урок камерного ансамбля у художника В. Е. Маковского¹⁷, игравшего партию скрипки). В этот петроградский период Л. Л. лишь изредка уделял время композиции, написав небольшой ряд новых романсов, юбилейных хоров (годовщина 1812, Ломоносов), мелодекламаций, вариации для струнного квартета, одноактную буффонаду «Чудо», серенаду для флейты, кларнета и рояля, а, кроме того, различных аккомпанементов, аранжировок и оркестровок для Училища. Сверх обычной работы Лисовскому, между прочим, удалось одним летом выехать из Петрограда на 2-месячную поездку по Волге с маленькой оперной труппой, с которой он, заменяя на рояли оркестр, ставил 5–6 опер в небольших приволжских городах (подобные же поездки он имел и в бытность свою в Полтаве).

В 1913 году летом он принял приглашение в Тифлис преподавателем музыки во вновь открывшуюся музыкальную школу Л. В. Пышнова и А. Я. Швейгера¹⁸ и к осени, выйдя в отставку, переехал в Тифлис. Здесь кроме уроков он занялся рецензентством, которое отнимало у него много времени в виду того, что Тифлис в это время был очень оживленным музыкальным центром: весь сезон опера, симфонические и камерные собрания Р. М. О. и школы Пышнова-Швейгера, постоянные заезжие концертанты. Работать здесь по композиции Лисовскому вовсе не пришлось. Прожив полтора года в Тифлисе, он под влиянием военных и некоторых личных обстоятельств решил покинуть Кавказ и вернуться в близкий ему Харьков, где теперь продолжает свою педагогическую, композиторскую и газетную работу; дает уроки музыки частно и в музыкальных школах А. Ю. Иентш и С. В. Никольской¹⁹, пишет музыкальные рецензии и статьи в газете «Возрождение» («Русская жизнь»).

Сочинения Л. Л. Лисовского издаются московскими фирмами П. И. Юргенсона и «Симфония» (А. Ф. Федоров²⁰ и Ко), но большая часть сочиненного им находится пока в рукописи. Напечатаны следующие его произведения: 25 пьес для фортепиано, 2 для скрипки, 1 для виолончели, 14 мело-

декламаций, 15 хоров, 40 романсов, 2 вокальных дуэта, опера-сказка «Сон старого сада» (клавираусцуг; оркестровая партитура в рукописи).

В рукописи закончены следующие произведения: 10 фуг и 10 этюдов для рояля; 12 испанских песен для рояля; 4 жанровых пьесы для рояля; кантата «Иоанн Дамаскин» для solo, хора, ансамбля и оркестра; струнный квартет G-Dur (4 части); вариации Es-Dur для струнного квартета; кантата «Эрос и Психея» для женского хора, solo и рояля; 4 хора с фортепиано; 2 романса для пения, серенада для флейты, кларнета и рояля; три увертюры и три мелкие пьесы для оркестра; буффонада «Чудо» (оркестрована); первый акт большой оперы (в клавире); 4 шутки Пушкина для голоса и рояля; три сонатных Allegro и два рондо для рояля; отрывки из кантаты «Рай и Пери»; Русские загадки (60 картинок для голоса и рояля). Кроме того, в портфеле Лисовского имеется много разных мелочей и начатков. В последнее время он был занят обработкой для хора некоторых русских песен (по заказу фирмы «Симфония») и сочинений вокальных дуэтов.

Харьков 1918 г. Май

Примітки

¹ У 1928 р., на II З'їзді Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, було прийнято рішення про перейменування його у Всеукраїнське товариство революційних музикантів (ВУТОРМ).

² Інженю (франц. Ingénieur – наївна, простодушна) театр. термін, що передбачає певне акторське амплу наївної простушки, чутливої молодій дівчини (інженю-лірик, інженю-драматик) або лукавий, бешкетливий, пустотливий образ (інженю-комік).

³ Слатін Ілля Ілліч (19. 07. 1845, Белгород, Росія – 13. 04. 1931, Харків) – піаніст і диригент. Почесний член Петербурзького відділення Імператорського Російського Музичного Товариства (ІРМО). Засновник Харківського відділення, симфонічних зібрань та музичних класів (від 1883 – училище) ІРМО (1871), де викладав музичні дисципліни. Гастролював у Росії та Європі. Товаришував з П. І. Чайковським.

⁴ Соловйов Микола Феопемптович (27. 04(24. 05). 1846, Петрозаводськ – 14(27). 12. 1916, Петроград, тепер Петербург, РФ) – композитор, музичний критик, педагог, збирач нар. пісень. Закінчив Петербурзьку консерваторію (кл. М. Заремби), де викладав композицію. Автор симфонічних, хорових, камерно-вокальних і інструментальних творів. Його оперу «Корделія» (у постановці «Месть») було поставлено 1886 у Київській опері.

⁵ Черні Франц Францевич (1830 ? – 05. 04. 1900, Петербург) – піаніст, диригент, педагог. Видатний музичний діяч, організатор музичних класів (1850) і консерваторії (1862) Петербурга. Пропагандист світової музичної класики. Друг і сподвижник А. Рубінштейна.

⁶ Засновники Безплатних хорових класів, де викладали музичні дисципліни. Мельников Іван Олександрович (1932, Петербург – 1906, там само) – співак (баритон), педагог, режисер. Навчався у Придворній співацькій капелі. Соліст Марїнського театру (1867–1892). Професор Петербурзької консерваторії. Організатор любительського хору. Відвідувач творчих вечорів у художника В. Маковського, де бував Л. Лисовський. Беккер Федір

Федорович (27. 03(08. 04). 1851, Петербург – 11(24). 07. 1901, там само) – хоровий диригент, співак, педагог. Закінчив Петербурзьку консерваторію по класу співів, учень І. О. Мельникова. Від 1869 – хорист, пізніше соліст і помічник режисера Маріїнського т-ру. Організатор концертів духовної музики, викладач церковного співу в Олександрівському кадетському корпусі.

⁷ Інститут путей сообщения – один із перших технічних навчальних закладів Росії. Заснований 1809 як Інститут Корпусу інженерів шляхів сполучень. Готував фахівців широкого профілю з проектування, будівництва та експлуатації всіх дорожніх і гідротехнічних споруд. Від 2014 – Петербургський державний університет путей сообщения Імператора Александра І.

⁸ Орган Комітету міністрів Російської імперії, заснований (1836) з метою проведення контрольно-розрахункових та споглядальних заходів у галузі пересування капіталів державного бюджету, а також бюджетів усіх міністерств та відомств по одинці. Мав декілька департаментів для ревізії рахунків цивільного, військового і морського відомств.

⁹ Тертії Іван Пилипович (24. 12. 1825(05.01.1826), Ржев – 30.11(12.12). 1899, С.-Петербург) – держ. діяч, сенатор, дійсний статський радник, публіцист, православний богослов, збирач пісенного фольклору. Державний контролер (1889–1899).

¹⁰ Полтавський інститут шляхетних дівчат (1818–1917) – закритий навчальний заклад. Перший серед губернських міст і шостий у Російській імперії. Надавав освіту, етичне та естетичне виховання збіднілим дворянським дочкам. Розміщувався у будинку (з садом і лісом) С. М. Кочубея, переданого ним в дар власноруч. Першою очільницею інститутської ради, що керувала Інститутом, була В. О. Рєпніна, серед членів – В. В. Капніст, П. П. Гулак-Артемівський ін.

¹¹ Базилевич Феоданія Іванівна відкрила у Полтаві Музичні класи 1900. Тут навчали дітей гри на ф-но та хоровому співу.

¹² Акименко Федір Степанович (справж. – Якименко; 08(20). 07. 1876, с. Піски, обл. Харкова – 03. 01. 1945, Париж) – композитор, піаніст, музикознавець, диригент, педагог. Рідний брат композитора Якова Степового. Музичну освіту здобув у Придворній співацькій капелі та консерваторії Петербурга. У 1904–06 жив і працював в Європі. Викладав муз.-теоретичні дисципліни в Ін-ті шляхетних дівчат і музичному училищі Харкова (1906–11), обіймав посаду проф. Московської (1912–13) і Петербурзької (1914–23) консерваторій. Від 1923 на еміграції у Празі, після 1926 – у Франції.

¹³ Ахшарумов Дмитро Володимирович (08(20). 09. 1864, Одеса – 03. 01. 1938, Ашхабад, тепер Туркменія) – скрипаль, диригент, педагог, муз.-громадський діяч. Організатор симфонічного оркестру (1898) і відділення ІРМТ (1899) в Полтаві. Жив і працював тут у 1897–1919, від 1904 директор Музичного училища. У 1920–25 – керівник оркестру у Феодосії, у 1929–37 – викладач муз. технікуму в Ашхабаді. Репресований.

Olena Buhaieva,

Doctor of Philosophy (History), Senior research fellow of Institute of Biographical Researches, Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

FAMOUS FIGURES IN THE MUSICAL CULTURE OF UKRAINE

This publication is the first presentation on the pages of the printed edition of autobiographical documents of prominent Ukrainian musicians, scientists and public figures O. T. Dzbaniivskyi and L. L. Lisovskiy, who significantly contributed to the development of the musical-cultural life of Ukraine in the first third of the XX century – organization of music-librarianship, formation of scientific knowledge and research of national musical heritage, distribution of musical education and performance. The authors' autographs, stored in the funds of the Institute of Manuscripts VNLU, present interesting unknown facts of their biographies.

К е у о р д с: biography, handwritten document, artist, history of musical culture of Ukraine.

62, Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine,
Olena147572@gmail. com; tel.: 380 44 288 13 84

Стаття надійшла до редакції 28. 08. 2018 р.

¹⁴ Санкт-Петербурзьке комерційне училище виникло на базі першого комерційного училища, відкритого за ініціативи і на кошт П. А. Демидова у Москві 1772. У 1797 воно було прийняте під заступництво імператриці Марії Федорівни, 1799 переведене до С.-Петербурга і залишалося (разом з Московським комерційним училищем) у її відомстві надалі. Навчальні заклади поєднували середню і середню спеціальну освіту. Вони мали свої окремі програми і існували за рахунок плати за навчання. Навчалися тут переважно діти міщан та селян (1/3 – з числа буржуазії). Готували переважно службовців торгових, промислових і страхових підприємств. Випускники отримували звання особистого почесного громадянина і були прирівняні в правах до випускників реальних училищ.

¹⁵ Приватні музичні школи у Петрограді К. І. Даннемана і В. І. Боровської, засновані наприкінці XIX ст.

¹⁶ Приватна жіноча комерційна гімназія під керівництвом Марії Шидловської. Була заснована після прийняття закону 1896, що дозволяв відкривати комерційні навчальні заклади для жінок.

¹⁷ Маковський Володимир Єгорович (26. 01(07. 02). 1846, Москва – 21. 02. 1920, Петроград) – живописець, графік, педагог. Академік (з 1873) і дійсний член (з 1893) Петербурзької АМ. Член Т-ва пересувних художників. Рідний брат К. С. Маковського. Викладав у Московському училищі живопису, скульптури, архітектури (1882–94), Петербурзькій АМ (1894–1918). Серед учнів А. Архипов. Організовував домашні музично-творчі зустрічі з представниками тогочасної мистецької інтелігенції.

¹⁸ Приватну музичну школу у Тифлісі було відкрито піаністом і педагогом А. Я. Швейгером разом із Л. Н. Пишновою, яка тут викладала муз.-теоретичні дисципліни.

¹⁹ Приватну музичну школу А. Ю. Ієнті було відкрито 1914. Тут викладалися співи, ф-но, скрипка і теорія. Це найбільша музична школа Харкова (розташована по вул. Пушкінській, 66). Пізніше на її базі було відкрито Харківські державні вищі музично-драматичні курси. На приватних музичних курсах С. В. Нікольської вчили гри на фортепіано. Після революції 1917 розвинута мережа музичних шкіл, курсів, класів і приватного навчання фактично зійшла нанівець.

²⁰ Федоров Олександр Федорович (1855, С.-Петербург – 1935, Берлін) – юрист, композитор, редактор, видавець. Дійсний статський радник (1901). Від 1887 приват-доцент на кафедрі статистики Новоросійського ун-ту. У 1893 у Харківському ун-ті захистив докт. дисертацію зі спеціальності поліцейського права. З 1895 – ординарний професор Новоросійського ун-ту, від 1913 (?) – засл. професор, директор комерційного училища Г. Ф. Файги. У 1902–05 видавав газ. «Театр». Автор опери «Бахчисарайський фонтан», драми-опери «Іоанн III і Софія Палеолог», романсів, творів для оркестру. Є велика вірогідність того, що він також займався нотовидавничою діяльністю або був засновником фірми «Симфонія» (О. Ф. Федоров і Ко).

Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»

6–8 листопада 2018 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на відзначення 100-річчя від часу заснування НБУВ організувала й провела Міжнародну наукову конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Співorganізаторами заходу виступили Інформаційно-бібліотечна рада НАН України, Асоціація бібліотек України, Рада директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук.

У своєму слові-зверненні до учасників і гостей конференції генеральний директор Бібліотеки, д-р історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України **Л. А. Дубровіна** відзначила, що НБУВ народжувалась у буремному 1918 р. разом з українською державою й за століття витримала нелегкі випробування часом. Як і при заснуванні, вона має нині статус національної і носить ім'я видатного вченого Володимира Івановича Вернадського. Бібліотека сьогодні – це загальнодержавний комплексний бібліотечно-інформаційний, науково-дослідний, культурний центр, головний депозитарій рукописної спадщини, творів друку та документів на всіх видах носіїв інформації, що створюється в Україні.

У структурі НБУВ функціонує низка інститутів, центрів, які забезпечують успішне вирішення завдань збирання, зберігання, використання фондів, інформаційних ресурсів, дослідження широкого кола книгознавчих, бібліотекознавчих, бібліографознавчих, архівознавчих, науково-інформаційних та інших проблем.

Досягти межі століть, озирнутися на цьому епохальному перехресті й зробити крок у наступне століття, відзначила **Л. А. Дубровіна**, – таке випадає небагатьом. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського досягла такого перехрестя долі і впевнено виходить на новий виток свого розвитку.

Привітання від Президії Національної академії наук України, президента НАН України Бориса Євгеновича Патона оголосив академік НАН України **С. І. Пирожков**. Крім того, пам'ятними адресами колектив і конференцію привітали Голова Верховної Ради України **А. В. Парубій**, міністр культури України **С. М. Нищук**, Посольство Австрії в Україні, президент Національної академії педагогічних наук України **В. Г. Кремень**, президент Національної академії аграрних наук **Я. М. Гадзало**, ректор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв **В. Г. Чернець**. Факсимільні електронні копії цих привітань розміщено на веб-сайті НБУВ.

Прозвучали також вітання від радника Президії Національної академії наук України, почесного генерального директора Національної бібліотеки України імені

В. І. Вернадського, академіка НАН України **О. С. Онищенко**, директора Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, академіка НААН України **В. А. Вергунова**, вченого секретаря Національного контактного пункту «Дослідницькі інфраструктури» Програми ЄС «Горизонт-2020» **М. Я. Гороховатської**, голови департаменту IETInspec Analytics у Європі, на Близькому Сході та Африці **Майка Петерсена**.

Плідна робота колективу НБУВ, особисті досягнення цілої низки працівників були відзначні почесними грамотами і подяками Міністерства культури України, Національної академії педагогічних наук України, Національної академії аграрних наук України, Національної академії правових наук України.

Багато теплих привітань працівникам НБУВ було виголошено від колег і друзів. Зокрема від голови підкомітету Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти **Т. Д. Кременя**, Надзвичайного і Повноважного Посла України в Ліванській Республіці **І. І. Осташа**, ректора Харківської державної академії культури **В. М. Шейка**, регіонального менеджера інформаційної служби ЕБСКО **Даміан Пієра**, Центральної наукової бібліотеки ім. Якуба Коласа Національної академії наук Білорусі, Книжкової палати України, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника, Одеської національної наукової бібліотеки, Національної історичної бібліотеки України, Національної наукової медичної бібліотеки України, Національної бібліотеки України для дітей, Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Державної науково-технічної бібліотеки України, Науково-технічної бібліотеки імені Г. І. Денисенка, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Більшість з цих привітань в електронному вигляді також розміщено на веб-сайті НБУВ.

Пленарне засідання завершилося презентацією книги відомого австрійського фотографа-графіка **Петера Лаглера** «Чорнобиль. Я піду і буду жити – або залишусь і помру», а також його фотопроєкту «Будинок риби та шоколаду».

У подальшому робота конференції була продовжена у режимі секційних засідань і семінарів. Основні віхи становлення НБУВ як провідного науково-дослідного, науково-інформаційного, культурного та освітнього центру України, особливості розвитку бібліотечної галузі в епоху інноваційних технологій учасники зібрання обговорили на 6 секціях («Наукова бібліотека у цифрову епоху: традиції та інновації», «Історія книжкової культури України: здобутки і перспективи», «Визначні бібліотекознавці та бібліографи

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: до 100-річчя Бібліотеки», «Оптимізація бібліотечної діяльності у розвитку національного інформаційного простору», «Електронні інформаційні ресурси наукової бібліотеки в сучасному веб-середовищі», «Бібліотечна біографіка: до 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»; на 5 семінарах («Інтеграція друкованих і електронних бібліографічних ресурсів у формуванні репер-

туару періодики», «Довідково-бібліографічні ресурси: формування, використання, організація доступу», «Документальні історико-культурні фонди: традиції та новачі місця зберігання, формування, використання», «Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи», «Наукометрія цифрової науки»).

Зоя Шарикова,
прес-секретар НБУВ

Наукова бібліотека у цифрову епоху: традиції та інновації

7 листопада 2018 р. у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» відбулося засідання секції «Наукова бібліотека у цифрову епоху: традиції та інновації», в якому взяло участь близько 80 фахівців, серед них – учені та спеціалісти українських і зарубіжних бібліотек, наукових установ, зокрема Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Білоруської сільськогосподарської бібліотеки ім. І. С. Лупіновича Національної академії наук Білорусі, Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, Національної історичної бібліотеки України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Державної науково-технічної бібліотеки України, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київського університету імені Бориса Грінченка, Наукової бібліотеки НПУ ім. М. П. Драгоманова, Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національного авіаційного університету, Наукової бібліотеки Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського та ін.

Відкрила засідання генеральний директор НБУВ, д-р історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України **Л. А. Дубровіна**. Вона привітала учасників секційного засідання і наголосила, що Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського сьогодні є найбільшою бібліотекою держави за її науковим, культурно-освітнім значенням, книжковими фондами, сучасними електронними науковими та соціокультурними ресурсами, кадровим потенціалом, здатним виконувати найскладніші наукові завдання, забезпечувати інтегрований розвиток бібліотечної та суміжних наук, які сформувалися у Бібліотеці за часи незалежності України. НБУВ увійшла у ХХІ ст. як провідний науково-дослідний, науково-інформаційний, культурний та освітній центр України. Усі зусилля її колективу спрямовані на реалізацію інноваційних проектів у різних галузях знань, на розвиток перспективних тематик фундаментальних та прикладних досліджень, наукового менеджменту, інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, упровадження результатів досліджень, організацію наукового спілкування та обміну досвідом як у традиційному, так і мережевому спілкуванні, забезпечення активної участі

молодих учених НБУВ у науково-дослідній та науково-інформаційній роботі.

Директор Інституту бібліотекознавства НБУВ, канд. історичних наук **О. М. Василенко** у доповіді «Розвиток нормативно-методичної бази у контексті інноваційної діяльності бібліотек» висвітлила найважливіші віхи становлення і розвитку Інституту бібліотекознавства (як окремих науковий підрозділ він був створений 1992 р.). Інститут став гідним продовжувачем традицій, заснованого ще при Всеукраїнській бібліотеці України, Науково-дослідного інституту бібліотекознавства (1924–1925), функції якого до 1933 р. виконувала Науково-дослідна комісія бібліотекознавства і бібліографії. Наукова, науково-методична, науково-інформаційна та науково-організаційна діяльність ІБ, наголосила доповідачка, спрямована на розроблення теоретико-методологічних, прикладних засад розвитку бібліотечної справи та бібліотекознавства. Інститут є координуючим науково-дослідним та науково-методичним центром НБУВ, важливим складником бібліотечно-інформаційної системи НАН України. Він тісно співпрацює з провідними вітчизняними та зарубіжними бібліотеками, органами стандартизації, спеціалізованими кафедрами вищих навчальних закладів держави, центрами науково-технічної інформації, соціокультурними установами і організаціями.

Білоруські колеги, мол. науковий співробітник Білоруської сільськогосподарської бібліотеки ім. І. С. Лупіновича Національної академії наук Білорусі **О. С. Платковська**, зав. відділу Білоруської сільськогосподарської бібліотеки ім. І. С. Лупіновича Національної академії наук Білорусі **Р. А. Муравіцка**, зав. відділу «Центр ФАО» **В. Б. Бабарико-Омельченко** присвятили свої виступи висвітленню традицій та інновацій в інформаційно-бібліографічному обслуговуванні віддалених користувачів Білоруської сільськогосподарської бібліотеки ім. І. С. Лупіновича Національної академії наук Білорусі, ролі цієї книгозбірні у сприянні науковим комунікаціям учених-аграріїв.

У доповіді зав. кафедри Київського університету ім. Бориса Грінченка, д-ра наук із соціальних комунікацій, ст. наукового співробітника **О. В. Воскобойнікової-Гузєвої** йшлося про роль бібліотечно-інформаційних установ у процесі засвоєння знань та навичок, необхідних особистості для оволодіння цифровою компетентністю. Інформаційно-цифрова компетентність, на переконання доповідачки, є однією з ключових складових Нової української школи, яка орієнтована на створення такої мо-

делі навчального закладу, що даватиме учням не тільки знання, а й вміння застосовувати їх у житті. Набуття цифрової компетентності може продовжуватися під час навчання особистості у виші. Проте набуття навичок цифрової компетентності необхідне будь-якій сучасній людині у будь-якому віці. Оновлена редакція ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018) однією з найважливіших у нинішньому суспільстві визначає цифрову компетентність – здатність впевнено, критично та відповідально використовувати цифрові технології для навчання, роботи, участі у громадському житті. Залучення до процесу оволодіння цифровою компетентністю різних вікових груп користувачів шкільних, публічних, наукових бібліотек, на переконання фахівця, є об'єктивною необхідністю та, одночасно, додатковою можливістю включення бібліотечно-інформаційних установ в освітню інфраструктуру суспільства.

Значну увагу учасники засідання приділили інноваційним напрямкам діяльності наукової бібліотеки у цифрову епоху. Зокрема, ролі інформаційно-пошукових тезаурусів – вербальних інформаційно-пошукових мов, які є засобами лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукових систем бібліотек, була присвячена доповідь докторантки Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, канд. історичних наук, доцента **О. М. Збанацької** «Інформаційно-пошуковий тезаурус в лінгвістичному забезпеченні інформаційно-пошукових систем бібліотек». Висвітлений нею досвід розроблення і використання інформаційно-пошукових тезаурусів у роботі українських бібліотек викликав активне обговорення в аудиторії. Інноваційний вектор розвитку Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка репрезентувала заст. директора з наукової роботи ХДНБ ім. В. Г. Короленка, канд. наук із соц. комунікацій **Л. В. Глазунова**. Напрями, перспективи об'єднання інформаційних ресурсів бібліотек, архівів і музеїв з метою збереження та представлення культурної, наукової спадщини висвітлила професор Національного університету «Львівська політехніка», доктор наук із соціальних комунікацій, ст. науковий співробітник **Н. Е. Кунанець**. Ст. науковий співробітник НБУВ, канд. історичних наук **О. Г. Яковенко** приділила увагу концепції сервісної діяльності бібліотек, необхідності тісної взаємодії «бібліотекар – користувач», формуванню іміджу бібліотеки як зацікавленого партнера, створенню комфортних умов перебування користувачів у приміщеннях бібліотек. Доповідачка наголосила, що бібліотеки повинні оперативно реагувати на будь-які зміни в попиті користувачів, модифікувати свою продукцію й послуги з урахуванням цього попиту, розширювати ресурсну базу, технологічні можливості доступу до неї, пропонувати користувачеві нові форми й методи обслуговування. Недостатнє фінансування бібліотек є стимулом активного пошуку шляхів виходу з кризового стану, налагодження нових партнерських відносин із представниками бізнесу, громадськості, розроблення стратегій розвитку бібліотек.

Не залишилися поза увагою учасників зібрання актуальні проблеми легалізації, пошуку, розміщення результатів дослідження у світових наукометричних базах даних. Саме ця тема домінувала у доповіді фахівця з інфор-

маційно-аналітичних ресурсів та навчання компанії Clarivate Analytics, канд. біологічних наук **І. О. Тихонової** «Трансформація ролі наукових бібліотек від збереження знань до їхньої коректної оцінки та формування стратегії розвитку науки»; у виступі регіонального менеджера з продаж у Польщі, Латвії, Литві, Україні Інформаційної служба ЕБСКО **Даміана Пієра** «Продукти і послуги ЕБСКО на службі удосконалення світового процесу наукових досліджень» та ін.

Авторське бачення корпоративної культури кібербезпеки суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, її складників, принципів та методів формування представив ст. науковий співробітник НБУВ, д-р юридичних наук, ст. науковий співробітник **О. Д. Довгань** у доповіді «Окремі аспекти корпоративної культури кібербезпеки наукових установ». Він відзначив, що формування корпоративної культури кібербезпеки суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності відноситься до завдань системи управління персоналом, яка спрямована на забезпечення корпоративної безпеки в частині захисту інформації з обмеженим доступом, авторських і суміжних прав, негативного впливу на іміджеві позиції наукового співтовариства.

Ціла низка доповідей була присвячена питанням оновлення нормативно-правової та науково-методичної бази вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери в умовах модернізації та інтенсифікації вітчизняного інформаційно-комунікаційного простору, гармонізації міжнародних стандартів із національними. Серед них варто виокремити виступи мол. наукового співробітника НБУВ, канд. іст. наук **О. Г. Бублик** «Завдання соціокультурної діяльності наукової бібліотеки у законодавчих актах щодо розвитку духовних цінностей» та мол. наукового співробітника НБУВ **І. В. Соколової** «Ресурси електронних колекцій бібліотек у системі міжнародної стандартизації».

Ст. науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук, доцент **О. З. Клименко** у доповіді «Матеріали до стандартизації бібліотечної справи на сторінках «Бібліотечного вісника»» наголосила, що автори часопису – відомі вчені, практики, насамперед Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, вже з перших його номерів особливу увагу приділяють не тільки теоретичним узагальненням, а й уточненню змісту основних бібліотекознавчих термінів, адже відсутність чітких дефініцій істотно ускладнює розвиток науки. Доповідачка відзначила пріоритетність на сторінках фахового видання досліджень нормативно-правової бази діяльності наукової бібліотеки, питань якісно нового рівня повноти і оперативності інформаційного забезпечення наукових досліджень рукописної та стародрукованої спадщини, інформаційна цінність якої не підвладна часу.

Підвищений інтерес у присутніх викликали виступи, присвячені питанням дотримання бібліотеками майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності під час формування бібліотечно-інформаційних ресурсів. Про проблемні питання авторського права, що виникають під час каталогізування документів, йшлося у виступі зав. відділу лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукових систем Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, канд. історичних наук, доцента

О. Г. Кириленка «Проблеми авторського права в науковому опрацюванні документів та організації електронних каталогів бібліотек». Доповідач навів низку прикладів порушення авторських прав у процесі видання документів та їх аналітико-синтетичного опрацювання в бібліотеках. Професор Національної академії внутрішніх справ, канд. юридичних наук, доцент **Ю. Ф. Іванов** проаналізував договори, які укладаються між бібліотекою та суб'єктом права інтелектуальної власності. Фахівець зауважив, що розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може здійснюватися на підставі ліцензійних договорів. Ст. науковий співробітник НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій **Л. А. Литвинова** у доповіді «Нові європейські норми щодо захисту авторських прав в Інтернеті» детально охарактеризувала Директиву про авторське право на цифровому єдиному ринку та її значення для бібліотек. Зарубіжне законодавство з авторського права, зокрема Чеської Республіки, представила присутнім мол. науковий співробітник НБУВ **З. О. Пономаренко**. Про захист персональних даних, механізми ЄС та IFLA щодо забезпечення захищеності даних, які закріплені на законодавчому рівні, та практичний досвід НБУВ у цьому напрямі йшлося у доповіді мол. наукового співробітника НБУВ **О. М. Лопати** «Нормативно-правова база та система стандартів ЄС і IFLA щодо збереження персональних даних користувачів бібліотек». Персональні дані, які надходять до БД «Читачі НБУВ», наголосила доповідачка, обробляються із застосуванням комплексної системи захисту інформації, що спирається на положення міжнародного стандарту ISO/IEC 27001: 2013 «Інформаційні технології. Методи захисту. Системи менеджменту інформаційної безпеки», який встановлює вимоги до створення,

впровадження, підтримки та постійного поліпшення системи менеджменту інформаційної безпеки. У контексті удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів задля підвищення ефективності використання бібліотечних ресурсів пізнавальною була доповідь зав. відділу НБУВ **Ю. С. Калініної-Симончук** «Нормативно-правове забезпечення надання платних послуг науковою бібліотекою».

Учасники секційного засідання взяли активну участь в обговоренні виголошених доповідей, запропонували об'єднати зусилля наукових бібліотек для вирішення актуальних проблем бібліотечної справи, закликали й далі поглиблювати співпрацю з метою розбудови в Україні цілісного науково-освітньо-інформаційного комплексу для максимально повного задоволення інформаційно-знаннєвих потреб суспільства.

Під час роботи секції у читальній залі літератури з бібліотекознавства працювала для перегляду книжкова виставка «Інститут бібліотекознавства НБУВ: історичний шлях та сьогодення» (з нею можна ознайомитися на вебсайті НБУВ за адресою: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4390>). Також було розгорнуто фотовиставку «Юні науковці – агенти позитивних змін в Україні», яка презентувала спільний проект інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Київської малої академії наук учнівської молоді.

Оксана Клименко,

канд. іст. наук, доцент, ст. науковий співробітник НБУВ

Юлія Калініна-Симончук,

зав. відділу НБУВ

Історія книжкової культури України: здобутки і перспективи

У рамках роботи Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» відбулося засідання секції «Історія книжкової культури України: здобутки і перспективи», яке об'єднало понад 50 учасників – книгознавців, фахівців наукових бібліотек Києва (Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Національної бібліотеки України для дітей, Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»), Національної історичної бібліотеки України, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Музею книги та друкарства України, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв), Львова (Української академії друкарства, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, Львівського національного університету імені Івана Франка), Харкова (Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна), Ніжина (Бібліотеки імені академіка М. О. Лавровського Ніжинського державного

університету ім. Миколи Гоголя), Мінська (Білорусь, Центральна наукова бібліотека імені Якуба Коласа Національної академії наук Білорусі) та ін. Загалом до обговорення було заявлено 43 доповіді, заслухано 18.

Директор Інституту книгознавства НБУВ, д-р історичних наук, професор **Г. І. Ковальчук** ознайомила присутніх з основними результатами виконання трирічної наукової теми з історії книжкової культури України, а також з новими виданнями Інституту книгознавства. В межах теми, наголосила доповідачка, було реалізовано дослідницькі завдання за такими взаємопов'язаними напрямками:

- дослідження книжкової культури стародруків;
- дослідження аркушевих видань – історичних листівок, а також образотворчих документів (гравірованих портретів, відбитків гравюр стародруків, плакатів, поштових карток);
- дослідження пам'яток музичної культури;
- дослідження картографічних пам'яток;
- дослідження книжкової культури української діаспори;
- дослідження історичних книжкових колекцій;
- ведення баз даних різновидових пам'яток культури.

У доповіді доцента кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства, канд. філологічних наук **О. В. Антоник** «Книжкова культура як системний об'єкт дослідження: книгознавчий дискурс» було розглянуто дослідницькі концепції та підходи, поширені в сучасній науці про книжкову культуру, запропоновано власне бачення змісту цього поняття.

Подальша послідовність виступів була структурована тематично. Науковці ЦНБ імені Якуба Коласа НАН Білорусі присвятили свої доповіді декору кирилических стародруків, у т. ч. й українських, за примірниками зі своїх фондів (завідувач сектору **О. Й. Титовець**) та львівським виданням XVIII–XIX ст. у книжковому зібранні Несвізької ординації Радзивіллів (завідувач відділу, канд. історичних наук **О. В. Стефанович**).

Про цифрові колекції історико-культурної спадщини йшлося у виступах наук. співробітника НБУВ, канд. наук із соціальних комунікацій **І. В. Лобузін** («Україніка» в цифрових колекціях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського») та провідного наукового співробітника Інституту історії НАН України, канд. історичних наук **О. В. Юркової** («Е-архів Михайла Грушевського» (корпоративний проект з НБУВ)).

Книжкова культура православного духовенства крізь призму історії бібліотеки Києво-Печерської лаври була розглянута у доповідях завідувача відділу НБУВ, канд. історичних наук **О. В. Засць** «Книжкова культура православного духовенства XVIII – початку XX ст.» та провідного бібліотекаря Наукової бібліотеки ім. Михайла Максимовича КНУ імені Тараса Шевченка **Д. В. Лукіна** («Огнем разоренная»: до історії бібліотеки Києво-Печерської лаври за матеріалами фондів Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка»).

Порівнянню культури рукописних пам'яток і відповідних видань присвятили свої виступи мол. науковий співробітник НБУВ, канд. філологічних наук **О. В. Максимчук** («Огородок» Антонія Радивиловського») і директор Музею книги і друкарства України **В. Г. Бочковська** («Гора Почаївська»).

Про внесок визначних особистостей у дослідження книжкової культури йшлося у доповідях професора кафедри Української академії друкарства, канд. філологічних наук **Н. І. Черниш** («Культура української рукописної книги у дослідженнях філолога, етнографа, музеєзнавця І. Свенціцького»); наукового співробітника Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка, канд. історичних наук **М. О. Кривенко** («Діяльність академіка Василя Щурата в імя книжки, науки, бібліофілства»); ст. наукового співробітника НБУВ, канд. філол. наук **О. К. Супрунюк** («Дискурс модернізму в книжковій культурі видань Ігоря Костецького: альманах «Хорс» (Регенсбург, 1946).

Теми нетрадиційних явищ в історії книжкової, видавничої культури порушувалися у доповідях співробітників НБУВ. Виступи супроводжувалися відповідними презентаціями. Так, ст. науковий співробітник НБУВ, канд. історичних наук **І. О. Римарович** розповіла про контрафактне видання Луцької домініканської друкарні 1790 р. Доповідка здійснила історико-книгознавчий та друкарський

аналіз примірника публіцистичного твору Ю. Павліковського «*Myśli polityczne dla Polski*». Вона аргументовано довела, що причиною контрафактного перевидання твору була його популярність і попит на теренах Речі Посполитої часів Чотирилітнього сейму, а це давало прибуток монастирській друкарні. Крім того, вихід у світ контрафактного видання «*Myśli polityczne dla Polski*» у Луцьку сприяв поширенню у провінції реформаторських ідей, дотичних до політичної реорганізації держави.

Доповідь мол. наукового співробітника НБУВ **О. А. Цибульської** «Впливи традицій оформлення титульних аркушів на оформлення етикеток ранніх грамплатівок» стосувалася регламентації вихідних даних на етикетках ранніх грамофонних платівок. Етикетки на платівках виробництва київського товариства «Екстрафон» з 1911-го по 1918 р. були у трьох різновидах: 1) монохромна етикетка зеленого кольору; 2) різнокольорова – сюжетна, із зображенням дівчини з лірою; 3) з фотопортретами виконавців у серії «Аргистотипія». Як повідомила дослідниця, у відділі музичних фондів НБУВ на сьогодні виявлено 12 звукозаписів вищезазначеної компанії, які є раритетними, а отже потребують оцифрування звуку сучасними технічними засобами.

Мол. наук. співробітник НБУВ **О. М. Донець** у виступі «Радянські свята в українському друкованому плакаті другої половини XX століття» проаналізувала феномен святкового плаката як специфічного соціокультурного явища. Спираючись на матеріали відділу образотворчих мистецтв Інституту книгознавства НБУВ, доповідка обґрунтувала висновок про те, що український святковий друкований плакат другої половини XX ст. є важливим візуальним і документальним джерелом, що дає змогу прослідкувати вплив ідеологічних змін у соціокультурному середовищі на формування свідомості мас.

«Рідкісні фонди Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка: наявність і втрати (на прикладі україномовних видань польської художньої літератури XIX ст. – 1939 р.)» – тема доповіді асистента кафедри бібліотекознавства і бібліографії ЛНУ, канд. філологічних наук **Л. Б. Сироти**. Звертаючись до історії формування фондів рідкісних та цінних видань Наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка, доповідка детально зупинилася на радянському періоді. Вона підкреслила, що саме в цей час робота з книжковим фондом була спрямована на вилучення рідкісних і цінних видань. Створювалися так звані спецфонди, куди складали націоналістичну, релігійну, філософську та іншу літературу з метою обмеженого або забороненого доступу до неї. Чимало фондів передали столичним бібліотекам і архівам, певну частину старовинних книг було втрачено у зв'язку з війнами, крадіжками, неправильними умовами зберігання тощо. І все-таки, незважаючи на втрати цінних книжкових фондів упродовж XX ст., НБ ЛНУ імені Івана Франка є сьогодні значним осередком зберігання рідкісних і цінних україномовних книжкових видань, що побачили світ до 1939 р., зокрема польських письменників, які можуть сьогодні безперешкодно опрацьовуватися користувачами у читальних залах.

Учений секретар Наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка, канд. історичних наук **О. В. Седляр** у доповіді

«Просвіта народу в уявленні галицьких русинів і початок видавничої діяльності товариства «Галицько-руська матиця» (1848–1850 рр.)» проаналізував погляди галицької руської інтелігенції, особливо греко-католицьких священиків середини XIX ст., на просвіту народу, виокремив причини створення та особливості діяльності заснованого (1848 р.) у Львові товариства «Галицько-руська матиця». Доповідач надав перелік перших видань «Галицько-руської матиці» і зазначив, що після другого З'їзду руських вчених (березень 1850 р.) «Галицько-руська матиця» поступово відійшла у тінь нового великого культурно-просвітницького проекту галицьких русинів – спорудження Народного Дому та другої міської церкви у Львові, а її видавничі діяльність великою мірою і надалі залежала від компромісів між нечисленними руськими науковцями та найбільшою частиною руської інтелігенції – греко-католицьким духовенством.

Засідання секції «Історія української книжкової культури» відбувалося динамічно, в атмосфері підвищеного інтересу до кожної з виголошених доповідей. Серед пропозицій учасників секції одностайне схвалення отримали

такі: доцільність започаткування Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського серії перевидань праць корифеїв книгознавчої, бібліотекознавчої, бібліографознавчої галузі; створення повної бібліографії праць М. С. Грушевського та літератури про нього.

Часові рамки не дали можливості виступити всім бажаним, тому ознайомитися з тезами доповідей інших учасників секційного засідання, як і загалом конференції, можна у виданні «БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ»: 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 лист. 2018 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2018. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/201811_articles_field_dopmat_files/conf_nbuv_2018_proceedings.pdf

Галина Ковальчук,
директор Інституту книгознавства НБУВ
Тетяна Мяскова,
старш. наук. співробітник НБУВ

Визначні бібліотекознавці та бібліографи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: до 100-річчя Бібліотеки

У засіданні секції «Визначні бібліотекознавці та бібліографи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: до 100-річчя Бібліотеки» взяло участь майже 40 фахівців з провідних бібліотек України та наукових установ, зокрема: Британської бібліотеки, Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, Української академії друкарства (Львів), Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, Національної бібліотеки України для дітей, Національної історичної бібліотеки України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, бібліотеки Київського національного торговельно-економічного університету, Ради національної безпеки і оборони України.

У вступному слові науковий керівник секції, провідний науковий співробітник НБУВ, д-р історичних наук **Н. В. Стрішенець** ознайомила присутніх з історією створення Бібліотеки, складною долею її фундаторів. Темою свого виступу вона обрала сторінки життєвого шляху бібліографа Всенародної бібліотеки України Ярослава Стешенка, репресованих і розстріляних її директорів – Степана Пилиповича Постернака, Нечипора Мироновича Миколенка, Антона Микитовича Яременка (в. о. директора), Василя Михайловича Іванушкіна.

Директор Інституту книгознавства НБУВ, д-р історичних наук **Г. І. Ковальчук** презентувала збірник «Віктор Федорович Іваницький (1881–1955). Життя, віддане книзі» (Київ, 2018), присвячений заступнику директора Всенародної бібліотеки України (1923–1933), керівнику

відділу Орієнталія та інших спеціалізованих підрозділів Бібліотеки, відомому книгознавцю і сходознавцю. Доповідачка висвітлила основні віхи життєвого шляху вченого, охарактеризувала його наукову спадщину.

Учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, канд. історичних наук **Г. І. Солоденко** свій виступ «Співробітники Бібліотеки – секретарі інформаційно-бібліотечної ради НАН України: дати, події, люди» присвятила історії створення Ради, основним напрямом її діяльності. Доповідачка дослідила внесок своїх попередників-секретарів – Я. Н. Прайсмана, М. Я. Каганової, В. О. Резнікової, Т. А. Ігнатівич, А. А. Свободи.

Про долю українського етнографа Олекси Воропая та його дружини Валентини, їх роботу в Британській бібліотеці докладно розповіла куратор Відділу Європейських студій Британської бібліотеки **О. В. Керзюк**. Свій виступ вона побудувала на матеріалах щоденникових записів О. Воропая, що містять його враження від країни, життя української громади в Англії, фактичні дані про письменників, істориків.

Увазі присутніх було представлено науково-довідкове видання «Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст.–1941 р.): матеріали до біобібліографічного словника». Його детально охарактеризувала автор-укладач – науковий співробітник НБУВ, канд. історичних наук **Л. В. Гарбар**. Вона наголосила, що видання має на меті залучення до наукового та суспільного обігу відомостей про відомих діячів бібліотечної справи України.

Доцент Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, д-р історичних наук **Т. Р. Каросва** свій виступ присвятила ініціаторам і творцям Вінницької філії Всенародної бібліотеки України

Ю. С. Александровичу і В. Д. Отамановському. Спираючись на широку джерельну базу доповідачка докладно висвітлює період становлення і розбудови найбільшої на той час книгозбірні Поділля. Наприкінці виступу Т. Р. Кароєва зазначила, що за ініціативою бібліотекарів у Вінниці іменами Ю. С. Александровича і В. Д. Отамановського названо вулиці.

Про діяльність відомого книгознавця, колишнього завідувача відділу стародруків ВБУ Сергія Маслова йшлося у доповіді державного експерта Апарату РНБО України, канд. історичних наук **О. І. Ємчук**. Доповідка детально зупинилася на висвітленні наукового доробку родини Маслових, її внеску в українську науку, поділилася власними враженнями від спілкування з людьми, які особисто знали Василя і Сергія Маслових.

Результати ґрунтового дослідження про життя і діяльність бібліографа ВБУ Віри Шпілевич, про її особистий внесок в українську бібліографію презентувала головний бібліограф Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого **Н. В. Казакова**.

Виступ завідувачки відділу НБУВ, д-ра наук із соціальних комунікацій **Т. В. Добко** «Софія Врублевська – керівник довідково-бібліографічного відділу Бібліотеки» був насичений теплими спогадами та збагачений цікавим

ілюстративним матеріалом про свого колишнього керівника-наставника.

Головний бібліотекар НБУВ **О. В. Полякова** свій виступ присвятила діяльності Н. І. Малолетової, яка 62 роки життя віддала розбудові міжнародного книгообміну в Бібліотеці. Доповідка розповіла про життєвий шлях і науковий доробок Ніни Іванівни.

Про бібліографічну діяльність К. І. Скокан у царині красного письменства докладно розповіла мол. науковий співробітник НБУВ **О. Л. Сокур**. Присутні мали змогу переглянути бібліографічні покажчики, підготовлені особисто Катериною Ієронімівною або у співавторстві.

Загалом на секційному засіданні було заслухано 11 з 15 заявлених доповідей. Його учасники мали змогу поділитися враженнями та власними спогадами, поспілкуватися з колегами. Перед присутніми постала складна і непересічна історія найбільшої бібліотеки країни через постаті особистостей, які творили цю історію.

Олена Сокур,

мол. науковий співробітник НБУВ

Надія Стрішенець,

д-р історичних наук, провід. наук. співробітник НБУВ

Оптимізація бібліотечної діяльності у розвитку національного інформаційного простору

7 листопада 2018 р. в рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» відбулося засідання секції «Оптимізація бібліотечної діяльності у розвитку національного інформаційного простору».

У секційному засіданні взяло участь 46 осіб, зокрема провідні інформаційні фахівці ДП «Український інститут інтелектуальної власності (УКРПАТЕНТ)», Національної історичної бібліотеки України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України для дітей, Наукової бібліотеки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. До порядку денного секції було включено 49 доповідей, з яких 11 детально обговорено.

Засідання секції відкрив заступник ген. директора НБУВ, керівник СІАЗ, д-р іст. наук, професор **В. М. Горювий**. Він охарактеризував сучасний стан розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності в Україні, виокремив проблеми, які постали перед бібліотечними інституціями в умовах впровадження в суспільну практику електронних технологій, окреслив перспективні підходи до вирішення актуальних завдань. Було наголошено, що потрібні рішення для модернізації бібліотечної справи можуть бути знайдені на шляху поглиблення взаємодії бібліотек із структурами громадянського суспільства, яке, з одного боку, формує запит на бібліотечні продукти і послуги, а з іншого – здатне надати комплексну підтримку різним бібліотечним ініціативам і проектам.

На переконання фахівця, бібліотеки мають розширювати номенклатуру пропонованих продуктів і послуг, прагнути до модернізації бібліотечно-інформаційного обслуговування, бібліотечної галузі загалом, щоб бути здатними задовольнити різноманітні інформаційні запити. У цьому контексті було висвітлено підходи до впровадження в бібліотечну практику інноваційних технологій інформаційно-аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, досвід яких засвідчив здатність сучасних бібліотек оперативно адаптуватися до реалій і потреб сьогодення.

У своєму виступі В. М. Горювий підкреслив, що стратегічне значення бібліотек, їхніх бібліотечно-інформаційних ресурсів істотно зростає в умовах глобальних інформаційних впливів та інформаційних війн. У зв'язку з цим розвиток інформаційного ресурсу бібліотек слід розглядати в контексті суспільного розвитку. Водночас розкриття бібліотечно-інформаційними ресурсами свого інформаційного потенціалу, реалізація ними своєї ролі як інформаційної основи державотворення можливе лише за умови глибокої інтегрованості бібліотек у суспільні процеси. За такої стратегії наявні бібліотечні фонди та створені на їх основі бібліотечно-інформаційні продукти стають чинником, який сприяє формуванню і збереженню національної ідентичності.

Не залишилися поза увагою учасників секційного засідання актуальні питання ролі бібліотек у формуванні і розвитку національного інформаційного простору, акумуляції і збереженні документів вітчизняного сегмента інтернет-середовища, підходів до участі бібліотек у формуванні медіа культури і медіа грамотності, розвитку осо-

би і суспільства, ефективного використання бібліотечно-інформаційних ресурсів у процесі соціальної комунікації та інформаційних обмінів, участі бібліотек у здійсненні політики пам'яті, впровадження в бібліотечну практику інноваційних підходів і технологій та оптимізації на цій основі науково-аналітичної діяльності.

Завідувач відділу НБУВ, д-р політичних наук, доцент **М. Б. Закіров**, виходячи з наявної потреби всебічного пізнання сучасної політико-комунікаційної реальності у сукупності динамічних змін, розглянув проблеми взаємозв'язку суспільного наративу і політичного міфу як складників трансформації комунікаційного простору.

Питання інформаційних впливів, зумовлених процесами глобалізації та інформатизації, конструювання інформаційних проекцій політичних міфів, знайшли відображення у доповіді зав. відділу НБУВ, канд. політ. наук **С. В. Полтавця**. Він акцентував увагу на українському досвіді сучасних «війн» пам'яті у контексті міждержавних відносин.

Ст. науковий співробітник НБУВ, д-р наук із соц. комунікацій **Т. Ю. Гранчак** зупинилася на питанні формування бібліотеками медіа грамотності в умовах посилення негативних інформаційних впливів. Наголошувалося, що формування медіа компетентності користувачів є однією з умов найбільш повної реалізації бібліотекою своїх функцій. За таких умов бібліотека зможе здійснювати комплектування різними документами, зокрема тими, що містять ознаки маніпуляцій, і надавати доступ до таких документів, не побоюючись їх негативного впливу на користувачів.

Про досвід використання ресурсів наукової бібліотеки для дослідження економіко-інформаційних аспектів гібридної війни йшлося у виступі ст. наукового співробітника НБУВ, доцента **С. П. Кулицького**. Зокрема, на підставі опрацювання широкого кола джерел з бібліотечних фондів та середовища Інтернет щодо гібридної агресії Росії проти України, науковець виокремив переваги наукової бібліотеки для вивчення феномена гібридної війни.

Питанням акумуляції бібліотекою документів національного інформаційного простору в сучасних реаліях присвятила свою доповідь очільник Національної юридичної бібліотеки НБУВ, канд. історичних наук, ст. науковий співробітник **Ю. М. Половинчак**.

Логічним продовженням різноаспектного розгляду виконання вітчизняними бібліотечними інституціями свого суспільного призначення став виступ зав. відділу НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій **Л. А. Чуприни** стосовно ролі бібліотек у підвищенні соціальної значущості інформаційних обмінів у соціальних медіа.

Комунікаційний аспект діяльності бібліотек, а саме роль бібліотечно-інформаційних ресурсів як джерела соціальної комунікації між різними спільнотами, розглянув у своєму виступі ст. науковий співробітник НБУВ, канд. філософ. наук **О. Аулін**.

Сучасні підходи до розкриття інформаційно-комунікаційного потенціалу бібліотек у розвитку суспільства і особи виокремила у своїй доповіді «Бібліотечні установи сьогодні: розвиток особи й суспільства» ст. науковий співробітник Національної юридичної бібліотеки НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій **С. В. Горва**.

Темі впровадження інноваційних підходів у діяльність бібліотечних інституцій присвятила свій виступ зав. відділу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, керівник секції працівників шкільних бібліотек Української бібліотечної асоціації **І. І. Хемчян**. Доповідачка зосередилась на викликах, які постають в сучасних умовах перед шкільними бібліотеками, а також окреслила підходи до вирішення цілої низки нагальних питань.

Ст. науковий співробітник НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій **В. І. Бондаренко** у своєму виступі торкнулася технологічного аспекту функціонування бібліотек, зокрема в контексті оптимізації їх науково-аналітичної діяльності. Було розкрито можливості використання сучасних веб-агрегаторів в інформаційно-аналітичній діяльності, проаналізовано їхні особливості використання, окреслено переваги. Наголошувалося також на зручності використання веб-агрегаторів на прикладі підготовки інформаційно-аналітичного продукту.

Присутні обговорили і схвалили пропозиції до Рекомендацій до заключного документа конференції, в яких зокрема наголошувалося:

1. У зв'язку з входженням нашого суспільства в інформаційний етап свого розвитку конференція констатує зростаюче значення бібліотек як науково-інформаційних центрів, що забезпечують інформаційно-комунікаційне підґрунтя процесу суспільних трансформацій. Бібліотеки мають стати осередками консолідації достовірної, актуальної, якісної, необхідної для суспільного розвитку інформації. Враховуючи інформаційно-знанцевий потенціал і універсальність сукупного бібліотечного фонду України та зважаючи на особливості підпорядкування бібліотек різних видів, їх функціональну специфіку, необхідно розробити концепцію бібліотечно-інформаційного простору, яка сприятиме системності формування бібліотечного сегмента національного інформаційного простору, більш чіткому окресленню напрямів роботи бібліотек різних видів з його наповнення, визначенню підходів до корпоративної взаємодії бібліотек одного виду та бібліотечної міжвидової взаємодії загалом;

2. З огляду на необхідність ефективної адаптації бібліотечно-інформаційного обслуговування до сучасних інформаційних потреб користувачів розробити пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової основи функціонування бібліотек різних видів, зокрема розробити зміни і доповнення до закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», які б чітко визначали місце і роль бібліотек у забезпеченні інформаційної безпеки.

3. З метою підвищення ролі бібліотек у суспільних процесах, формування позитивного іміджу бібліотек та позиціонування бібліотечних установ як наукових, освітніх, культурних, громадських центрів розробити рекомендації щодо розвитку бібліотек як осередків інтенсивних інформаційних обмінів, комунікації та формування спільнот практики: інституційної, локальної, регіональної, національної.

Тетяна Гранчак,
д-р наук з соц. комунікацій,
ст. наук. співробітник, зав. відділу НБУВ

Електронні інформаційні ресурси наукової бібліотеки в сучасному веб-середовищі

8 листопада в рамках роботи Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» відбулося засідання секції «Електронні інформаційні ресурси наукової бібліотеки в сучасному веб-середовищі».

У роботі секції взяло участь понад 70 науковців з питань бібліотекознавства та інформаційних технологій, зокрема провідні фахівці Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, Національної історичної бібліотеки України, Національної наукової медичної бібліотеки України, Київського національного університету технологій та дизайну, бібліотеки Центрального будинку офіцерів Збройних сил України, Національної бібліотеки України для дітей, Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка КПП імені Ігоря Сікорського, Наукової бібліотеки Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Українського інституту інтелектуальної власності (УКРПАТЕНТ), Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного, Наукової бібліотеки Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та ін.

На порядок денний секції було винесено 27 доповідей, 11 з яких вдалося детально обговорити.

Відкриваючи секційне засідання, директор Інституту інформаційних технологій НБУВ, д-р наук із соціальних комунікацій, ст. науковий співробітник НБУВ **К. В. Лобузін** акцентувала увагу присутніх на ключових проблемах, пов'язаних зі створенням електронних інформаційних ресурсів та їх представленням науковими бібліотеками у сучасному веб-середовищі.

У доповіді, присвяченій одній з ключових технологій Семантичного Вебу – принципу організації структурованих пов'язаних даних, К. В. Лобузін зосередилась на необхідності оптимізації бібліотечних електронних ресурсів для зручності інформаційного пошуку користувачами. Доповідачка наголосила, що означена технологія є перспективною щодо організації доступності та зв'язків фактографічних даних у веб-середовищі, оскільки не лише інформаційні джерела, а й самі дані та їх семантичні зв'язки є важливими елементами інфраструктури знань веб-середовища. В якості прикладу використання даної технології для семантичного пошуку веб-ресурсів може слугувати проект ВікіДаних та впровадження даної технології у Національній бібліотеці Франції.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, як зазначила К. В. Лобузін, реалізація технології структурованих пов'язаних даних здійснена у рамках двох інформаційних проєктів: «Наука України: доступ до знань» та електронна бібліотека «Україніка». Впровадження системи структурованих пов'язаних даних до ключових пошукових сервісів НБУВ забезпечує поступову

розбудову онтологічної бази знань про Україну та її науку, удосконалює доступ до національних ресурсів, наукових ресурсів Бібліотеки, сприяє видимості електронних ресурсів НБУВ пошуковими системами Інтернету.

Можливості використання бази даних «Україніка наукова» для проведення наукометричних досліджень були розкриті заступником директора з наукової роботи Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, членом-кореспондентом НАН України **А. А. Крючиним**. Доповідач торкнувся історії співпраці ІПРІ НАН України і НБУВ у галузі створення реферативної бази даних. Відзначив, що найбільш повну інформацію для визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень можна одержати в результаті аналізу мереж термінів і співавторів, а реферативна база може використовуватися для визначення експертів-науковців, які характеризуються значним науковим внеском у певній галузі досліджень та активною співпрацею у наукових колективах.

На переконання науковця, виявлення технологічних трендів у політематичній реферативній БД «Україніка наукова» на основі гібридного поєднання класичних методів прогнозування, обробки текстових даних, підходів складних мереж та статистики і є перспективним напрямом досліджень. Саме такий підхід дає змогу розробляти нові наукометричні методики та розкривати основні тенденції вітчизняної науки.

Діяльність Інституту інформаційних технологій НБУВ у галузі створення електронних інформаційних ресурсів була розкрита доповідачами на прикладі формування електронної бібліотеки «Україніка», РБД «Україніка наукова», «Наукової періодики».

Використання засобів Семантичного Вебу в організації реферативної бази даних «Україніка наукова» проаналізував у своїй доповіді в. о. зав. відділу НБУВ, науковий співробітник НБУВ **С. С. Гарагуля**. Доповідач детально охарактеризував переваги використання семантичних технологій для організації реферативної інформації, завдяки яким забезпечується відкритість інформаційних ресурсів та інтуїтивно зрозуміла логіка організації інформації; оптимізація пошукових процесів, усунення розбіжностей у семантиці природної мови складання бібліографічних описів, структурування пошукових елементів за низкою логічних ідентифікаторів (рубрикатор, галузі знань, УДК тощо); встановлення мереж співавторства, агрегація науко- та бібліометричної інформації; аналіз інтегрованого ресурсу з позицій академічної доброчесності, виявлення плагіату, крос-цитування, «фейкових» наукових досліджень, дублювання та спотворення інформації тощо.

Проблемам, які виникають під час систематизації літератури з гуманітарних наук у процесі переходу до класифікаційної системи УДК, присвятив свою доповідь мол. науковий співробітник НБУВ **Б. М. Костира**. На думку доповідача, відмінності між УДК і Рубрикатором НБУВ зумовлюють необхідність перебудови психології систематизатора. Упровадження тематичного навігатора на основі

двох класифікаційних систем стало важливим нововведенням у процесі наукової обробки документів, їх систематизації та забезпечення інтелектуального пошуку ресурсів користувачами. Тематичний навігатор, наголосив на завершення Б. М. Костира, – це приклад того, як бібліотека може виконувати роль експерта для користувачів.

Доповідачі також порушували актуальні питання інтеграції фахових бібліотечних видань у світовий науковий простір, формування репозитаріїв наукових установ на прикладі роботи НБУВ. Так, мол. науковий співробітник НБУВ **Л. Г. Кудименко** наголосила на важливості використання нових форм представлення наукового доробку у глобальному науковому інформаційному просторі. Запорукою повноцінного представлення фахового видання у міжнародних науково-інформаційних і наукометричних системах є наявність якісного сайту з англійською мовною версією. Доповідачка ознайомила присутніх з розробленою Інститутом інформаційних технологій моделлю сайту бібліотечного періодичного видання, інтегрованого з рішеннями АБІС, що відповідає сучасним світовим стандартам. Ефективність моделі засвідчує практика роботи серії наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України» Інституту рукопису НБУВ та збірника наукових праць Інституту біографічних досліджень НБУВ «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica».

Значення репозитарія як електронного архіву для зберігання, накопичення та забезпечення довготривалого та надійного відкритого доступу до результатів наукових досліджень розкрив у своєму виступі мол. науковий співробітник НБУВ **О. М. Мартинюк**. Він охарактеризував репозитарій НБУВ, його структуру та змістове наповнення, зв'язок з «Науковою періодикою України» та базою даних «Співробітники НБУВ».

Система структурованих пов'язаних даних, реалізована в електронній бібліотеці «Україніка», була охарактеризована мол. науковим співробітником НБУВ **І. П. Перенесієнком** на прикладі представлення видавництва як інституцій з продукування та поширення наукової інформації. Предметні довідки про видавництва є важливим складником наукового довідково-пошукового апарату, що забезпечує функціонування єдиної системи організації знань. Доповідач проілюстрував змістовно пов'язані рубрики з видавництвами та систему дії гіперпосилань. Аналіз географічної складової розташування видавництв, представлених в електронній бібліотеці «Україніка», засвідчив кількісну перевагу столичних видавництв серед вітчизняних (47%), а також видавництв Німеччини (34%) та США (23%) серед зарубіжних. На переконання І. П. Перенесієнка, належне представлення видавництв, а також створених ними видань в електронних ресурсах є важливою складовою взаємодії сучасних бібліотек та видавництв.

Тему формування електронної бібліотеки «Україніка» продовжила наук. співробітник НБУВ **Л. В. Коновал** у доповіді, присвяченій дослідженню українознавчого сегмента Інтернету та його репрезентації у електронній бібліотеці «Україніка». Доповідачка акцентувала увагу на актуальності представлення інтернет-сайта як важливого інформаційного ресурсу, оскільки оцифрування

культурної спадщини та накопичення цифрового контенту – основні тенденції у культурі сучасності. Було також проаналізовано особливості інтернет-ресурсів з точки зору їх створення, критеріїв відбору та змістового контенту. Характеристика українознавчих сайтів показала домінування довідково-інформаційної спрямованості контенту, перевагу соціогуманітарної тематики над природничо-технічною, а також зростання кількості авторських сайтів, присвячених популяризації українського контенту.

Підвищений інтерес у учасників засідання викликали доповіді, присвячені створенню інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань». Мол. науковий співробітник НБУВ **М. В. Дорош** проаналізувала авторитетні файли наукових установ та науковців, які є основними пошуковими інструментами порталу «Наука України: доступ до знань». Ці інструменти призначені, у першу чергу, для ідентифікації авторів наукових публікацій (індивідуальних і колективних) і включають такі традиційні елементи авторитетних файлів, як взаємопов'язана система різночитань імен осіб і назв установ. Доповідачка проілюструвала роботу Групи авторитетного контролю Інституту інформаційних технологій НБУВ зі створення і підтримки авторитетного файлу на особу. Діяльність співробітників Групи є своєрідним засобом управління інформаційними масивами електронного каталогу і визначається вона через комплекс процесів з підтримки однаковості, постійності, логічності, сумісності та взаємодії різних форм представлення точок доступу до каталогізаційних записів і створення зв'язків між ними в середовищі різних носіїв інформації.

Значення профілю науковця у професійних мережах і використання світових наукових ідентифікаторів для забезпечення високого рейтингу дослідника у міжнародній науковій спільноті стали темою виступу провідного бібліотекаря НБУВ **І. В. Сусідко**. Доповідачка охарактеризувала світові наукові та наукометричні бази, які пропонують платформи для представлення вченими свого доробку, співпраці з колегами, поширення та пошуку інформації. І. В. Сусідко проаналізувала базу даних «Вчені Білорусі», Scopus, ResearcherID, ORCID, ResearchGate та Google Scholar, представила інформаційний блок «Науковці України» порталу «Наука України: доступ до знань». Було також детально розглянуто процес формування профілю науковця: автоматично на основі бібліографічних описів авторефератів дисертацій, що надходять до НБУВ; співробітниками бібліотеки на основі реєстраційної анкети вченого, електронного листа, звернення до сервісу зворотного зв'язку або ретроспективної інформації про видатних вчених України. На завершення дослідниця розкрила пошукові та інформаційні можливості профілю науковця: пошук колег із відповідним напрямом наукових досліджень; визначення наукових шкіл та родинних династій; автоматичне створення списку співавторів; перегляд списку публікацій науковця; завантаження наявних повних текстів наукових публікацій тощо.

Мол. науковий співробітник НБУВ **О. А. Ясіньська** торкнулася питання розвитку та використання віртуальних бібліотечних сервісів в інформаційному суспільстві.

Вона наголосила, що результатом глобальної віртуалізації стало переміщення у цифрове середовище інформаційних ресурсів та каналів комунікації між бібліотекарем і користувачем. Вивчення зарубіжного досвіду, аналіз роботи НБУВ у сфері обслуговування користувачів дає підстави стверджувати: перехід на нові форми віртуального обслуговування та їх опанування уможливило створення якісно нової комунікації з користувачами.

Користувачі інтернет-ресурсів мають різні психологічні, освітні, соціальні навички та способи роботи з інформаційними ресурсами, що висуває підвищені вимоги до користувацького інтерфейсу бібліотечних пошукових веб-сервісів. Сьогодні всі віддають перевагу пошуку інформації засобами пошукових систем Інтернету, адже

пошук за допомогою бібліотечних електронних каталогів виявляється менш зручним і набагато складнішим. Розуміння механізмів сучасних веб-технологій та впровадження їх організаційних елементів у бібліотечні інформаційні ресурси зробить їх привабливими та зручними в користуванні, наблизить до функціональності інтернет-пошуку, покращить їх видимість у веб-середовищі.

Катерина Лобузінa,

д-р наук із соціальних комунікацій,

директор Інституту інформаційних технологій НБУВ

Людмила Коновaл,

наук. співробітник НБУВ

Бібліотечна біографіка: до 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Засідання секції «Бібліотечна біографіка: до 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» відбулося 8 листопада 2018 р. До порядку денного секції було внесено 18 доповідей та повідомлень представників наукових установ і вищих навчальних закладів України.

Засідання вступним словом відкрив директор Інституту біографічних досліджень НБУВ, член-кореспондент НАН України, д-р історичних наук, професор **В. І. Попик**. Він відзначив вагомі здобутки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, досягнуті за рахунок професіоналізму й ентузіазму кількох поколінь її працівників. Хоча за 100 років своєї історії вона ніколи не знала належних, комфортних умов роботи. Одним із досягнень є те, що вже чверть віку в структурі НБУВ успішно функціонує Інститут біографічних досліджень. Ознакою його утвердження стала сформована наукова школа, яка має серйозні перспективи щодо нарощування діяльності, заснованої на тісному поєднанні академічних досліджень з просвітницькою та інформаційною роботою. Організований у 2018 р. бібліотечний рейтинг біографічної літератури – це лише перші кроки на шляху реалізації запланованих проєктів.

У доповіді В. І. Попика «Новітні дослідження Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з біографіки української академічної науки» йшлося про біографіку вітчизняної академічної науки як важливий тематичний напрям, який висуває перед дослідниками завдання глибокого, і водночас яскравого, розкриття внеску вчених Академії у розбудову інтелектуального, науково-технічного, духовного потенціалу України. Особлива роль тут належить спеціалістам НБУВ. Вимога сьогодення полягає в тому, щоб розширити читацьку аудиторію за рахунок тих, хто не є фахівцями у певних галузях науки, не є науковцями взагалі. На думку вченого, слід враховувати, що наука у наш час стала занадто складною для сприйняття і тому часом малозрозумілою поза науковим співтовариством. Зусилля фахівців-біографістів можуть істотно посприяти тому, щоб поліпшити сприйняття науки. Він

закликав шукати і впроваджувати нові форми комунікації з різними категоріями читачів, нові прийоми біографічного письма, конструювання біографій. Також на часі повноцінний розвиток у біографії напряму, який називають «публічною історією», тобто історією, яка пишеться не для академічних журналів, а для широкого кола співгромадян. Завдання полягає в тому, щоб донести нашим співвітчизникам результати справді ґрунтовних досліджень, які розкривають усю глибину і складність, багатогранність особистостей, їхні досягнення, помилки, вагання. Задля цього ІБД у найближчій перспективі, як повідомив В. І. Попик, формуватиме самостійний тематичний інформаційний ресурс для широкого співтовариства біографістів – своєрідний електронний майданчик для презентації досліджень, пропаганди і спілкування.

Завідувач відділу НБУВ, канд. історичних наук **Н. І. Любовець** у своєму виступі «Основні сюжети спогадів Л. Биковського про Всенародну (Національну) бібліотеку України» зазначила, що відомий вчений-книгознавець, бібліотекознавець, бібліограф, історик книжкової культури, мемуарист Лев Биковський (найбільш відомий його псевдонім – «Бібліографічний мікроб») став одним із перших штатних працівників ВБУ. У мемуарах «Книгарні – бібліотеки – академія: Спомини (1918–1922)» (Мюнхен; Денвер, 1971) вчений описав свою діяльність у бібліотеці з січня 1919-го по жовтень 1921 р. Детальний аналіз його спогадів дає можливість виокремити три сюжети, до яких він постійно звертався: проблеми з приміщенням для бібліотеки, комплектування фондів та спогади про видатних осіб, з якими доводилося перетинатися, працюючи в бібліотеці. Спогади Л. Биковського – безцінне джерело, яке дає змогу з перших уст почути історію складного процесу становлення бібліотеки, познайомитися з її першими співробітниками.

Провідний науковий співробітник НБУВ, канд. історичних наук **С. М. Ляшко** порушила тему «Спогади Н. Д. Полонської-Василенко як джерело до історії праці „Українська Академія Наук“». Вона зокрема зазначила, що найважливішою цінністю згаданої праці Н. Д. Полонської-

кої-Василенко є саме її «особисті спогади» про знакові події власного життя, діяльність академічної установи та про колеґ, біографічні відомості про осіб, котрі згадуються в тексті, факти й події, не відображені ані в офіційних документах певної історичної доби, ані в інших джерелах, – тобто все те, про що вона пригадує через кілька десятиліть і доповнює власними рефлексіями й ремінісценціями. До важливих характеристик, за якими оцінюється цінність джерела «особисті спогади», належить безпосередня причетність авторки до подій, які вона описує не лише як очевидець, а і як науковець.

Завідувач відділу НБУВ, д-р філологічних наук, професор **С. С. Кіраль** у доповіді «Епістолярій та спогади Івана Денисюка як джерело вивчення творчої особистості митця» розкрив науковий потенціал мемуарної та епістолярної спадщини почесного професора Львівського національного університету ім. І. Франка **І. О. Денисюка** (1924–2009) – унікальної як за своїм змістом, так і жанром. Спогади **І. Денисюка** містять напрочуд цікаві тексти про його учителів та колеґ, а листування надзвичайно багате на несподівані спостереження й літературознавчі коментарі. Ґрунтовне дослідження епістолярію та мемуарію львівського професора висвітлює не лише маловідомі сторінки його особистого життя, а й малознані факти науково-культурного, громадського життя в Україні другої половини ХХ та перших десятиріч ХХІ ст., життя і творчості таких видатних особистостей, як **Леся Українка**, **Ольга Кобилянська**, **Олена Пчілка**, **Олена Теліга**, **М. Возняк**, **І. Франко**, **М. Павлик**, **М. Драгоманов**, **М. Коцюбинський** та ін.

У співдовіді «Інформаційні ресурси регіональних наукових бібліотек України: історико-біографічний вимір» провідного наукового співробітника НБУВ, д-ра історичних наук, професора **С. М. Міщука** і доцента Житомирського державного університету імені Івана Франка, канд. історичних наук **Г. А. Міщук** зазначалося, що регіональні наукові бібліотеки володіють унікальним багаторічним досвідом формування та поширення традиційних ресурсів біографічного знання, біобіографічної інформації. Вчені повідомили, що упродовж останніх років на веб-сайтах обласних універсальних наукових бібліотек України сформувалися порівняно невеликі за обсягом тематичні історико-біографічні та біобіографічні ресурси освітнього, пізнавального, культурно-інформаційного спрямування. Саме бібліотеки завдяки своїй науковій і красназавчій роботі, на переконання вчених, стають дієвими центрами об'єднання зусиль установ і організацій, громадських осередків, окремих фахівців і аматорів для біографічної дослідницької роботи. Скерувувати їх діяльність, надавати необхідні методичні рекомендації з питань біографічних досліджень – одне з нагальних завдань Інституту біографічних досліджень.

Виступ ст. наукового співробітника НБУВ, канд. історичних наук **О. В. Бугасвої** «Архів як жанрове джерело біографіки: дискурс спадщини **Л. Лісовського** у фондах Інституту рукопису НБУВ» був присвячений досліджен-

ню архіву відомого композитора, педагога, музикознавця і громадського діяча кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. **Леоніда Лісовського**. Доповідачка проаналізувала біографічну складову його рукописної спадщини, котра, з урахуванням змістової неповторності кожного біографічного документа, за жанровою специфікою є похідною від двох основних – щоденників і спогадів, де назва того чи іншого біографічного «твору» – це гнучкий ідейний орієнтир для автора у хронікуванні подій, а також у визначенні манери їх писання. Запропонований біографічний концепт дослідження спадщини митця дав змогу **О. В. Бугасвої**, торкнутися актуальної для сучасної української гуманітаристики проблеми – ролі особистості в історії у контексті діалектики їх співвідносин і взаємозв'язку.

Ст. науковий співробітник НБУВ, канд. історичних наук **Н. П. Марченко** і науковий співробітник НБУВ, канд. історичних наук **І. І. Стамбол** у своїй співдовіді «„Біографічний рейтинг“ як новітня технологія аналізу та промоції бібліотечної біографіки» розкрили досвід організації та проведення I Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу». Мета проекту – виявлення та популяризація серед читачів доробку в галузі біографістики та біографіки вчених, красназавців і бібліологів України, формування культури біографічного читання та користування бібліотеками. Доповідачі чітко окреслили основні завдання рейтингу: сприяння формуванню вітчизняного інформаційного поля в біографічній сфері; популяризація біографічних видань в Україні та діяльності бібліотечних установ; налагодження комунікації між авторами, бібліотеками та видавництвами, а також професійно-наукових зв'язків співробітників ІБД задля становлення віртуальної спільноти науковців-біографістів.

У виступі ст. наукового співробітника НБУВ, канд. філологічних наук **І. В. Левичева** «**М. О. Волошин** і родина академіка **О. І. Білецького**: історико-біографічний курс за архівними матеріалами» на основі ретельно вивчених архівних матеріалів було подано біохроніку взаємин видатного кримського поета, художника, літературного критика і перекладача **Максиміліана Олександровича Волошина** (1877–1932) з родиною українського філолога-літературознавця, академіка **Олександра Івановича Білецького** (1884–1961). Деякі документальні джерела, про які йшлося у доповіді, були введені в науковий обіг вперше.

Секційне засідання завершилося низкою презентацій наукових праць співробітників Інституту біографічних досліджень, які нещодавно вийшли друком. Це, зокрема: **С. М. Ляшко** «Автобіографічні джерела Постійної Комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918–1933) Всеукраїнської Академії наук» (Київ, 2018), **І. І. Стамбол** «**Іван Львович Липа** в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець» (Київ; Одеса, 2017) та ін.

Тетяна Коглярова,
мол. науковий співробітник НБУВ

Інтеграція друкованих і електронних бібліографічних ресурсів у формуванні репертуару періодики

7 листопада 2018 р. в рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» проходив семінар «Інтеграція друкованих і електронних бібліографічних ресурсів у формуванні репертуару періодики». У його роботі взяли участь провідні фахівці Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Книжкової палати України імені Івана Федорова, представники компанії «Архівні інформаційні системи», Національної бібліотеки України для дітей, Наукової технічної бібліотеки Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського», бібліотеки Київського національного економічного університету, Українського інституту інтелектуальної власності (Укрпатент), Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Обговорювалося широке коло питань, пов'язаних з подальшим розвитком пресознавчих досліджень, координацією зусиль бібліотекарів України щодо створення репертуару вітчизняної періодики, можливостей розроблення міжбібліотечного проекту з оцифрування періодики і представлення її онлайн тощо. Під час семінарського засідання його учасники ділилися досвідом, активно дискутували довкола проблемних питань, висловлювали думки щодо напрямів подальшого поглиблення співпраці.

З вітальним словом до учасників зібрання звернувся його співкерівники – провід. науковий співробітник Інституту історії України НАН України, д-р історичних наук **Г. Я. Рудий** і завідувачка відділу пресознавства НБУВ, канд. історичних наук **О. А. Вакульчук**.

Виступаючи з доповіддю «Перспективи комплексного розвитку друкованих і електронних бібліографічних ресурсів періодики» О. А. Вакульчук зазначила, що протягом двох років свого існування відділ пресознавства як науково-дослідний підрозділ НБУВ плідно працював над створенням науково-інформаційних ресурсів газетної періодики у рамках науково-дослідної теми «Концептуальні та методичні засади у формуванні національної книжкової колекції «Україніка», готуючи упродовж 2016–2018 рр. розділ «Створення науково-інформаційних ресурсів на фонди газетної періодики XIX–XXI ст.: електронний каталог газет України з фондів НБУВ, друковані ретроспективні бібліографічні покажчики газет України з фондів НБУВ». За цей період співробітниками відділу підготовлено і опубліковано низку статей за тематикою дослідження, а також упорядковано кілька наукових каталогів; до кінця року планується завершити формування електронного каталогу газет України 1816–2016 рр.

Доповідачка наголосила, що наукові каталоги відділу готуються на основі спеціалізованих електронних баз даних; після їх публікації БД поповнюють електронний каталог газет, який охоплює період з 1816-го по 2016 р. і представляє весь спектр газетної періодики України за 200 років. Таким чином, і друковані, і електронні бібліо-

графічні ресурси, створювані у відділі, є важливим складником газетної періодики. На завершення О. А. Вакульчук зупинилася на планах відділу на найближчі роки, окреслила основні пріоритетні напрями, за якими працюватиме очолюваний нею колектив.

Заступник генерального директора з наукової роботи, директор НДІ пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, д-р наук із соціальних комунікацій **Л. В. Сніцарчук** у своєму виступі «Репертуар української преси XIX–XX ст.: теоретичні проблеми та практичні напрацювання» відзначила, що за 25 років існування НДІ пресознавства (з 1993 р. – науково-дослідний центр періодики, з 2010-го НДІ пресознавства) його фахівці зробили вагомий внесок у справу створення бібліографічного репертуару періодики. Вона доповіла про основні досягнення і перспективи розвитку Інституту, а також про напрацювання відомих учених, завдяки яким на даний час сформовано львівську школу українського пресознавства. Нині фахівцями ІІ створюється БД іншомовної преси, що виходила у Західній Україні у XIX–XX ст. та БД «Українська журналістика в іменах», готується до друку ціла низка наукових видань.

Жваво обговорювалася присутніми доповідь зав. кафедри історії журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, д-ра філологічних наук, професора **Н. М. Сидоренко**. Представниця київської школи пресознавства, відома в Україні та за її межами дослідниця проблем періодики присвятила свій виступ іншомовним періодичним виданням, складності їх пошуку у вітчизняних бібліотеках та за кордоном. Доповідачка наголосила, що ці складнощі великою мірою пов'язані з проблемами збереження періодики, здебільшого, газет, адже протягом останніх 20 років у багатьох бібліотеках ті видання, що не є затребуваними, утилізуються, і інформація, яку вони містять, назавжди зникає. У цьому контексті, на переконання професорки, особливого значення набуває оцифрування газетних фондів і забезпечення доступу до цих ресурсів усіх категорій користувачів.

Підвищений інтерес у аудиторії викликала презентація проекту «Libraria» як цифрового архіву української історичної періодики, з якою виступив директор компанії «Архівні інформаційні системи», канд. історичних наук **К. А. Віслобоков**. Він розповів про сучасні технології сканування, обробки та подальшого зберігання газет, підготовки оцифрованих матеріалів до онлайн публікації. Зокрема йшлося про міжнародний проект з оцифрування періодики ЗУНР, котра зберігається у Римі. В Україні компанія нині співпрацює з архівними установами і Книжковою палатою. Доповідач наголосив, що технічні можливості компанії дають змогу оцифрувати набагато більшу кількість газет. На заваді – відсутність співпраці з бібліотеками, відтак – неможливість доступу до колекцій. К. А. Віслобоков порушив питання формування міжбібліотечного каталогу оцифрованої періодики з метою усунення паралелізму при створенні цифрових колекцій газет різними установами,

де зберігається періодика, наголосив на необхідності системної скоординованої співпраці з усіма заінтересованими сторонами.

Завідувач відділу наукових досліджень української періодики НДІ пресознавства ЛННБ ім. В. Стефаника, ст. науковий співробітник, д-р філологічних наук **М. М. Комариця** приурочила свою доповідь 100-річчю ЗУНР і в цьому контексті часопис «Діло» був розглянутий нею як хронопис Листопадового Чину.

Доповідь старшого наукового співробітника НДІ пресознавства ЛННБ ім. В. Стефаника, канд. філологічних наук **О. Р. Дроздовської** також була присвячена річниці ЗУНР. Зокрема, доповідачка повідомила про повітові часописи періоду ЗУНР і розглянула їх як літопис становлення державності.

Професорка Інституту журналістики КНУ імені Т. Шевченка, д-р філологічних наук **А. А. Бойко** порушила тему помісної церкви в Україні. Актуальну проблему вона розглянула під кутом пресознавчого дослідження, джерелом її вивчення стали матеріали преси початку ХХ ст.

Доповідь «Німецько- та франкомовна преса української політичної еміграції про Українську революцію 1917–1918 рр.» виголосила зав. наукового відділу національної бібліографії української преси ЛННБ імені В. Стефаника, канд. філологічних наук **Н. М. Кулеша**. Ця тема знайшла свій подальший розвиток у доповідях зав. відділу зарубіжної україніки НБУВ, д-ра історичних наук, доцента **Т. Д. Антонюк**, наукового співробітника НБУВ, канд. історичних наук **О. І. Дзиги** та наукових співробітників відділу пресознавства НБУВ **О. С. Залізнюк** і **Л. А. Біліменко**.

Не залишилася поза увагою присутніх доповідь заступника директора з наукової роботи Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова» **Г. О. Гуцол** «Формування національного газетного фонду як єдиного ресурсу періодики України: поліаспектний аналіз». Доповідачка торкнулася надзвичайно болючого питання – створення зведеного каталогу вітчизняної періодики, координації зусиль різних наукових установ України задля досягнення цієї амбітної мети. Нині Книжкова палата співпрацює з компанією «Архівні інформаційні системи», ведеться робота з оцифрування колекції українських газет 1917–1925 рр. з її фондів.

Значний інтерес в учасників семінару викликала доповідь провідного наукового співробітника Інституту історії НАН України, д-ра історичних наук **Г. Я. Рудого**, який також відзначив як істотний недолік – відсутність координації і тісної співпраці у роботі над створенням репертуару періодики. Він запропонував створити спеціальну раду з пресознавства, котра б регулювала усі основні напрями роботи наукових бібліотек у справі створення науково-інформаційних ресурсів періодики і національного бібліографічного репертуару періодичних видань.

Активну участь у роботі семінару взяли співробітники Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Мол. науковий співробітник фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ **О. Ю. Горшихіна** поінформувала присутніх про російсько-єврейські періодичні видання 1918 р. з колекції «Періодика», котрі зберігаються у фонді

підрозділу. Зав. відділу формування і використання газетних фондів **Н. М. Носкіна**, мол. науковий співробітник відділу пресознавства **С. Дригайло** проаналізували пресу в Українській Державі П. Скоропадського, детально зупинившись на правових, політичних та соціально-економічних аспектах її функціонування. Провідний бібліотекар відділу формування і використання газетних фондів **С. М. Малюк** доповів про організацію фонду, шляхи комплектування газетного відділу Всенародної (Національної) бібліотеки Української Держави у період її становлення (1918–1921 рр.). Предметом розвідки представниці відділу музичних фондів Інституту книгознавства, мол. наукового співробітника **С. А. Літвінової** став журнал «Музыкальная жизнь», який ще з радянських часів слугує джерелом інформації про музичне життя, зокрема й в Україні. Мол. науковий співробітник **І. М. Швець** і науковий співробітник **О. С. Залізнюк** поділилися з присутніми інформацією про інтерактивне електронне видання «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет (1918–2018) у системі науково-інформаційних ресурсів НБУВ».

Під час семінару функціонувала виставка, де були представлені каталоги, бібліографічні покажчики газет, підготовлені фахівцями ВП НБУВ: серія каталогів «Газети України ... у фондах НБУВ», що охоплюють майже 140 років (1822–1960), «Київські газети 1838–1940 рр. у фондах НБУВ» та «Київські газети 1941–1991 рр. у фондах НБУВ», «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років: матеріали до бібліографії», «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет (1918–2008)», «Неформальна преса в Україні (1988–1991)», «Видання політичних партій, рухів, самодіяльних громадських об'єднань і товариств в Україні (1988–1989 рр.)», «Українські газети 1898–1915 рр., що виходили за межами України (з фондів НБУВ)» тощо.

Семінар пройшов в атмосфері конструктивного обміну думками і пошуку рішень актуальних проблем. За результатами його роботи було висунуто низку пропозицій і рекомендацій:

1. Зважаючи на масштаб проблем, що порушуються на пресознавчому семінарі, реорганізувати його у секцію, яка б працювала у рамках щорічної Міжнародної наукової конференції НБУВ.

2. Розпочати формування єдиної електронної бібліографічної бази даних газет України від заснування першої газети і до сьогодні; активізувати створення цифрових колекцій періодики, яка зберігається у фондах різних установ України, та надання доступу до цього інформаційного ресурсу всім провідним бібліотекам.

3. Підготувати пропозиції щодо створення міжвідомчої ради з пресознавства, котра сприяла б координації основних напрямів роботи вітчизняних бібліотек у справі створення науково-інформаційних ресурсів періодики і національного бібліографічного репертуару періодичних видань і надавала науково-методичну допомогу у цій справі.

Ольга Вакульчук,
канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ

Довідково-бібліографічні ресурси: формування, використання, організація доступу

У роботі семінару «Довідково-бібліографічні ресурси: формування, використання, організація доступу» взяли участь провідні фахівці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, компанії «ЛІГА ЗАКОН», Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ), Національної історичної бібліотеки України (НІБУ), Державної наукової установи (ДНУ) «Енциклопедичне видавництво», Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Національної наукової медичної бібліотеки України, Національної бібліотеки України для дітей та ін.

Обговорювалося широке коло проблем розвитку національної системи довідково-бібліографічних ресурсів, які створюються бібліотеками та іншими інформаційними установами України. У центрі уваги учасників семінару були базові інформаційні блоки – енциклопедистика та бібліографістика.

З привітанням до учасників семінару звернулася генеральний директор НБУВ, член-кореспондент НАН України **Л. А. Дубровіна**. Вона, зокрема, зазначила, що найважливішими підвалинами, на яких ґрунтується і без котрих взагалі неможлива наука, є саме бібліографічні та довідкові джерела інформації. Керівник НБУВ подякувала усім за плідну працю на цій ниві, привітала присутніх зі 100-річчям заснування НБУВ, торкнулася знаменних сторінок історії Бібліотеки, згадала вчених, які стояли біля її витоків – В. І. Вернадського, В. О. Кордта, М. П. Василенка та ін.

У доповіді зав. відділу НБУВ, д-а наук із соціальних комунікацій **Т. В. Добко** було розкрито основні етапи історії, проблеми, тенденції та перспективи формування довідково-бібліографічних ресурсів НБУВ. Наголошувалося, що довідково-бібліографічні ресурси (ДБР) відіграють ключову роль в інформаційному забезпеченні розвитку науки, культури, виробництва, у задоволенні духовних, освітніх, виробничих потреб користувачів бібліотек.

Дослідниця відзначила, що до довідково-пошукового апарату (ДПА) Бібліотеки сьогодні включаються ресурси глобальних комп'ютерних мереж, надається доступ до зарубіжних електронних баз даних (БД) наукової інформації, відбувається формування довідково-бібліографічних БД як багаторівневої інформаційно-пошукової системи, інтегрованої гіперпосиланнями із пошуковими засобами та ресурсами Інтернету, організуються онлайн-каталоги окремих спеціалізованих підрозділів НБУВ і бібліотек НАН України як комплексного універсального взаємодіючого інформаційного ресурсу, успішно розвиваються всеукраїнські корпоративні проекти ресурсів бібліографічної, реферативної, повнотекстової інформації. У сучасних умовах погіршення матеріального стану бібліотек нагальними, на переконання Т. В. Добко, є активізація міжвідомчої взаємодії головних академічних бібліотек і бібліотек наукових установ НАН України, координація та кооперація з національними галузевими бібліотеками та науково-інформаційними установами зі створення на корпоративних засадах

національного інтегрованого довідково-бібліографічного ресурсу України.

Директор Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, канд. філологічних наук **М. Г. Железняк** представив багатотомну «Енциклопедію Сучасної України» (ЕСУ) як базу знань про Україну ХХ–ХХІ ст. і чинник творення її науково-культурного дискурсу. Як наголосив доповідач, ЕСУ було використано при створенні чотирьохтомного «Тернопільського енциклопедичного словника», довідника «Професори Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: 1784–2009» (Львів, 2009) та інших видань. Універсальність ЕСУ як бази знань виявляється у найповнішому представленні на її сторінках біографічних матеріалів як наших сучасників, так і відомих діячів минулого у різних сферах суспільної діяльності ХХ–ХХІ ст. Творці ЕСУ, усвідомлюючи вагу видання, розробили електронну базу, що дає змогу досить швидко виокремлювати й групувати наявний у редакції матеріал за різними критеріями, зокрема фаховими, адміністративними, відповідно до того чи іншого часового періоду тощо. Будучи даністю українського науково-культурного дискурсу, ЕСУ є вагомим джерелом об'єктивної, достовірної наукової інформації про фактично всі сфери життєдіяльності України ХХ–ХХІ століть. Десятитисячний наклад кожного з виданих 18 томів ЕСУ, а головне – діюча онлайн-версія ЕСУ, (esu.com.ua) допомагають багатьом читачам (від учня до науковця) оперативно віднайти потрібну інформацію. Сучасний інформаційний простір України неможливо уявити без ЕСУ: у багатьох випадках її статті в пошукових системах є на першому чи другому місцях. Майже 10 тисяч посилань на статті ЕСУ містить україномовна Вікіпедія. Тому можна констатувати, що ЕСУ з інформаційної бази перетворилася на суттєвий елемент цілісної науково-культурної інформаційної палітри сучасної України».

Заступник директора Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, канд. філологічних наук **О. С. Іщенко** виокремив тенденції розвитку енциклопедистики як складника книжкової культури України, окремо наголосив на розширених можливостях онлайн версії «Енциклопедії Сучасної України» (<http://esu.com.ua/>). Директор ДНУ «Енциклопедичне видавництво» **А. М. Киридон** поінформувала присутніх про роботу над створенням «Великої української енциклопедії» відповідно до Указів Президента України. Концептуально «Велика українська енциклопедія» (ВУЕ) передбачає створення не лише сучасного компендіуму людських знань на виробленому досвідом провідних національних універсальних енциклопедій рівні, але й систематизацію та репрезентацію в доступному вигляді напрацювань попередніх поколінь. ВУЕ подає найважливіші довідкові матеріали практично з усіх галузей знання та виробничої діяльності. Колектив реалізує фактично відразу два проекти – друкований носій (ВУЕ) і розширена онлайн-версія (e-VUE) (<http://vue.gov.ua/>). Належну увагу учасники семінару приділили обговоренню питань організації та особливос-

тей редагування онлайн-ресурсу «Українська Вікіпедія». Зокрема, ця тема порушувалася генеральним директором Асоціації підприємств інформаційних технологій України **Ю. Й. Пероганичем**, активним дописувачем та створювачем україномовної Вікіпедії.

Підвищений інтерес у присутніх викликав виступ очільниці Інформаційного департаменту компанії «ЛІГА ЗАКОН» **І. В. Петрушкевич**, в якому йшлося про актуальні інформаційно-правові продукти і сервіси. Доповідачка зазначила, що системи «ЛІГА:ЗАКОН» є найповнішим джерелом систематизованої та достовірної правової інформації зі зручними інструментами пошуку. Вони дають змогу швидко знаходити та аналізувати правову інформацію на будь-який момент часу, оцінювати ситуацію і ухвалювати правильні рішення.

Серед нових розробок компанії І. В. Петрушкевич виокремила систему моніторингу та аналізу судових рішень VERDICTUM, яка дає змогу швидко підбирати максимально тождісні рішення з одного предмета і за обставинами справи за найповнішими базами судових рішень; систему перевірки та моніторингу бізнес-партнерів CONTR AGENT, яка уможливає перевірку контрагента на благонадійність та подальший контроль його діяльності; SMS-МАЯК – сервіс онлайн контролю змін статусу нерухомості та землі, що забезпечує оперативне відстеження будь-яких змін, що відбуваються з нерухомістю за Державним реєстром речових прав на нерухоме майно; SEMANTRUM – персональний онлайн сервіс моніторингу всіх типів ЗМІ та соціальних медіа з додатковими можливостями системного аналізу тональності публікацій, репутації, іміджу тощо; ІНТЕРАКТИВНА БУХГАЛТЕРІЯ – єдиний електронний інноваційний бухгалтерський сервіс, який щоденно надає необхідну, корисну та завжди актуальну інформацію для аудиторів, бухгалтерів, фінансистів, юристів, бізнесменів, науковців, викладачів, аспірантів і студентів, котрі вивчають економіку і фінанси. Усі матеріали зв'язані гіперпосиланнями з базою нормативно-правових актів від «ЛІГА:ЗАКОН» (<https://ligazakon.net/>). Всього у базах даних міститься близько 1 400 000 документів, щоденне оновлення – 600 документів.

Широкий спектр питань, пов'язаних з формуванням національного бібліографічного ресурсу, висвітлили співробітники відділу національної бібліографії НБУВ. Учасники семінару з великим інтересом прослухали виступ зав. відділу НБУВ, д-ра філологічних наук, професора **С. С. Кіраля** про багатий доробок Мирослава Мороза, знаного бібліографа, літературознавця, фольклориста. Доповідач на підставі скрупульозного вивчення джерел, зокрема автобіографії М. Мороза, неопублікованих матеріалів з його багатющого архіву, розповів про невідомі слухачам обставини творчої діяльності дослідника. Науковий співробітник НБУВ **Л. С. Новосьолова** розкрила основні етапи наукової діяльності відділу національної бібліографії. Доповідачка акцентувала увагу на особливостях роботи над підготовкою до видання репертуару української книги, а також розповіла про інші проекти, зокрема «Міжнародний зведений каталог-репертуар україномовної книги, 1798–1923», покажчики праць і літератури про життя та діяльність В. І. Вернадського, базу даних про Українську революцію 1917–1920 рр. Науковий співробітник НБУВ, канд.

історичних наук **І. Г. Лиханова** охарактеризувала серію покажчиків, підготовлених НБУВ, які у різних аспектах розкривають її столітню діяльність (1918–2018). Особливість та цінність цих покажчиків у тому, що вони охоплюють не лише праці співробітників Бібліотеки, але й інших авторів, які висвітлюють теоретичні та методичні проблеми бібліотекознавства, бібліотечної справи, книгознавства, бібліографознавства, архівознавства, документознавства та інформаційної діяльності. Темою своєї доповіді науковий співробітник НБУВ **І. Д. Войченко** обрала бібліографічну шевченкіану, яка упродовж багатьох років є пріоритетним напрямом наукової роботи НБУВ. Доповідачка ознайомила присутніх з роботою над проектом «Т. Г. Шевченко: бібліографія літератури про життя і творчість, 2004–2018», завершити який планується у 2019 р. Вона охарактеризувала особливості підготовки видання, акцентувала увагу не лише на фіксації численних праць про життя і творчість Тараса Шевченка, але й на нових підходах до прочитання та інтерпретації його спадщини в контексті сучасного шевченкознавства. Мол. науковий співробітник НБУВ **С. А. Дзюбич** представила результати дослідження сучасного бібліографічного лесезнавства, зокрема проект «Леся Українка. Твори. Переклади. Література про життя та творчість», започаткований у зв'язку з наближенням 150-річчя від дня народження Лесі Українки. Доповідачка також проаналізувала бібліографічні посібники ХХ – поч. ХХІ ст. із вивчення біографії, творчої спадщини Лесі Українки та вшанування її пам'яті в Україні і всьому світі.

Продовжили представлення української бібліографічної продукції, баз даних, системи ДПА Бібліотеки співробітники відділу науково-бібліографічної інформації НБУВ. Наукові співробітники НБУВ **В. Ю. Радченко** і **А. М. Колесніченко** розповіли про основні бібліографічні видання відділу за увесь період його функціонування як окремого структурного підрозділу, а саме, тематичні бібліографічні посібники, персональні біобібліографічні покажчики, списки літератури, метабібліографічні посібники. Мол. науковий співробітник НБУВ **А. В. Шумілова** поінформувала аудиторію про персональні бібліографічні покажчики в системі біобібліографії. Вона розкрила структуру і зміст персональних покажчиків, висвітлила особливості персональних покажчиків як наукового продукту та засобу формування позитивного іміджу вченого НАН України.

Проблеми відображення України у бібліометричних системах Scopus та Web of Science торкнувся мол. науковий співробітник НБУВ **А. О. Жабін**. Увагу присутніх привернула інформація головного бібліотекаря НБУВ **Г. А. Кузьменко** і зав. сектору НБУВ **Ю. Л. Фіх** про систему традиційних та електронних каталогів НБУВ. У цьому контексті цілком слушною була презентація довідника «Каталоги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2017) (<http://www.nbuv.gov.ua/>).

Низка виступів співробітників відділу науково-бібліографічної інформації НБУВ була присвячена покажчикам змісту періодичних видань. Так, науковий співробітник НБУВ **В. А. Шкаріна** ознайомила присутніх з результатами дослідження масиву окремо виданих в Україні покажчиків змісту, які описують публікації українських часописів, що видавалися з 1844-го по 2016 р. Ст. науковий

співробітник НБУВ, канд. історичних наук **О. Я. Дуднік** говорив про відображення теми Української революції 1917–1921 рр. у покажчиках змісту періодичних видань. Мол. науковий співробітник НБУВ **Т. А. Гришина** розглянула покажчики змісту періодичних видань книгознавчого циклу у фондах НБУВ. На покажчиках змісту українських часописів як джерелі дослідження життя української еміграції зосередився у своєму виступі мол. науковий співробітник НБУВ **П. М. Штих**. Ґрунтовний покажчик змісту економічного журналу «Вісник Національного банку України» за 1994–2016 рр. представила мол. науковий співробітник НБУВ **А. М. Головащук**.

Органічно вписалися в тематику семінару виступи колеги з ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського. Науковий співробітник ДНПБ України **О. Л. Гончаренко** розповіла про науково-інформаційну й видавничу діяльність провідних освітянських бібліотек та заходи міжнародного, всеукраїнського, обласного рівнів, спрямовані на інноваційний розвиток системи національної освіти й підвищення кваліфікації бібліотечних працівників. Інформація про них розміщується у щорічному виданні ДНПБ – «Довідник науково-інформаційної й видавничої діяльності та основних заходів, спрямованих на підвищення професійної майстерності бібліотечних працівників освітянської галузі». Доповідачка детально проаналізувала діяльність освітянських бібліотек, пов'язану з відзначенням у 2018 р. 100-річчя від дня народження В. О. Сухомлинського. Науковий співробітник ДНПБ **А. І. Рубан** охарактеризував три випуски науково-допоміжного бібліографічного покажчика «Бібліотека навчального закладу в контексті інформатизації суспільства», який з 2003 р. готується фахівцями Бібліотеки. Його мета – допомога в самоосвітній діяльності фахівцям бібліотек закладів загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти, популяризація документів, що висвітлюють тенденції розвитку бібліотек як сучасних інформаційних центрів, акцентують увагу на актуальних питаннях теорії, методики та практики бібліотечної справи, організації роботи бібліотек, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в їхню діяльність тощо.

Виступи зав. відділу міжнародної інформації та за-

рубіжних зв'язків НБУВ **Т. І. Арсєнко** і ст. наукового співробітника НБУВ, канд. філологічних наук **В. М. Підвойного** були присвячені тюркомовним джерелам у фондах НБУВ, бібліографічному проекту «Україна – тюркський світ», іншим бібліографічним починанням. Наголошувалося, що введення у науковий обіг поняття «тюркомовний джерелознавчий комплекс» розширює можливості ДПА для спеціалізованого галузевого бібліографічного ресурсу – історії країн Азії, загального сходознавства, тюркології та її складових – азербайджаністики, гагаузнавства, кримотатарознавства, туркменознавства, тощо. Про Архів документів австрійського опору – дослідницько-документаційний і інформаційний центр Відня розповіла мол. науковий співробітник НБУВ **Г. І. Безпала**. Вона наголосила, що за 55 років свого існування ця установа зробила вагомий внесок у дослідження новітньої історії Австрії. Результатом роботи архіву є численні унікальні колекції, багатотомні публікації джерел.

Відомий дослідник видань української діаспори, доктор Українського Вільного Університету **С. Б. Козак** поінформував учасників семінару про роботу з бібліографування раритетної періодики. Він подарував Бібліотеці свої нові праці: ґрунтовне тритомне бібліографічне дослідження «Історія української діаспори на сторінках часопису «Українські вісті» (Німеччина, 1945 – США, 2000) : систематичний покажчик змісту» (Київ, 2017) та книгу «Іван Багряний (життя і творчість в ілюстраціях)» (Київ, 2018).

Цікаві виступи доповідачів, щирі вітання з нагоди ювілею НБУВ, дружня атмосфера сприяли плідному спілкуванню. Усі присутні погодилися з думкою, що обговорення важливих питань бібліотечно-бібліографічної, енциклопедичної справи у колі професіоналів, колег, справжніх друзів, відомих вчених і молодих науковців, обмін досвідом, новими ідеями є потужним рушієм подальшого розвитку цього важливого сегмента бібліотечної діяльності, дає наснагу, інтелектуально збагачує.

Тетяна Добко,

д-р наук із соціальних комунікацій, зав. відділу НБУВ

Віталіна Шкаріна,

наук. співробітник НБУВ

Документальні історико-культурні фонди: традиції та новачі місць зберігання, формування, використання

7 листопада 2018 р. у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» відбувся семінар «Документальні історико-культурні фонди: традиції та новачі місць зберігання, формування, використання». Для обговорення було подано 26 доповідей.

До роботи семінару долучилися фахівці у галузі архівознавства, джерелознавства, бібліотечної справи та музейні працівники. Серед них – співробітники Національної історичної бібліотеки України, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Державного архіву м. Києва, ви-

кладачі Київського національного економічного університету, Київського національного університету технологій та дизайну, працівники Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, співробітники Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, інститутів архівознавства, рукопису та книгознавства НБУВ.

У вступному слові співкерівники семінару, завідувач відділу НБУВ, канд. історичних наук **С. В. Старовойт** і завідувач відділу НБУВ, канд. історичних наук **Т. В. Коваль** сфокусували увагу присутніх на висвітленні історичних аспектів розвитку системи формування, збережен-

ня й використання документних комплексів історико-культурного значення, на діяльності у цій царині профільних установ на сучасному етапі та визначенні їхніх завдань і перспектив. З огляду на виклики сьогодення наголошувалося на необхідності всебічного висвітлення кризь призму архівних документів процесів становлення, розвитку і досягнень української науки. З коротким вступним словом також виступила директор Інституту архівознавства НБУВ, канд. історичних наук, заслужений працівник культури України **Л. М. Яременко**.

Більшість доповідей була присвячена проблемним питанням формування архівних ресурсів, пов'язаних із комплектуванням архівних фондів, систематизацією та науковим описуванням широкого видового спектру документів. Йшлося також про використання архівних документів у дослідженнях з історії української науки, зокрема у процесах наукової реконструкції історичних подій, про пошуки нових шляхів актуалізації історичних джерел та повернення до них уваги дослідників шляхом створення нових електронних довідкових ресурсів, публікації документів та інформації про їхній склад у фондах профільних установ чи структурних підрозділів, які зберігають документи Національного архівного фонду. У світлі 100-річних ювілеїв НБУВ та НАН України низка доповідей була присвячена питанням історії діяльності деяких установ у системі НАН України.

Теоретичних питань методичного забезпечення процесів формування та обліку архівних документів, що застосовуються в установах НАН України, торкнулися у своїх доповідях провідні фахівці НБУВ **Л. М. Яременко, С. В. Старовойт, О. П. Степченко, Н. М. Зубкова, Т. В. Коваль**. Особливостям обліку та використання документів Національного архівного фонду, що зберігаються в музеях науково-дослідних установ НАН України, присвятила свою доповідь наук. співробітник НБУВ **О. В. Січова**, а про специфіку формування та шляхи наповнення особових фондів відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України йшлося у доповіді його співробітниці, канд. філол. наук **Н. І. Лисенко**.

Великий інтерес в учасників семінару викликали доповіді співробітників Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф **В. В. Боровика, О. В. Березовської, О. Г. Шамоїна**, присвячені діяльності Центру в галузі забезпечення збереженості документальної культурної спадщини зон українського Полісся, що постраждали від Чорнобильської катастрофи, проблемам формування документальних комплексів, їх систематизації з огляду на часткове представлення документів на паперовій основі та наявність широкого спектру аудіодокументів, складнощам в анотуванні при науковому описуванні та ін.

У виступах йшлося і про дослідження складу документів особових фондів видатних учених України – **О. М. Апанович, П. В. Клименка**, академіків і членів-кореспондентів НАН України **С. М. Баранова, І. І. Іванова, М. І. Іванова, А. Д. Коваленка, М. В. Птухи**, комплексів документів українських науковців у різних архівних установах. Широкий видовий склад документів у особових архівних фондах, їхній інформаційний потенціал та ступінь інформативності різних видів документів

висвітлили співробітники НБУВ: канд. історичних наук **О. П. Степченко** і **О. П. Бодак**, наук. співробітник **Г. Ю. Калініч**, мол. науковий співробітник **Л. С. Щерба**, наукові співробітники НБУВ, канд. історичних наук **М. О. Принь, Ю. В. Булгаков, А. І. Шаповал**, мол. науковий співробітник **М. С. Коломієць**, ред. I кат. **Л. І. Завалішина**. Тематичній збірці документів Київського відділення Товариства розповсюдження просвіти між євреями Росії, що зберігається у відділі фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ, присвятила свою доповідь співробітниця цього відділу **Г. А. Ривкіна**.

На окремі аспекти використання інформаційної складової як архівних, так і опублікованих джерел звернули увагу аудиторії наукові співробітники НБУВ **І. Г. Кіржасва** («Географія наукових відряджень та подорожей академіка О. І. Бродського (за документами ІА НБУВ)», **А. М. Беба** («Польський тижневик «Tygodnik ilustrowany») як джерело до вивчення історії та культури України». Проблему використання комплексів опублікованих джерел як об'єктів дослідження при реконструкції історичних процесів та їх формування як окремих складових загальних фондів комплексів порушували у своїх доповідях канд. історичних наук **В. П. Петрикова, Д. В. Байкеніч, Т. А. Якубова**.

Зав. відділу НБУВ, канд. історичних наук **Т. В. Коваль**, торкаючись формування книжкових збірок Інституту рукопису НБУВ, зробила глибокий екскурс в історію Інституту. Про історію Інституту архівознавства НБУВ в рамках загальної історії НАН України йшлося і у доповіді **С. В. Старовойт** і **Л. М. Яременко**.

Практично всі доповідачі у своїх виступах торкалися проблемних питань актуалізації інформації, що міститься у архівних і опублікованих джерелах та збереження унікальних комплексів документів для проведення подальших наукових досліджень на їх основі, введення у науковий обіг історичної інформації і створення сучасних інформаційних ресурсів.

За результатами обговорення представлених доповідей учасники семінару запропонували включити до резолюції конференції такі напрями:

- вважати формування електронного інформаційного сегмента на базі традиційних джерел архівної інформації будь-яких видів головним пріоритетом діяльності установ-фондоутримувачів для забезпечення виконання їх основних функцій у сучасному інформаційному суспільстві і передбачати можливість технічного забезпечення цього процесу при формуванні бюджетів установ;
- активно розвивати науково-дослідну роботу архівних підрозділів наукових установ України у напрямі розроблення спільних проектів у галузі збереження наукової та культурної складових національної пам'яті України, популяризації архівної спадщини вітчизняної науки через публікацію широкого спектра науководовідкових видань у вигляді міжфондових анотованих каталогів, тематичних збірників документів та сприяти обміну набутим досвідом під час підготовки попередніх індивідуальних проектів;
- до перспективних напрямів діяльності віднести створення об'єднаного багатовекторного цифрового ре-

сурсу: від інформаційно-довідкового формату до представлення повнотекстових архівних документів з історії вітчизняної науки на базі фондів архівних підрозділів установ НАН України (на першому етапі), галузевих академій наук України (на другому етапі) та мережі всіх науково-дослідних установ України (на третьому етапі).

Семинар пройшов на високому професійному рівні, у атмосфері конструктивних дискусій. Після завершення

його роботи учасникам зібрання була організована екскурсія архівосховищами Інституту архівознавства з демонстрацією системи забезпечення збереженості документів та представленням окремих документальних експонатів зі складу архівних фондів.

Світлана Старовойт,

канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ

Тетяна Коваль,

канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ

Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи

Програма семінару «Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи», що відбувся 8 листопада 2018 р. у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», як завжди, була різноплановою та насиченою.

У зібранні взяли участь 38 фахівців з питань збереження бібліотечних та архівних фондів України, представники наукових та спеціальних бібліотек і музеїв України, а також науково-дослідних установ Національної академії наук України. Зі змістовними доповідями, презентаціями виступили науковці та фахівці з Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України (м. Київ), Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка (м. Львів), Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (м. Харків), Національної історичної бібліотеки України, Національної медичної бібліотеки України (м. Київ), наукової бібліотеки Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана, Державної науково-технічної бібліотеки України (м. Київ), Національної бібліотеки України для дітей (м. Київ), Національного науково-дослідного реставраційного центру України (м. Київ), а також спеціалісти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Присутні підбили підсумки роботи з усіх напрямів діяльності НБУВ, пов'язаних із забезпеченням збереження фондів на різних носіях, розглянули питання впровадження базових принципів превентивної консервації в сучасних умовах, екологічні та технологічні ризики збереження документів із фонду дисертацій у наукових бібліотеках, проблеми збереження та підходи до реставрації деструктованих шкіряних оправ, найважливіші аспекти упередження надзвичайної ситуації як основного складника збереження фондів наукової бібліотеки, оцифрування, відновлення та збереження фонографічних циліндрів Фоноархіву єврейської музичної спадщини НБУВ, а також проблеми мікологічної безпеки бібліотечних фондів, зокрема, фунгіцидної активності нових похідних гуанідину щодо мікроміцетів – контамінантів повітря книгосховищ.

Відкриваючи засідання в.о. заступника генерального директора НБУВ з наукової роботи, канд. іст. наук **Л. В. Муха** відзначила, що в останні роки у галузі забезпечення збереження фондів акценти зроблено стосовно екологічної обґрунтованості та ефективності запроваджених

консерваційних технологій, а також гарантування безпеки і захисту документів. Для запровадження різних форм і методів превентивної консервації, наголосила доповідачка, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) орієнтується на програми таких міжнародних організацій, як ЮНЕСКО, ІФЛА – зокрема на програмну заяву ІФЛА, яка підтримує завдання 11.4 порядку денного ООН 2030 щодо активізації зусиль із захисту всесвітньої культурної та природної спадщини. Збереження та реставрація рухомих пам'яток культури завжди були в пріоритеті ІФЛА, яка створила програми «Культурна спадщина» та «Реєстр ризику ІФЛА». Саме останній і був розроблений, щоб підтримати бібліотечну спільноту та своєчасно реагувати на стихійне лихо. Реєстр також направлений на виявлення документних культурних колекцій, що перебувають під загрозою втрати у зв'язку з природними та антропогенними катастрофами.

Порушену тему продовжила науковий співробітник НБУВ **Л. П. Загока** у змістовній науковій презентації «Превентивні заходи – основний складник у збереженні фондів наукової бібліотеки». Доповідачка наочно обґрунтувала необхідність виконання превентивних профілактичних заходів стосовно паперів документів, які побували в екстремальних умовах. Під час презентації йшлося про матеріалознавчі дослідження паперу документів, які зазнали надмірного зволоження та подальшого висушування. Їх результати переконливо довели, що процеси старіння матеріальної основи таких документів за показником механічної тривкості відразу поглиблюються на 100–150 років. Тому для таких документів, наголосила доповідачка, під час їх використання слід неухильно підтримувати нормативні умови зберігання та здійснювати більш ретельний моніторинг фактичного фізичного стану. Присутнім наочно було продемонстровано як внаслідок зволоження документів відбувається зниження механічної міцності паперу, зменшення кількості проклеювальних речовин та наповнювачів у його структурі. Крім того, папір стає більш доступним для біологічних шкідників. Тому для документів, що зазнали негативного впливу надзвичайної ситуації або просто побували в зоні аварії, вкрай актуальним стає вчасний біологічний та ентомологічний контроль.

Вже традиційно на семінарі з питань збереження фондів розглядалися питання, безпосередньо пов'язані з матеріалознавчими пошуками та експериментальними дослідженнями процесів старіння паперу. Маються на

увазі як різноманітні експериментальні дослідження модельних зразків деяких видів паперу, що поширені у якості матеріальної основи бібліотечних документів, так і результати науково-прикладних обстежень окремих масивів фондів Бібліотеки. Завжди з великим інтересом присутні сприймають інформацію стосовно особливостей зберігання документів, представлених на тому чи іншому виді паперу. Цього року у доповіді завідувача ВНТЗФ, канд. технічних наук, ст. наукового співробітника **М. М. Омельченка** йшлося про екологічні та технологічні ризики під час збереження дисертацій у бібліотеках. На його переконання, до основних технологічних ризиків належить товщина блоку більше 6 см, адже саме вона, та ще клейове скріплення сторінок праці створюють труднощі під час читання. Виклейка палітурок бумвінілом сприяє розлому корінця під час використання книжкового блоку, а скріплення його «на скобу» прискорює розвалювання блоку, іноді навіть після першого використання дисертації. Таким чином, практика збереження і консервації дисертацій, що надходять на постійне зберігання до бібліотеки, потребує більшої уваги до вивчення фізичного стану складових матеріальної основи кожного документа. На переконання доповідача, при зберіганні дисертацій важливо враховувати їхні великі формати, адже це потребує значних площ для розміщення та більших витрат часу на проведення робіт з дотримання санітарно-гігієнічного стану цього фонду.

Значна увага на семінарі приділялася розкриттю такого важливого напрямку бібліотечної діяльності, як матеріалознавчі дослідження та основні операції з реставрації шкіряних оправ. Саме цій темі була присвячена доповідь фахівців Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка, завідувача відділу **Л. С. Дзедзелюк** і мол. наукового співробітника **Л. М. Льоді** «Проблеми збереження деструктованих шкіряних оправ». Доповідачі детально розкрили новий метод реставрації та реконструкції оздоблення механічно пошкодженої шкіряної оправи. Зокрема, було підкреслено, що основними пошкодженнями деструктованої шкіри, як правило, є розтріскування, обсіпання поверхневого шару, втрата фрагментів. Для тривалого зберігання таких оправ, повернення їм еластичності та міцності здійснюється ціла низка консерваційних заходів – очищення, антисептична обробка, консервація, усунення деформацій, склеювання. Ще одним важливим чинником забезпечення надійного збереження шкіряних оправ є стабільність параметрів навколишнього середовища та використання спеціальних сорбентів для експозиційних вітрин. Фахівці зазначили, що на сьогодні найкращим сорбентом є буферний матеріал Frt-Sorb, який розроблено спеціально для експозиційних вітрин у музеях.

Темі зберігання документів у шкіряних оправах була присвячена і доповідь мол. наукового співробітника НБУВ **Л. М. Куяви** «До проблем зберігання бібліотечних книжок у шкіряних оправах». Дослідниця зазначила, що книги у шкіряних оправах досить різноманітні за природою, зовнішнім виглядом, складом, ступенем руйнування. І це слід враховувати під час проведення консервації, а саме, під час очищення оправи від забруднень, дезінфекції, запобігання каталітичного окислення колагену солями заліза і міді, нейтралізації пом'якшення шкіри та підтри-

мування оптимальних температурно-вологісного, світлового та санітарно-гігієнічного режимів зберігання. На завершення доповідачка окреслила шляхи здійснення основних стабілізаційних заходів для книг у шкіряних оправах, які гарантують їх збереження на тривалій час.

У співдовіді заступника директора з наукової роботи Інституту проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України, чл.-кореспондента НАН України **А. А. Крючина**, ст. наукового співробітника ІПРІ НАН України, канд. тех. наук **І. В. Косяка**, наук. співробітника ІПРІ НАН України **Л. І. Єгупової**, завідувача відділу фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ, канд. іст. наук, ст. наукового співробітника **І. А. Сергєєвої** «Оцифрування, відновлення та збереження фонографічних циліндрів Фоноархіву єврейської музичної спадщини НБУВ» розглядалася своєрідна альтернатива традиційним процесам консервації фондів. Йшлося про забезпечення збереження документів на нетрадиційних для бібліотеки носіях інформації (віск) в епоху цифрових технологій. У науковій презентації **І. А. Сергєєвої** було детально розкрито основні етапи роботи зі збереження та відновлення звукової культурної спадщини єврейського музичного фольклору – Фоноархіву єврейської музичної спадщини ІР НБУВ – шляхом оцифрування фоноциліндрів, відтворення, відновлення зчитаних записів та створення цифрових копій; ідентифікація записів, пошук ілюстративних матеріалів стосовно відтворених записів, створення компакт-дисків з відтвореними записами. Завдяки використанню системи прецизійного відтворення звуку з фонографічних циліндрів Едісона, як повідомила авторка, оцифровано та відновлено більшу частину колекцій Ю. Енгеля, С. Ан-ського, З. Кісельгофа, І. Лур'є, М. Береговського. Для публікації на компакт-дисках відібрані найкращі за звучанням фонограми, ідентифіковані записи, підібрано інформаційний матеріал, який ілюструє відтворені записи, а результати роботи також представлено в буклетах до компакт-дисків.

У низці доповідей розглядалися актуальні питання профілактики мікологічного пошкодження документів як окремого напрямку мікробіологічної безпеки приміщень та фондів. Так, у доповіді наук. співробітника Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України, канд. біол. наук **А. І. Чуєнка** «Фунгіцидна активність нових похідних гуанідину щодо мікроміцетів – контамінантів повітря книгосховищ» (підготовлений у співавторстві з мол. наук. співробітником НБУВ, канд. біол. наук **Я. І. Савчуком** та провідним інженером ІМВ НАН України **Ю. Б. Письменною** на базі Випробувальної лабораторії грибостійкості та мікробіологічних досліджень технічних, медичних виробів і матеріалів ІМВ НАНУ) було представлено видовий склад мікроміцетів-контамінантів повітря фондів 15 наукових бібліотек науково-дослідних установ НАН України м. Києва. Авторі наголошують, що у мікобіоті досліджених приміщень найчастіше трапляються види *Alternaria alternata*, *Cladosporium cladosporioides*, *S. sphaerospermum* та представники роду *Penicillium*. Тому за таких умов найбільш доцільним є використання олігомерної похідної гуанідину, що містить пропан-2,2-ділдибензенову хімічну групу для обробки приміщень книгосховищ та дерев'яних меблів з метою зниження кількості життєздатних мікрос-

копічних грибів на їх поверхнях. Ще один аспект мікробіологічних досліджень у своїй співповіді «Деякі фізіолого-біохімічні особливості мікроскопічних грибів-деструкторів техногенних матеріалів» висвітлили мол. науковий співробітник НБУВ, канд. біол. наук **Я. І. Савчук**, науковий співробітник ІМВ НАН України, канд. біол. наук **А. І. Чусько**, провідний інженер ІМВ НАН України **Ю. Б. Письменна**. Було відзначено: мікроскопічні гриби завдяки своїм фізіолого-біохімічним та фізіологічним особливостям є вкрай варіабельною групою мікроорганізмів, що зумовлює їх високу здатність до пошкодження техногенних субстратів, зокрема, паперу та інших матеріалів, які використовуються для виробництва книг. Таким чином, мікологічний контроль повітря фондосховищ та інших приміщень Бібліотеки, а також визначення грибостійкості матеріалів, з яких складаються джерела інформації і пошук ефективних фунгіцидів щодо грибів-контамінантів, є одним із магістральних напрямів досліджень ВНТЗФ.

Йшлося на семінарі й про окремі напрями роботи ВНТЗФ. Вони досліджувалися в рамках наукової теми «Превентивні методи збереження документів наукових бібліотек як стратегія ефективності екологічної та техногенної безпеки». Про результати експериментальних досліджень процесів заморожування і сушіння надмірно зволжених документів на ганчір'яному папері, що були виконані на спеціально підібраних модельних зразках цього виду паперу різної товщини, доповіла мол. науковий співробітник НБУВ **А. А. Остапенко**. У доповіді «Прогнозування фізико-механічних показників ганчір'яного паперу документів після заморожування та висушування», підготовленій спільно з науковим співробітником **Л. П. Загокою**, вона відзначила, що отримані результати таких фізико-механічних показників, як міцність на злом під час багаторазових перегинів та руйнівного зусилля мо-

дельних зразків дають змогу спрогнозувати фактичний фізичний стан паперу бібліотечних документів, що побували в екстремальній ситуації, а також розробити та реалізувати низку конкретних профілактичних заходів.

Деякі доповіді співробітників ВНТЗФ висвітлювали результати виконаних науково-дослідних обстежень та розробок. Це, зокрема, співповідь інженера-хіміка I категорії НБУВ **Н. Б. Баляниці** і провідного інженера-хіміка НБУВ **Л. М. Волосатих** «Науково-прикладні обстеження рукописних документів НБУВ – запорука їх довготривалого зберігання», доповідь головного бібліотекаря НБУВ **Т. В. Крікової** «Збереження фондів у бібліотеках: від минулого до сучасного» та ін.

Робота зі збереження документів у архівних установах, як відомо, вирізняється своєю специфікою. Про це йшлося у співповіді фахівців Державного архіву м. Києва **Н. К. Дяченко** і **С. Ю. Карамаш** «Використання бібліотечних фондів у виставковій діяльності архівних установ».

Учасники семінару взяли активну участь в обговоренні порушених у доповідях питань, запропонували активізувати співпрацю у галузі збереження, консервації документів у бібліотеках, музеях, архівах України в різних форматах та на основі різноманітних угод. Під час засідання було сформульовано декілька актуальних тем для обговорення у 2019 р. Зокрема, це стосується розроблення рекомендацій до технологічних вимог з оформлення окремих видів документів, що надходять на постійне зберігання до бібліотек з інших (сторонніх) установ.

Людмила Муха,

канд. іст. наук,

заст. генерального директора НБУВ

Любов Загока,

наук. співробітник НБУВ

Наукометрія цифрової науки

На семінар «Бібліометричні технології та наукометричні дослідження», що проходив 6 листопада 2018 р. в рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», зібралися провідні вітчизняні фахівці з питань наукометрії.

Термін «цифрова наука» з'явився 2013 р. у документах програми Європейського Союзу «Горизонт-2020» для узагальнення напрямів дослідницької діяльності, які раніше розвивалися у рамках е-науки, відкритої науки та науки 2.0. Цифрова наука ґрунтується на використанні інфраструктур, послуг та інструментів, заснованих на інформаційно-комунікаційних технологіях. Вона пропонує багато ефективніші інструменти для наукової співпраці, проведення експериментів та їх аналізу, робить наукове знання доступнішим. Водночас цифрова наука сприяє появі нових парадигм проведення досліджень, коли окремі особи, колективи, суспільство загалом безпосередньо беруть участь у створенні та використанні нових знань. Передбачене цифровою наукою прискорення переходу

досліджень у глобальний комунікаційний простір ставить перед науковою спільнотою нові проблеми.

Одна з них, а саме розвиток наукометричних досліджень у цифровому середовищі, була порушена у доповіді директора Наукової бібліотеки Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, канд. історичних наук **В. О. Копаньскої** «Наукометрія в бібліотеці цифрової науки». Вона зазначила, що первісне визначення наукометрії як комплексу кількісних методів формального оцінювання ефективності дослідницьких робіт протягом тривалого періоду визначало «нумерологічний» напрям її діяльності й орієнтувало на обґрунтування адміністративних процесів реформування освіти і науки. Осучаснення теоретичного базису наукометрії стимулювало нові підходи до осмислення вектора її розвитку. Сьогодні – це комплекс методів і засобів моніторингу, експертної підтримки розвитку науки й освіти. Тобто сучасну місію наукометрії фахівці тлумачать як аналітичний супровід вирішення не «політичних», а наукових завдань. Тому у цифровій науці методичний інструментарій підтримки досліджень слід доповнити

інфометричними засобами, а саме, засобами Data Mining і Text Mining. Під Data Mining розуміється процес виявлення в слабо структурованих даних невідомих, нетривіальних, корисних і доступних для інтерпретації знань, які потрібні для ухвалення рішень у різних сферах людської діяльності. Засоби Text Mining забезпечують приведення текстової (неструктурованої) інформації у вигляд, придатний для подальшого комп'ютерного опрацювання. Прикладом використання таких засобів може слугувати аналіз частотних показників слів із заголовків публікацій для виділення найбільш уживаних термінів і виокремлення тенденції змін у наукових дослідженнях шляхом порівняння терміносистем різних років. При цьому за частотними словниками можна здійснювати експертне прогнозування розвитку науки і виявляти оригінальні статті, що заслуговують на підвищену увагу. На завершення доповідачка наголосила, що такий інструментарій наукометрії потребує фахівців нової генерації – бібліотекарів-аналітиків, у яких би класична гуманітарна освіта органічно поєднувалася з поглибленими знаннями в сфері інформатики та прикладної математики.

У виступі завідувача відділу бібліометрії і наукометрії НБУВ, канд. технічних наук **Л. Й. Костенка** «Національна система бібліометричної інформації» наголошувалося на необхідності надання суспільству цілісного уявлення про наукове та науково-педагогічне середовище, потенціал науки і якість освіти в державі. Це одна з характеристик, які визначають інформаційну культуру нації, її технологічний рівень. Наявність низки світових наукометричних платформ є передумовою створення на основі консолідації їхніх ресурсів національних систем бібліометричної інформації. Доцільність такого підходу зумовлюється як необхідністю врахування глобальних інтеграційних тенденцій у системі наукових комунікацій, так і економічними причинами, оскільки розроблення і підтримка країно-орієнтованих індексів цитування потребує значних фінансових витрат. Концепцію консолідації покладено в основу побудови інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки». Консолідація бібліометричної інформації різних платформ і створення на цій основі національної системи бібліометричної інформації – суттєва, але не єдина позитивна риса «Бібліометрики української науки». Не менш важливою, на думку доповідача, є її реалізація з урахуванням принципу конвергентності, тобто тенденції зближення концептуальних засад побудови міжнародних і національних наукометричних платформ, що уможливило в перспективі їхню інтеграцію і створення бібліометрики глобального виміру.

У доповіді ст. наукового співробітника Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, канд. технічних наук **І. В. Балагури** «Наукометричний аналіз міждисциплінарних досліджень» наголошувалося, що актуальним завданням наукометрії є виявлення основних закономірностей міждисциплінарної кооперації з метою покращення управління, оцінки та результативності проектів. Для визначення спільних точок та співвідношення між різними напрямками наукових досліджень доповідачка здійснила порівняння інформації від експертів, аналіз

публікацій та цитувань у різних наукових галузях. Застосування методу визначення міждисциплінарної складової досліджень на основі даних відкритих мережевих ресурсів було продемонстровано на конкретних прикладах.

Наук. співробітник НБУВ, канд. наук із соціальних комунікацій **Т. В. Симоненко** у своєму виступі дослідила витоки бібліометрії і наукометрії, розглянула сучасні підходи до визначення змісту поняття «наукометрія», чітко окреслила перехід від формальних кількісних індикаторів оцінювання результативності дослідницької діяльності до отримання експертного висновку на основі бібліометричних показників.

Підвищений інтерес у учасників семінару викликала доповідь пров. бібліотекаря Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» **А. В. Кузнєцова** «Досвід науково-інформаційного забезпечення видавничої діяльності». Фахівець поінформував присутніх про розвиток спільної видавничої інфраструктури суб'єктів наукової діяльності України, що ґрунтується на професійному програмному забезпеченні з відкритим вихідним кодом. Останнє розроблене в рамках некомерційного дослідницького проекту, присвяченого просуванню ідеї відкритості наукових публікацій. У рамках цього проекту були створені програмні продукти для управління публікаціями журналів – «Open Journal Systems», конференцій – «Open Conference Systems» і монографій – «Open Monograph Press». Як повідомив А. В. Кузнєцов, станом на вересень 2018 р. проектом охоплено близько 580 журналів понад 100 університетів та НДІ, 132 тис. статей 62 тис. авторів з 1,7 млн цитувань. Створено сайти для 84 конференцій, до наповнення яких долучилося 6,5 тис. науковців.

У презентаціях ст. наукового співробітника Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, канд. хімічних наук **В. П. Рибачука**, наук. співробітника НБУВ **О. І. Жабіна** і аспіранта НБУВ **А. С. Медведєвої** порушувалися питання вебнаукометрії, альтернативних метрик і особливостей використання системи Scopus при оцінюванні наукової діяльності.

Представлені на семінарі доповіді викликали жваві дискусії, що свідчило про їх актуальність. Присутні дійшли висновків про доцільність:

- розгорнути формування Національної системи бібліометричної інформації для надання суспільству цілісного уявлення про потенціал науки і якість освіти в Україні на основі консолідації даних світових наукометричних платформ;
- розширити інструментарій наукометричних досліджень методами та засобами інфометрії для сприяння виявленню в цифровому середовищі нових знань і трансформації бібліотеки з елемента наукової інфраструктури в учасника дослідницької діяльності.

Леонід Костенко,
канд. техн. наук, зав. відділу НБУВ
Олександр Жабін,
наук. співробітник НБУВ

Показчик змісту журналу «Бібліотечний вісник» за 2018 рік

Шкаріна В. Розвиток системи національних метабібліографічних посібників в Україні	№ 1	с. 3–9	Прокопенко Л. Конференція директорів європейських національних бібліотек (CENL): організаційні засади створення та функціонування	№ 6	с. 7–14
Островська О. Мережа українських військових бібліотек: сучасний стан та перспективи входження в соціокомунікаційний простір	№ 1	с. 9–19	Соколов В. Передплатники публічних бібліотек в Україні у середині XIX – на початку XX ст.	№ 6	с. 15–25
Гранчак Т. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як науково-інформаційний центр організації управління знаннями	№ 2	с. 3–10	ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)		
Добко Т. Впровадження УДК і ББК бібліотеками України: історичні паралелі і реалії сьогодення	№ 2	с. 10–24	Шпаргало Є. Висвітлення подій Української революції 1917–1921 рр. часописом «Вісті комбатанта»	№ 1	с. 28–34
Соколов В. Використання електронних експозицій у роботі музею історії бібліотеки	№ 2	с. 24–33	Добко Т., Дуднік О. Бібліографічні показники з історії національно-визвольних змагань українського народу (1917–1921 рр.) (друга половина XX – початок XXI ст.)	№ 1	с. 34–44
Костенко Л., Симоненко Т., Жабін О. Цифрова гуманітаристика в бібліотеці: від е-каталогу до наукометрії	№ 4	с. 3–9	Антонюк Т. Українська революція 1917–1921 років у спогадах представників політичної еміграції	№ 2	с. 34–47
Лобузін К., Галицька С., Орщина Н. Формування системи відповідності між Рубрикаторм НБУВ і УДК в електронному каталозі	№ 4	с. 10–14	Шпаргало Є. Битва під Крутами – важливий епізод визвольних змагань 1917–1921 рр. (за джерелами фонду відділу зарубіжної україніки НБУВ)	№ 3	с. 23–27
Федотова О. Музична література в бібліотеках УРСР як об’єкт цензурування (1946–1952)	№ 4	с. 15–20	Васьківська О. Державницька політика українських та радянського урядів у сфері книговидання в роки визвольних змагань	№ 5	с. 28–32
Музичко О. Південноукраїнські історики в енциклопедичному дискурсі XIX–XX ст.	№ 4	с. 20–27	Шпаргало Є. Книжкові видання діаспори як джерело вивчення антигетьманського повстання (листопад – грудень 1918 р.)	№ 6	с. 26–33
Соколов В. Теорія бібліопсихології М. Рубакіна та її інтерпретації	№ 4	с. 28–41	ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО		
Левченко Н. Відкритий електронний архів – важливий чинник публікаційної активності науковців	№ 5	с. 3–7	Попик В. Здобутки, проблеми, завдання і перспективи розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	№ 1	с. 20–27
Липак Г. Роль бібліотек, архівів, музеїв у формуванні соціокомунікаційного простору територіальних громад	№ 5	с. 8–14	Онищенко О., Дубровіна Л. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації та розвитку нових наукових напрямів у бібліотечній та архівній галузях в Україні (1993–2018)		
Пестрецова Л., Шульга І., Клочок Т. Особливості комплектування фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 1991–2000 рр.	№ 5	с. 15–21	1. Становлення та розвиток системи підготовки кадрів вищої кваліфікації в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського у 1993–2010 рр.	№ 2	с. 48–58
Головащук А. Каталоги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дивлячись у майбутнє, шануємо минуле	№ 5	с. 22–27			
Збанацька О. Документна евристика в системі управління знаннями	№ 6	с. 3–6			

Онищенко О., Дубровіна Л.

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського як центр
підготовки кадрів вищої
кваліфікації та розвитку нових
наукових напрямів у бібліотечній
та архівній галузях
в Україні (1993–2018)

2. Підготовка бібліотечних кадрів
вищої кваліфікації у руслі нових
пріоритетів діяльності НБУВ
у 2011–2018 рр.

№ 3 с. 3–11

Лобузін К. Цифрове обличчя наукової
бібліотеки: столітній рубіж
академічних традицій та інновацій

№ 3 с. 12–17

Солоїденко Г. Бібліографічна комісія
ВУАН та її незавершена діяльність

№ 3 с. 18–22

Ковальчук Г. Книгознавчі наукові
школи Національної бібліотеки
України імені В. І. Вернадського:
спроба ретроспективного аналізу

№ 4 с. 42–50

**ІЗ БІБЛІОТЕНЧНИХ ФОНДІВ І АРХІВІВ.
ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ****Бугасва О.** Визначні постаті музичної
культури України

№ 6 с. 34–42

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ**Дубровіна Л.** Час плінний...
бібліотека вічна

№ 1 с. 45–46

Стрішенець Н. Сучасні вітчизняні
бібліотечно-інформаційні

стандарти: термінологічний аналіз № 3 с. 28–40

Гришина Т. Перший український
бібліографічний часопис

№ 3 с. 41–42

Штих П. Важливий складник вивчення
української еміграційної періодики

№ 5 с. 33–34

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

Бібліотекознавчі читання пам'яті

Павли Іванівни Рогової № 1 с. 47–48

Семінар «Робота бібліотек наукових
установ НАН України: основні
пріоритети та завдання
розвитку в 2018 р.»

№ 3 с. 43–44

Всеукраїнська науково-практична
конференція «Тенденції розвитку
освітнянських бібліотек
в інформаційному суспільстві»

№ 4 с. 51–52

EURIG2018: щорічна конференція
Європейської групи RDA

№ 5 с. 35–36

Міжнародна наукова конференція
«Бібліотека. Наука. Комунікація.
100-річчя Національної бібліотеки
України імені В. І. Вернадського»

№ 6 с. 43–64

ВІТАЄМО

Академіку

Олексію Семеновичу Онищенку – 85 № 2 с. 59–60

Index of Contents of the Journal «Bibliotechnyi visnyk» for 2018

- Shkarina V.** Development of the System of National Metabibliographic Manuals in Ukraine № 1 c. 3–9
- Ostrovska O.** The Network of Ukrainian Military Libraries: the Current State and Prospects of Entry in the Social Communicative Space № 1 c. 9–19
- Hranchak T.** Vernadsky National Library of Ukraine as the Scientific and Information Center of the Organization of Knowledge Management № 2 c. 3–10
- Dobko T.** The Introduction of UDC and LBC by Libraries of Ukraine: Historical Parallels and Modern Realities № 2 c. 10–24
- Sokolov V.** The Use of Electronic Expositions in the Work of Museums of the History of Libraries № 2 c. 24–33
- Kostenko L., Symonenko T., Zhabin O.** Digital Humanities in the Library: from e-Catalog to Scientometrics № 4 c. 3–9
- Lobuzina K., Halytska S., Orieshyna N.** Formation of Conformity System Between the Rubricator of the Vernadsky National Library and UDC in Vernadsky National Library Electronic Catalog № 4 c. 10–14
- Fedotova O.** Musical Literature in Libraries of the Ukrainian SSR as the Object of Censorship (1946-1952) № 4 c. 15–20
- Muzychko O.** Historians from Southern Ukraine in Encyclopaedic Discourse of XIX–XX Centuries № 4 c. 20–27
- Sokolov V. M. O.** Rubakin's Theory of Bibliopsihology and Its Interpretation № 4 c. 28–41
- Levchenko N.** Open Electronic Archive in Promoting the Publishing Activity of Scientists № 5 c. 3–7
- Lypak H.** The Role of Libraries, Archives, Museums in Shaping the Socio-Communicative Space of Territorial Communities № 5 c. 8–14
- Pestretsova L., Shulha I., Klochok T.** Features of Acquisition of Vernadsky National Library of Ukraine in 1991–2000 № 5 c. 15–21
- Holovashchuk A.** Catalogues of the Vernadsky National Library of Ukraine: we are Looking Into the Future, Respect the Past № 5 c. 22–27
- Zbanatska O.** Documentary Heuristics in the Knowledge Management System № 6 c. 3–6
- Prokopenko L.** The Conference of European National Librarians (CENL): History of Creation, Organizational Bases № 6 c. 7–14
- Sokolov V.** Subscribers to Public Libraries in Ukraine in the Middle of the XIXth – Early XXth Centuries № 6 c. 15–25
- TO THE 100th ANNIVERSARY OF UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921)**
- Shparhalo Ye.** Elucidation of Ukrainian Revolution Events 1917–1921 in Journal «The News of the Combatant» № 1 c. 28–34
- Dobko T., Dudnik O.** Bibliographic Indexes to the History of the Ukrainian People's National Liberation Struggle (1917–1921) (the Second Half of the 20th Century and the Beginning of the 21st Century) № 1 c. 34–44
- Antoniuk T.** The Ukrainian Revolution of 1917–1921 in the Memoirs of the Representatives of a Political Emigration № 2 c. 34–47
- Shparhalo Ye.** The Battle of Kruty as an Important Episode of Liberation Struggle 1917–1921 (According to Sources of the Collection of Department of Foreign Ukrainika of VNLU) № 3 c. 23–27
- Vaskivska O.** State Politics of the Ukrainian and Soviet Governments in the Field of Book Publishing During the Liberation Struggle № 5 c. 28–32
- Shparhalo Ye.** Diaspora Books as a Source for the Study of the Anti-Hetman Uprising (November – December 1918) № 6 c. 26–33
- TO THE 100TH ANNIVERSARY OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**
- Popyk V.** Achievements, Problems, Tasks and Prospects for Development of Vernadsky National Library of Ukraine № 1 c. 20–27
- Onyshchenko O., Dubrovina L.** Vernadsky National Library of Ukraine as the Center for Personnel Training in Higher Qualification and Development of New Scientific Directions in the Library and Archival Sectors in Ukraine (1993–2018)
1. Becoming and the Development of a System for Personnel Training in Higher Qualification at the Vernadsky National Library of Ukraine in 1993–2010 Years № 2 c. 48–58

Onyshchenko O., Dubrovina L.

Vernadsky National Library
of Ukraine as the Center
for Personnel Training
in Higher Qualification
and Development of New Scientific
Directions in the Library and Archival
Sectors in Ukraine (1993–2018)
2. Training of Library Staff in Higher
Qualification in the Framework
of New Priorities of Activity
for VNLU in 2011–2018 № 3 c. 3–11

Lobuzina K. The Digital Face
of the Scientific Library: the Centennial
of Academic Traditions
and Innovations № 3 c. 12–17

Soloidenko H. Bibliographic Commission
of VUAN and its Incomplete
Activities № 3 c. 18–22

Kovalchuk H. Bibliological Scholarly
Schools of Vernadsky National Library
of Ukraine: an Attempt
of Retrospective Analysis № 4 c. 42–50

**FROM LIBRARY COLLECTIONS AND ARCHIVES,
DOCUMENTS AND MATERIALS**

Buhaieva O. Famous Figures
in the Musical Culture of Ukraine № 6 c. 34–42

REVIEWS

Dubrovina L. Time is Running...
the Library is Eternal № 1 c. 45–46

Strishenets N. Modern Native Library
and Information Standards:
Terminological Analysis № 3 c. 28–40

Hryshyna T. The First Ukrainian
Bibliographic Journal № 3 c. 41–42

Shtykh P. An Important Component
of the Study of Ukrainian Emigration
Periodicals № 5 c. 33–34

CRONICLE OF SCIENTIFIC EVENTS

Librarian Studios Dedicated to the
Memory of Pavla Ivanivna Rohova № 1 c. 47–48

Seminar «The Work of Libraries
of Scientific Institutions of NAS
of Ukraine: Main Priorities
and Development Tasks in 2018» № 3 c. 43–44

All-Ukrainian Scientific and Practical
Conference «Trends in the
Development of Educational Libraries
in the Information Society» № 4 c. 51–52

EURIG2018:
Annual Conference of the European
RDA Interest Group № 5 c. 35–36

International Scientific Conference
«Library. Science. Communication.
To the 100th Anniversary of Vernadsky
National Library of Ukraine» № 6 c. 43–64

CONGRATULATIONS

Academician
Oleksii Semenovych Onyshchenko – 85 № 2 c. 59–60